

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ
- ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

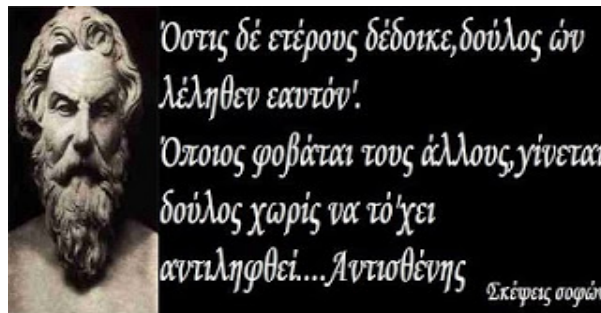
**ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

Της ΔΑΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

A.M. 132011018

**ΘΕΜΑ: «ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΗΝ ΚΥΝΙΚΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»**

Τριμελής Επιτροπή:

Παν. Πανταζάκος

Βασ. Κωνσταντινόπουλος

Ευ. Πρωτοπαδάκης

Επιβλέπων Καθηγητής:

Παν. Πανταζάκος

Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη στον μικρό μου πρίγκιπα, το γιο μου, που είναι για μένα το παν. Εννέα μήνες του μιλούσα νύχτα μέρα. Το αγάπησα περισσότερο από οτιδήποτε, από την πρώτη πρώτη στιγμή. Κυριαρχούσε στη σκέψη μου και στο μυαλό μου. Το μόνο που ήθελα ήταν να γεννηθεί υγιές. Την ημέρα που γεννήθηκε, ξαναγεννήθηκα και εγώ. Το κλάμα του με κρατά ξάγρυπνη στο πλευρό του, η ανάσα του μου δίνει ζωή, η φωνούλα του είναι η πιο γλυκιά μελωδία όλου του κόσμου, το γέλιο του με στέλνει στο παράδεισο, φωτίζει όλος ο κόσμος γύρω μου.

Ευχαριστίες

Αυτή η διπλωματική εργασία πραγματοποιήθηκε και ολοκληρώθηκε με την βοήθεια και την καθοδήγηση διαφόρων προσώπων, των οποίων η συμβολή και η συμπαράσταση ήταν πολύτιμη και ανεκτίμητη.

Πρώτα από όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές μου για τις γνώσεις που μου μετέδωσαν. Η εμπειρία αυτού του μεταπτυχιακού ήταν μοναδική. Ιδιαίτερω ευχαριστώ τον επόπτη καθηγητή μου, κ. Παναγιώτη Πανταζάκο, ο οποίος πίστεψε σε εμένα και υποστήριξε την προσπάθειά μου παρέχοντας την πολύτιμη καθοδήγησή του, τον χρόνο του και την ενθάρρυνσή του.

*Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω τον άντρα μου, τον Βασίλη, για την αγάπη του, την έμπρακτη και αμέριστη υποστήριξή του, την υπομονή του και την συμπαράστασή του, ιδίως κατά την διάρκεια του τελευταίου χρόνου, που για εμάς ήταν πολύ σημαντικός γιατί αποκτήσαμε το πιο ωραίο δώρο του κόσμου, το **παιδάκι** μας.*

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	5
Πρόλογος	6
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο 1 ^ο : Η Θέση και το Περιεχόμενο της Κυνικής Φιλοσοφίας στο Πλαίσιο της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας.....	10
1.1 Περί Φιλοσοφίας.....	10
1.2 Η Διαίρεση της Φιλοσοφίας	11
1.3 Περί της Ηθικής Φιλοσοφίας.....	12
1.4 Περί του Αγαθού.....	14
1.5. Οι Σωκρατικοί Φιλόσοφοι	15
Κεφάλαιο 2 ^ο : Το Φυσικό Δίκαιο στην Κυνική Φιλοσοφία	16
2.1 Η Έννοια και το Περιεχόμενο του Φυσικού Δικαίου- Ιστορική Αναδρομή	16
Κεφάλαιο 3 ^ο : Οι Κυνικοί. Οι Εκπρόσωποι. Οι Ιδέες τους.....	21
3.1 Εισαγωγή	21
3.2 Το Φιλοσοφικό Κίνημα των Κυνικών Φιλοσόφων	22
3.3 Οι Φιλοσοφικές Ιδέες των Κυνικών Φιλοσόφων.....	28
3.4 Ο Θεμελιωτής και οι Εισηγητές της Κυνικής Φιλοσοφίας.....	41
Κεφάλαιο 4 ^ο . Οι Φιλοσοφικές Ιδέες των Κυνικών Φιλοσόφων	42
4.1 Εισαγωγή	42
4.2 Το Φυσικό Δίκαιο στους Κυνικούς Φιλοσόφους	43
4.2.1 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για την Ανθρώπινη Φύση, την Αρετή και την Ευδαιμονία .....</i>	43
4.1.2 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για την Ηδονή.....</i>	50
4.1.3 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για τη Γυναίκα, το Γάμο, την Οικογένεια και τη Μοιχεία.....</i>	51
4.1.4 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για την Πολιτική Ζωή, τους Νόμους, τη Φύση και τη Δημοκρατία.....</i>	53
4.1.5 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για τον Πόλεμο, την Πολεμική Ικανότητα και την Ανδρεία.....</i>	55
4.1.6 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για την Ισχύ, το Δίκαιο και την Δικαιοσύνη .....</i>	59
4.1.7 <i>Οι Απόψεις των Κυνικών για τη Θρησκεία.....</i>	62
Κεφάλαιο 5 ^ο . Οι Κυνικοί Φιλόσοφοι.....	64
5.1 Εισαγωγή	64
5.2 Ο Αντισθένης.....	65
5.2.1 <i>Οι Φιλοσοφικές Αρχές του Αντισθένη.....</i>	66
5.2.2 <i>Το Φυσικό Δίκαιο στον Αντισθένη.....</i>	70
5.3 Ο Διογένης ο Σινωπεύς.....	72
5.3.1 <i>Οι Φιλοσοφικές Αρχές του Διογένη .....</i>	74
5.3.2 <i>Το Φυσικό Δίκαιο στον Διογένη .....</i>	78
5.4 Ο Κράτης ο Θηβαίος.....	81
5.5 Η Ιππαρχία	85
5.6 Ο Μητροκλής.....	88
5.7 Ο Μένιππος.....	89
5.8 Ο Ονησίκριτος	90

5.9 Ο Μενέδημος	92
5.10 Ο Μόνιμος	94
5.11 Ο Αναξιμένης ο Λαμψακηγός	95
5.12 Ο Φίλισκος ο Αιγινίτης	96
5.13 Ο Βίων ο Βορυσθενίτης	97
5.14 Ο Τέλης	98
5.15 Ο Κερκίδας ο Μεγαλοπολίτης	99
5.16 Ο Μελέαγρος	100
5.17 Ο Δίων ο Χρυσόστομος	101
Κεφάλαιο 6 ^ο . Διαπιστώσεις – Συμπεράσματα και Γενικές σκέψεις	102
6.1 Διαπιστώσεις	102
6.2 Συμπεράσματα	104
6.3 Γενικές Σκέψεις	107
Βιβλιογραφικές Αναφορές	110
Ελληνική Βιβλιογραφία	110
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	111
Αρχαίες Πηγές:	112
Πηγές από το Διαδίκτυο	113

Περίληψη

Με την παρούσα διπλωματική εργασία γίνεται μια προσπάθεια να μελετηθεί και αναδειχθεί η ιστορική διάσταση και τα χαρακτηριστικά φυσιογνωμικά γνωρίσματα του κινήματος των Κυνικών Φιλοσόφων καθώς αυτά συνθέτουν τη θεωρία τους περί του Φυσικού Δικαίου, στο πλαίσιο της ηθικής θεωρίας που διατύπωσαν. Η ιστορική διάσταση του Κυνικού κινήματος αναφέρεται στην ιστορική προέλευση της έννοιας «Κυνικός» αλλά και στη σχέση της έννοιας-ονόματος των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων με το σύγχρονο νοηματικό περιεχόμενό της. Εξετάζεται η σχέση των εννοιών «Κυνικού» και «κυνικού». Μελετώνται οι αρχαίοι Κυνικοί στο χρόνο και το χώρο όπως και ο «πατέρας» ή πρώτος εκπρόσωπος του Κυνισμού σε συνάρτηση με το χρονικό σημείο αλλά και το φιλοσοφικό σημείο αφετηρίας του. Αναδεικνύονται, επίσης, οι λόγοι για τους οποίους οι Κυνικοί αποτέλεσαν φιλοσοφικό κίνημα και όχι φιλοσοφική σχολή, οι φάσεις της ιστορικής εξέλιξης όπως και οι κύριοι εκπρόσωποι του συγκεκριμένου κινήματος. Επιπλέον, αναλύονται οι βασικότερες και κεντρικές φιλοσοφικές θέσεις και ιδέες του Κυνισμού και των εκπροσώπων αυτού περί του Φυσικού Δικαίου. Ο Αντισθένης, ο Διογένης από τη Σινώπη και ο Κράτης ο Θηβαίος ανήκουν στην ριζοσπαστική ομάδα των Κυνικών. Οι Κυνικοί, με εξαίρεση τον Αντισθένη που ενδιαφέρθηκε και για τη λογική, επικεντρώθηκαν στην ηθική. Επιπροσθέτως, προέκριναν ως τέλος, δηλαδή σκοπό του βίου, την ευδαιμονία. Μελετάται, λοιπόν, το περιεχόμενο της Κυνικής ευδαιμονίας, που ταυτίζει τον *ευδαίμονα βίο με τον ενάρετο βίο*. Ο ευδαίμων και ενάρετος βίος είναι σύμφωνος με τον κατά φύση βίο. Διερευνάται και εξετάζεται η Κυνική θεώρηση της φύσης, η πρόταση των Κυνικών για τον τρόπο του βίου, οι θέσεις τους αναφορικά με το ζήτημα της σχέσης φύσης και νόμου. Διατυπώνονται οι βασικές αρχές του Κυνισμού για την ισχύ, τον πόλεμο, την ανδρεία, το δίκαιο, τη δικαιοσύνη, την ηδονή, το γάμο, την οικογένεια όπως και οι αντιλήψεις των Κυνικών για το θεό και τη θρησκεία.. Τέλος, αποτυπώνονται κάποιες διαπιστώσεις, συμπεράσματα και γενικές σκέψεις που εξήχθησαν από την μελέτη και εξέταση του φιλοσοφικού κινήματος του Κυνισμού θέλοντας να αναδείξουμε τις επιδράσεις και τις επιρροές της Κυνικής Φιλοσοφίας στο πεδίο της ηθικής φιλοσοφίας.

Πρόλογος

Η παροιμιώδης ρήση του Κυνικού Φιλοσόφου Διογένη «*Ἄνθρωπον Ζητώ*», αποτελεί επιτακτική ανάγκη της σημερινής εποχής όσο ποτέ άλλοτε; Ισχύει; Και αν όντως ισχύει, αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι είναι σήμερα χειρότεροι από ότι ήταν τον 4ο και 3ο αιώνα π.Χ.; Στην εποχή μας, που κατακλύζεται καθημερινά από κακές ειδήσεις, επιβάλλεται η κατανόηση και συνειδητοποίηση της ανάγκης για ύπαρξη ανθρώπων σε όλους τους τομείς της καθημερινής δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Όλοι ψάχνουμε έναν Άνθρωπο να επιβάλλει την τάξη στην χαοτική κατάσταση που επικρατεί σήμερα. Όπως ο Διογένης αναζητούσε με το φανάρι έναν Άνθρωπο, έτσι και σήμερα, ο καθένας από εμάς αναζητά έναν άνθρωπο που να διακατέχεται από λογική, αρχές, ήθος, αξίες, αυτοσεβασμό.

Οι περισσότεροι από εμάς, όμως, θα έπρεπε πρώτα να βρούμε τον Άνθρωπο που κρύβουμε μέσα μας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της αυτογνωσίας και της αυτοκριτικής. Σε μία τέτοια εποχή, με τα τόσα προβλήματα και τις δύσκολες καταστάσεις, που βιώνει ο καθένας από εμάς, ποιος θα μπορούσε να μπει στον κόπο να αναζητήσει το χρόνο για να ασχοληθεί με τον εαυτό του; Θα πρέπει να επιλύσει πρώτα τα πρακτικά προβλήματα της επιβίωσής του. Ακόμα, όμως, και αν έχει λύσει όλα αυτά τα προβλήματα, ποιος θα μπορούσε να εισέλθει σε αυτή την επίπονη διαδικασία; Υπάρχει ο χρόνος και η διάθεση;

Σε κάθε περίπτωση, στη σημερινή αποπνικτική ατμόσφαιρα της χυδαιότητας, της αδικίας, της βίας, της υποκρισίας, της άκρας ιδιοτέλειας, του τυχοδιωκτισμού, θα ήταν χρήσιμο να μελετήσουμε την ξεχασμένη και παρεξηγημένη *Κυνική Φιλοσοφία*. Κρίνεται αναγκαίο να διερευνήσουμε για το πως οι βασικές αρχές τους μπορούν να βρουν πεδίο εφαρμογής στον σημερινό τρόπο ζωής και να ενοποιηθούν με τις σύγχρονες αξίες, που διακατέχουν τον σημερινό βίο μέσα στην υπάρχουσα παγκοσμιοποιημένη κατάσταση.

Ο *Κυνισμός*, σαν φιλοσοφία, γεννήθηκε στην Αρχαία Ελλάδα, κυρίως ως αντίδραση προς τον παραλογισμό του κατεστημένου. Οι *Κυνικοί* Φιλόσοφοι κατηγορήθηκαν ότι αποστρέφονταν προκλητικά τον πολιτισμό της εποχής τους. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν αποστρέφονταν τον πολιτισμό καθεαυτό αλλά

εναντιώνονταν στις παρενέργειές του. Οι εκπρόσωποι του Κυνικού κινήματος έβλεπαν την κοινωνία περίπου σαν ένα τεράστιο τρελοκομείο, ή θέατρο, όπου καθημερινά δίνονταν ανόητες παραστάσεις που δε σήμαιναν τίποτα και δεν πετύχαιναν κανένα στόχο, αλλά απλά προκαλούσαν περισσότερη σύγχυση και ζαλάδα στους ανθρώπους.

Αντιστεκόμενος σθεναρά σε αυτού του είδους τον πολιτισμό της κυριαρχίας των παράλογων πάνω στους συνετούς και των ισχυρών πάνω στους αδύνατους, ο Διογένης ύψωσε τη φωνή του στον Αλέξανδρο, λέγοντάς του «*Μη μου κρύβεις τον ήλιο!*». Στη ζοφερή κατάσταση της αρχαίας κοινωνίας οι *Κυνικοί* αντέδρασαν δυναμικά. Κάποιοι από αυτούς, πολλές φορές, αντέδρασαν με ακραίο τρόπο, καταφέροντας να κλονίσουν τα βάθρα όλων αυτών που τους έκρυβαν τον ήλιο. Επαναστάτησαν ειρηνικά εναντίον των κακών συνεπειών του πολιτισμού της εποχής τους. Ήταν αισιόδοξοι και είχαν ελπίδες για κάτι καλύτερο. Μήπως κάτι τέτοιο πρέπει ίσως να κάνουμε και εμείς στη σημερινή εποχή;

Σε αυτό το πλαίσιο, θα γνωρίσουμε και θα μελετήσουμε τις βασικές αρχές που αποτελούν, κατά κύριο λόγο, τις αρχές του *Φυσικού Δικαίου* της *Κυνικής* Φιλοσοφίας και συνθέτουν την ηθική θεωρία, την οποία ανέπτυξαν με πάθος και ένταση οι Κυνικοί μετουσιώνοντας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την θεωρία σε πράξη. Η ηθική θεωρία τους ήταν τρόπος και στάση ζωής. Φυσικά υπάρχουν και οι πολέμιοι του *Κυνισμού*, οι οποίοι υπερτονίζουν κάποιες έντονα προκλητικές συμπεριφορές συγκεκριμένων *Κυνικών*. Βασικός στόχος, όμως, είναι να εντοπισθεί και να εξετασθεί κυρίως η θετική διάσταση του φιλοσοφικού αυτού κινήματος¹.

---

¹ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 5-7.

Εισαγωγή

Ο *Κυνισμός* εκδηλώθηκε ως κίνημα κατά τον 4ο π.Χ. αιώνα, σαν εναντίωση στον καθιερωμένο τρόπο ζωής, ο οποίος ήταν συχνά ασυμβίβαστος με τη λογική. Η φιλοσοφία του *Κυνισμού* είχε ως στόχο να επιτύχει ο άνθρωπος αταραξία μέσω της θεληματικής αποξένωσής του από την κοινωνία, και να αποκτήσει ευδαιμονία και αυτάρκεια με όσο το δυνατό πιο απλά, προσιτά και φυσικά μέσα. Για τους *Κυνικούς*, η ενάρετη ζωή συνίστατο στη νίκη του ανθρώπου επάνω στις επιθυμίες του. Η κυριαρχία της λογικής πάνω στα πάθη ήταν βασικό αξίωμα της *Κυνικής* σκέψης.

Η εξέταση και μελέτη της φιλοσοφίας του κινήματος αυτού δεν είναι εύκολη υπόθεση, καθώς δεν διασώζονται αυθεντικά κείμενα, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Στο *Λεξικό της Ιστορίας των Ιδεών* αναφέρεται ότι το πρόβλημα του *Κυνισμού* είναι στη ουσία πρόβλημα που αφορά στις πηγές του.

Η γνώση μας για τον *Κυνισμό* και τους *Κυνικούς* βασίζεται κυρίως στις πληροφορίες μεταγενέστερων συγγραφέων από αναφορές που βρέθηκαν διασκορπισμένες σε πολλά αρχαία κείμενα, στην πλούσια συλλογή ανεκδότων, και σε επιστολές αμφισβητούμενης αυθεντικότητας, που είδαν το φως της δημοσιότητας πολύ αργότερα. Σε τούτο ακριβώς οφείλεται το γεγονός ότι οι ερευνητές ενίοτε καταλήγουν σε διαφορετικές απόψεις. Υπάρχουν, βέβαια, και κάποια κεντρικά αξιώματα του *Κυνισμού*, πάνω στα οποία οι περισσότεροι συμφωνούν.

Οι *Κυνικοί*, με το ζωντανό τους παράδειγμα και το λιτό τρόπο ζωής, που ακολουθούσαν, προσπαθούσαν να ανακουφίσουν τον ανθρώπινο πόνο, που προκαλούσε ο λανθασμένος τρόπος ζωής. Γεγονός, όμως, είναι ότι οι περισσότεροι δεν αποκήρυτταν εντελώς το συμβατικό τρόπο ζωής, αν και επέλεγαν τους φίλους τους μόνο μεταξύ των συντρόφων τους *Κυνικών*. Ένας από τους λόγους ήταν το ότι πίστευαν πως τα περισσότερα άτομα, παρόλο που έχουν την εμφάνιση ανθρώπων, δεν είναι άνθρωποι!

Θεωρούσαν ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είχαν πλανηθεί στο να θεωρούν τους εαυτούς τους έξυπνους και ευπρεπείς, όταν στην πραγματικότητα δεν ήταν παρά καμουφλαρισμένοι υποκριτές. Επομένως, δεν ήταν αληθινοί άνθρωποι. Ο Διογένης εξέφρασε αυτή την *Κυνική* θέση, όταν αναχωρούσε από ένα δημόσιο λουτρό. Ρωτήθηκε

εάν ήταν πολλοί άνθρωποι λουόμενοι, και απάντησε ότι «ήταν λίγοι άνθρωποι αλλά μεγάλο πλήθος λουομένων».

Ένας άλλος λόγος που οι *Κυνικοί* επέλεγαν για φίλους τους μόνο άλλους *Κυνικούς* ήταν οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Περιφρονούσαν την κρατούσα θρησκεία της εποχής τους. Εξέφραζαν αντιρρήσεις για τις πολυθεϊστικές ή μονοθεϊστικές δεισιδαιμονίες και δοξασίες. Δυσπιστούσαν ως προς τα θρησκευτικά τελετουργικά και τα θεωρούσαν παιχνίδια που δημιουργήθηκαν για την ψυχαγωγία και την παρηγοριά του πλήθους. Δεν απέδιδαν καμία αξία στις θεογονίες και τους ανθρωπομορφικούς μύθους των θεών.

Ο Luis E. Navia, στην κριτική μελέτη του για τον Κλασσικό Κυνισμό, υποστηρίζει ότι το φιλοσοφικό αυτό κίνημα θεωρείται ως ένα από τα πιο προκλητικά φαινόμενα της διανοήσης στην ιστορία της Δύσης. Οι *Κυνικοί*, με το κήρυγμά τους, που ήταν κάτι σαν κοινωνικό ευαγγέλιο και πολιτική διαμαρτυρία, είχαν σαν βασικό στόχο να υπονομεύσουν τα έθιμα και τις συμβατικότητες των συγχρόνων τους. Από την πρώτη δεκαετία του 4ου π.Χ. αιώνα, σύντομα μετά την εκτέλεση του Σωκράτη, μέχρι τις τελευταίες στιγμές της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπου τα ορατά ίχνη της κλασσικής εποχής σβήνονταν από τους Βαρβάρους και καταπνίγονταν από το Χριστιανισμό, οι *Κυνικοί* ήταν γνώριμη παρουσία στον κλασσικό κόσμο. Το επαναστατικό τους μήνυμα ακουγόταν τόσο στις αγορές από απλούς ανθρώπους όσο και στις αυλές ηγεμόνων και τα παλάτια αυτοκρατόρων².

Οι *Κυνικοί* θεωρούνται οι «*Καπουτσίνιοι*» του αρχαίου ελληνικού πνεύματος: επιζητούν την Αρετή στην απόλυτη *αυτοσυγκέντρωση*, την *ανεξαρτησία* και την *απελευθέρωση από την πίεση των αναγκών*³.

---

² Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 8-10.

³ Κωσταράς Γρ. (1994). *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, σελ. 218.

Κεφάλαιο 1^ο: Η Θέση και το Περιεχόμενο της Κυνικής Φιλοσοφίας στο Πλαίσιο της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας

1.1 Περί Φιλοσοφίας

Κάθε άνθρωπος έχει μία έντονη εσωτερική διάθεση για έρευνα, για γνώση, για μάθηση. Η διάθεση αυτή για “ειδέναι” δεν μένει μόνο στο επίπεδο απλής και σκόρπιας εμπειρίας ή περιέργειας, αλλά γίνεται σοβαρή, μεθοδική και συστηματική ενασχόληση, καθώς εξωτερικεύεται και αποκρυσταλλώνεται σε διάφορες μορφές, οι οποίες ωστόσο συνιστούν τρόπους πνευματικής αγωγής. Αυτό σημαίνει ότι η φιλοσοφία είναι βασικός τρόπος της ζωής του πνεύματος, όπως επίσης ότι βρίσκεται στη ρίζα όλων των άλλων μορφών πνευματικής δημιουργίας, τις οποίες διαποτίζει και ζωογονεί⁴.

Η φιλοσοφία, που στα πρώτα βήματά της, δεν είναι άλλη από την επιστήμη στην καθολικότητά της, γεννήθηκε από την εξασθένηση και τον κλονισμό του Μύθου. Βάσει αυτής πραγματοποιείται σταδιακά η μετάβαση από το μύθο και το δόγμα προς τον κριτικό λόγο. Για να γεννηθεί, λοιπόν, ένας καινούριος κόσμος, η λογική ερμηνεία του σύμπαντος, που δεν στηρίζεται σε άλλη αυθεντία, εκτός από την αυτοδύναμη κριτική σκέψη, έπρεπε να προηγηθεί η καταστροφή ενός παλαιότερου, να κλονισθεί δηλαδή ο Μύθος, η πρωτόγονη ηθική ερμηνεία του σύμπαντος, που ήταν χάρισμα και είχε θρησκευτικό χρίσμα. Όταν η μυθική ερμηνεία έπαψε να συγκινεί και να ικανοποιεί κάποιες φωτισμένες διάνοιες, τότε έπρεπε να αντικατασταθεί: ο στοχασμός, με όπλο του τη λογική, ανέλαβε να υψώσει μία νέα κοσμοεικόνα στη θέση της παλαιάς και έτσι, η νέα και ακμαία φιλοσοφική ανάλυση και σύνθεση μπαίνει δυναμικά στο προσκήνιο, αντικαθιστώντας βαθμιαία την αναπαυμένη πίστη στο Μύθο. Οι φιλόσοφοι συνομιλούν,

⁴ Κωσταράς Γρ. (1994). *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, σελ. 19.

διαλέγονται. Τώρα πια, ο κριτικός λόγος σημαίνει αμφιβάλλω, αμφιβάλλω για να αμφιβάλλω. Είναι κριτικός λόγος που θέλει να φθάσει τη φιλοσοφία στα όριά της⁵.

Η φιλοσοφική αλήθεια είναι πολυεδρική, πολυπρισματική και πολυπρόσωπη. Η φιλοσοφία προϋποθέτει ασφαλώς την επιστημονική γνώση, που έχει γενική ισχύ και είναι υποχρεωτική για τον άνθρωπο καθώς, χωρίς την μεθοδική και επιστημονική έρευνα, απειλείται από τη φλυαρία και τη μυθολογική έκπτωση. Ταυτόχρονα, όμως, την υπερακοντίζει διότι, ως διάφορος τρόπος σκέψης, η φιλοσοφία και η αλήθεια της είναι πολύ ευρύτερη από την επιστήμη⁶.

Ο καλύτερος τρόπος εισαγωγής στη φιλοσοφία είναι η εξέταση των προβλημάτων, όπως αυτά φάνηκαν στην ιστορική πορεία της. Ενώ δηλαδή είναι δυνατόν να λεχθεί ότι τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν πολλά κοινά γνωρίσματα, αυτά δεν είναι ακριβώς τα ίδια, αφού διαφοροποιούνται από εποχή σε εποχή. Αυτό επιβάλλει την εξέταση κάθε προβλήματος όπως αυτό φαίνεται⁷.

1.2 Η Διαιρέση της Φιλοσοφίας

Τα προβλήματα και τα θέματα, με τα οποία καταπιάνεται η φιλοσοφία, είναι πολλά, ποικίλα και σύνθετα. Όμως, κάθε εποχή και κάθε φιλοσοφικό σύστημα μελετά τα προβλήματα αυτά με τα δικά του μέτρα και σταθμά. Ο κόσμος, ο άνθρωπος και το θείο είναι θέματα που, με το πέρασμα των αιώνων, αντιμετωπίστηκαν με διαφορετικούς και ποικίλους τρόπους. Άμεση συνέπεια είναι η δημιουργία πολυφωνίας εντός του φιλοσοφικού χώρου αλλά και η ανάπτυξη και εξέλιξη νέων φιλοσοφικών κλάδων⁸.

⁵ Παπανούτσος, Ε.,(1995). *Ηθική*, Τόμος 1, σελ. 19-25.

⁶ Κωσταράς Γρ. (1994). *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, σελ. 35.

⁷ Βουδούρης Κ.(1992). *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, σελ. 5.

⁸ Κωσταράς Γρ. (1994). *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, σελ. 90.

«Η φιλοσοφία διακρίνεται σε τέσσερις βασικούς κλάδους οι οποίοι είναι: η λογική, η γνωσιοθεωρία, η μεταφυσική και η ηθική. Οι κλάδοι αυτοί χαρακτηρίζονται ως «πρωτογενείς κλάδοι της φιλοσοφίας».

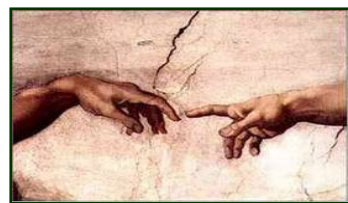
«Στους δευτερογενείς κλάδους της φιλοσοφίας κατατάσσονται: η φιλοσοφία των κοινωνικών επιστημών, η φιλοσοφία των φυσικών επιστημών, η φιλοσοφία των μαθηματικών, η φιλοσοφία της θρησκείας, η φιλοσοφία της τέχνης (αισθητική), η φιλοσοφία της ιστορίας, η φιλοσοφία του δικαίου, η φιλοσοφία της παιδείας, η φιλοσοφική λογική, η φιλοσοφική ψυχολογία, η πολιτική φιλοσοφία, η φιλοσοφία της γνώσης κ.τ.λ.».

«Οι πρωτογενείς κλάδοι της φιλοσοφίας καλούνται βασικοί, επειδή δεν στηρίζονται σε κάποιον άλλο κλάδο και επειδή η γνώση τους αποτελεί βασική προϋπόθεση για την κατανόηση της φιλοσοφίας και των άλλων δευτερογενών κλάδων»⁹.

1.3 Περί της Ηθικής Φιλοσοφίας

Ιστορικά, το ηθικό είναι όχι από τα πρώτα, αλλά από τα τελευταία προβλήματα, που έθεσε ο φιλοσοφικός στοχασμός. Τα προβλήματα του αγαθού, του δίκαιου, της αρετής, της ευδαιμονίας, της παιδείας και της πολιτείας ετέθησαν από την αρχαία ελληνική σκέψη στους χρόνους των Σοφιστών και του Σωκράτη (5^{ος} αιώνας), τότε δηλαδή που η φιλοσοφία είχε ήδη γνωρίσει δύο αιώνες γόνιμη ζωή με τους Ίωνες φιλοσόφους και με τους άλλους σοφούς της ελληνικής διασποράς και είχε δοκιμασθεί στα μεγάλα κοσμογονικά ζητήματα¹⁰.

Η ηθική ασχολείται με το αγαθό, το δέον, το καθήκον, το ηθικό χρέος, δηλαδή το τι πρέπει να γίνει. Αυτά είναι ερωτήματα που ερευνά η ηθική φιλοσοφία. Η ηθική προέκυψε από τους διαλόγους του Σωκράτη με τους σοφιστές. Το ήθος είναι το έθος, όπου έθος είναι η συνήθεια. Επομένως, η ηθική είναι η διαπραγμάτευση των εθών. Πρόκειται για πρακτική φιλοσοφία, δηλαδή στοχεύει στην

⁹ Βουδούρης Κ. (1984). *Φιλοσοφίας της Παιδείας*, σελ.7.

¹⁰ Παπανούτσος, Ε.,(1995). *Ηθική*, Τόμος 1,σελ.20.

πράξη, διότι ανοίγει νέους δρόμους προς αυτήν. Έχει αρχή και τέλος της τον άνθρωπο. Δεν αφορά στους τρόπους καλής συμπεριφοράς. Κατά συνέπεια, ηθική δεν μπορεί να υπάρξει εκτός κοινωνίας. Πρέπει, όμως, να υπάρχει προκειμένου να μπορούν να συμβιώσουν οι άνθρωποι, καθώς ένα μέρος της ηθικής είναι και ο νόμος. Η ηθική φιλοσοφία μελετά το καλό και το κακό αλλά μπορεί, επίσης, να μελετήσει ένα φαινόμενο, τα αίτια του οποίου ανάγονται στην κρίση αξιών. Και φυσικά, πρέπει να θεραπευθούν πρώτα τα αίτια του φαινομένου αυτού.

Παρά το γεγονός ότι η ηθική δεν σχετίζεται με σημαντικές καταστάσεις της ζωής ενός ανθρώπου (έρωτας, θάνατος, πόλεμος), εντούτοις αποτελεί σημαντική αξία στη ζωή ενός ανθρώπου, καθώς υπαγορεύει πρότυπα και κανόνες. Ένα κατεξοχήν ηθικό ερώτημα είναι το εξής: «*Πώς βιωτέον;*», δηλαδή, *πώς πρέπει να ζω τη ζωή μου;*

Υπάρχουν και οι περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίζει το εσφαλμένο, αλλά παρόλα αυτά να το πράττει. Επίσης, μπορεί να ξέρει το κακό, αλλά ίσως και να μην μπορεί να το αποφύγει. Η λογική επιλογή φυσικά είναι το ορθό, όταν πρόκειται για ένα εξόχως λογικό όν. Όμως, ο άνθρωπος δεν είναι μόνο λογικός, είναι και συναισθηματικός. Μπορεί σε όλες τις περιστάσεις της ζωής του να σκέφτεται και να επιλέγει κατά το ορθόν; Μάλλον όχι.

Η ηθική συνείδηση, ωστόσο, έχει πλάτος και βάθος πολύ μεγαλύτερο από το στενό χώρο της ανθρώπινης ύπαρξής μας, που καθορίζεται από το λόγο. Η συνείδηση αυτή υπακούει στη δική της πειθαρχία και μόνο μέσα από τον εαυτό της δύναται να κατανοηθεί. Η αρετή θεμελιώνεται κατά ένα μεγάλο μέρος και στην προαίρεση, καθώς μπορεί να διασφαλίζεται με τον εθισμό και αν είναι επίγνωση – δεν είναι όμως γνώση.

Η Φιλοσοφία δεν έπαψε ποτέ να προσατενίζει το Λόγο σαν σταθερό θεμέλιο και σαν αντικειμενικό κριτή των αξιών της ηθικής ζωής. Ο «*Λόγος*», με την καθολικότητα και τη νομοτέλειά του, είναι μια εξουσία, που εξακολουθεί να κρατά δέσμιο το φιλοσοφικό νου. Από την εξουσία αυτή δεν μπορεί να απαλλαγεί η ηθική θεωρία. Όλο ξαναγυρίζει στη δοκιμή να κάνει το Λόγο ρυθμιστή απόλυτο του ηθικού βίου. Προκειμένου να συντελεσθεί ο ηθικός αυτοσαρκασμός, η βούληση του ανθρώπου επιβάλλεται να πειθαρχήσει σε ένα επιτακτικό «*Πρέπει*»¹¹.

---

¹¹ Παπανούτσος, Ε.,(1995). *Ηθική*, Τόμος 1, σελ. 95.

1.4 Περί του Αγαθού

Βασικός στόχος και πρόβλημα/ερώτημα, που θέτει η ηθική φιλοσοφία, είναι ο ορισμός και ο καθορισμός του καλού. Οι ηθικές θεωρίες, οι οποίες διατυπώθηκαν με την πάροδο του χρόνου, είχαν ως κύριο μέλημα να ορίσουν το καλό, το αγαθό και, κατ' επέκταση, να υποδείξουν τον ανάλογο και αντίστοιχο τρόπο συμπεριφοράς. Γνωρίζοντας ποιο είναι το καλό, το δίκαιο, το ηθικό, το σωστό, το αγαθό, έχουμε την ηθική υποχρέωση να το πράξουμε κιόλας. Όμως, και αν ακόμα δεν το πράξουμε, το χρέος μας αυτό παραμένει.

Επιπλέον, τίθεται ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα σχετικά με τις έννοιες του αγαθού και του ηθικού χρέους, που καλείται ο άνθρωπος να πράξει. Υπάρχει, καταρχήν, διαφωνία σχετικά με την έννοια του καλού. Ένα ζήτημα τέτοιας εμβέλειας είναι δύσκολο να απαντηθεί με καθαρότητα και σαφήνεια, εφόσον αναπτύσσονται διαφωνίες και αντικρουόμενες απόψεις μεταξύ των φιλοσόφων, που έχουν διατυπώσει τις δικές τους ηθικές θεωρίες. Η φύση της θεωρίας τους υπαγορεύει κάθε φορά και την αντίστοιχη έννοια του αγαθού. Ωστόσο, είναι δεδομένο ότι ο εισηγητής κάθε θεωρίας –όποια και αν είναι αυτή– ξεκινά από κάποιες συγκεκριμένες προϋποθέσεις, οι οποίες θεωρούνται ως αληθείς. Κατόπιν, προχωρά στη διατύπωση επιμέρους προτάσεων, οι οποίες, αφού προέρχονται από τις αρχικές προϋποθέσεις, θεωρούνται επίσης ως αληθείς.

Αφετηρία κάθε ηθικής θεωρίας, αλλά συγχρόνως και απαραίτητη προϋπόθεση, θεωρείται, πρωτίστως, ο ορισμός της έννοιας του αγαθού. Επομένως, η διατύπωση της οποιασδήποτε θεωρίας εξαρτάται, αποκλειστικά και κατά κύριο λόγο, από τον τρόπο με τον οποίο ορίζεται η έννοια του αγαθού, του καλού. Τοιουτοτρόπως, λαμβάνουν χώρα οι όποιες ηθικές θεωρίες. Οι ορισμοί, κατά συνέπεια, που δίδονται κάθε φορά για το αγαθό και το καλό, δεν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως αληθείς, καθολικές και αδιαμφισβήτητες προϋποθέσεις, αλλά ως απλές υποθέσεις.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθεί η διαφορά μεταξύ επιστημονικών θεωριών και ηθικών αρχών. Ο σκοπός της διατύπωσης μιας επιστημονικής αρχής είναι να περιγράψει, με τη μεγαλύτερη κατά το δυνατόν ακρίβεια, την πραγματικότητα. Αντιθέτως, στόχος των ηθικών αρχών δεν είναι η πιστή απεικόνιση των δεδομένων της

πραγματικότητας. Όταν, για παράδειγμα, διατυπώνει κάποιος μια ηθική αρχή, δεν περιγράφει και δεν καθορίζει τι ισχύει στην πραγματικότητα. Για το λόγο αυτό, μπορούν οι άνθρωποι να τις υιοθετήσουν ή και να τις απορρίψουν απεριορίστα αλλά, πρώτα από όλα, μπορούν να ασκήσουν έντονη κριτική¹².

1.5. Οι Σωκρατικοί Φιλόσοφοι

Ο Σωκράτης είχε πολλούς μαθητές αλλά δεν ίδρυσε σχολή. Δρούσε «υπό το βλέμμα του Απολύτου και εργαζόταν για το Αγαθό». Οι μαθητές του Σωκράτη θεωρούσαν ως αρχέτυπο, ως υπόδειγμα το **Δάσκαλο** και ερμήνευαν με ποικίλους τρόπους την προσωπικότητά του. Σε αντιστοιχία με την ερμηνεία αυτή είναι ο χαρακτήρας και ο προσανατολισμός των σωκρατικών σχολών, καθώς διακρίνονται τρεις κύριες κατευθύνσεις:

- I. Αντισθένης και η Κωνική Σχολή (μετάβαση στον Στωικισμό).**
- II. Αρίστιππος και η Κυρηναϊκή Σχολή (μετάβαση στον Επικουρισμό).**
- III. Ενκλείδης και η Μεγαρική Σχολή (μετάβαση στον Σκεπτικισμό)¹³.**

Ο καθένας από τους παραπάνω ίδρυσε το δικό του φιλοσοφικό κίνημα ή σχολή την επομένη του θανάτου του κοινού τους Δασκάλου, του Σωκράτη. Η αυτόνομη πορεία που ακολούθησαν οι Αντισθένης, Πλάτωνας και Αρίστιππος οφείλεται στην ευρύτητα του Σωκρατικού τρόπου και στη μη αυστηρή μεθοδολογικά οριοθέτησή του.

¹² Πελεγρίνης Θ. (1997). *Ηθική Φιλοσοφία*, σελ. 13-18.

¹³ Κωσταράς Γρ. (1994). *Φιλοσοφική Προπαιδεία*, σελ. 217

Κεφάλαιο 2^ο : Το Φυσικό Δίκαιο στην Κυνική Φιλοσοφία

2.1 Η Έννοια και το Περιεχόμενο του Φυσικού Δικαίου- Ιστορική Αναδρομή

Η στροφή από τη φύση του σύμπαντος στη φύση του ανθρώπινου σώματος συντελέστηκε και πραγματοποιήθηκε μέσω της μελέτης μίας άλλης διάστασης της φύσης. Κατά συνέπεια, το ενδιαφέρον στράφηκε από τους φυσικούς νόμους, που διέπουν την κοσμική τάξη, στους φυσικούς νόμους της ανθρώπινης κοινωνίας.

«Είναι αναμφισβήτητο ότι η έννοια του φυσικού νόμου, με προέκταση τη θεωρία του φυσικού δικαίου, ...υπήρξε από τις πιο ανθεκτικές και τις πιο γόνιμες έννοιες που η στωική φιλοσοφία έπλασε και μαζί με πολλές άλλες κληροδότησε στην ανθρωπότητα πολιτογραφημένες στη φιλοσοφική γλώσσα της καθημερινής ζωής¹⁴»

Επιχειρώντας μια ιστορική αναδρομή, θα διαπιστώσουμε ότι η έννοια του «Φυσικού Δικαίου» ανάγεται στους φυσικούς φιλοσόφους της Ιωνίας. Τα προβλήματα, τα οποία αντιμετωπίζει ο αναδυόμενος ιωνικός στοχασμός, σχετίζονται με την μυθικο-θηρησκευτική παράδοση, με την εξήγηση του φυσικού κόσμου και, σε διαφορετικό επίπεδο, με τις ίδιες τις ορθολογικές τεχνικές, που πρέπει κάποιος να χρησιμοποιήσει για να λύσει τα ζητήματα αυτού του είδους. Τα προβλήματα αυτά δεν προηγήθηκαν της προσπάθειας να κατανοηθούν ή και να επιλυθούν. Αντιθέτως, παίρνουν την μορφή ερωτημάτων ταυτόχρονα με τη μορφή ορθολογισμού, που επιχειρεί να βρει τις απαντήσεις τους. Η φύση γίνεται αντιληπτή ως ένα σύνολο φαινομένων και δυνάμεων, που δρουν ανεξάρτητα από τη βούληση του κάθε ανθρώπου. Πλάι στο πρόβλημα της φύσης τίθεται και το πρόβλημα του θείου. Οι Ίωνες στοχαστές συλλαμβάνουν το θείο ως ενιαίο πρόβλημα, ανεξάρτητα από τα πολλά ονόματά του, την πληθώρα των χώρων, στους οποίους λατρεύεται, και τις προνομιακές σχέσεις της κάθε θεότητας με τους ιερείς της. Το θείο συμπίπτει τώρα με τον μεγάλο οργανισμό της φύσης, καθώς εκφράζεται μέσω των φαινομένων της, δρα μέσα από τις αρχές και τους νόμους που τη διέπουν, ζει

¹⁴ Δραγώνα-Μονάχου Μ. «Ο νόμος της φύσης στη Στοά: Μία έννοια θεμελιακή για τ' ανθρώπινα δικαιώματα». *Μνήμη Ευάγγελου Παπανούτσου*, Αθήνα, 1983, τόμος 2^{ος}, σελ. 136.

με τους ρυθμούς και τους κύκλους των ίδιων της των μεταλλαγών. Αναφορικά με τη φύση, η ταύτιση της με το θείο, της προσδίδει υπέρτατη αξία ως αντικείμενου γνώσης. Σε αυτή τη προοπτική, ο *φυσιολόγος* τείνει να αντικαταστήσει τον θεολόγο, και ακριβώς φυσιολόγοι χαρακτηρίστηκαν όλοι οι Έλληνες στοχαστές από τον 7^ο έως τον 5^ο αιώνα. Νοούμενη τώρα πλέον ως αντικείμενο έρευνας, η φύση «βιάζεται να αποκαλύψει τα μυστικά της». Κυρίως όμως πρόκειται για τη βία της σκέψης, με την οποία γίνεται προσπάθεια να συλληφθούν μία η περισσότερες *αρχαί* ικανές να εξηγήσουν όλες τις συμπεριφορές, όλες τις μεταβολές, όλα τα φαινόμενα της φύσης. Αυτή η αναζήτηση της αρχής, στην οποία αφιερώθηκαν εξολοκλήρου οι πρώτοι Έλληνες φυσιολόγοι, αποτελεί ένα γεγονός θεμελιώδους σημασίας για τη δημιουργία ενός νέου τύπου ορθολογικότητας, αν και αρχικά διατυπώθηκαν κάποιες πρόχειρες υποθέσεις. Η σκέψη προχωρούσε πέρα από τα άμεσα παρατηρήσιμα στοιχεία, προκειμένου να ανακαλύψει την βαθύτερη ουσία και την προέλευση των πραγμάτων. Οι Έλληνες φιλόσοφοι επέλεξαν ανάμεσα στα εμπειρικά δεδομένα, που τους πόριζαν οι τέχνες και η παρατήρηση, μία ομάδα φαινομένων βασικής σημασίας, τα οποία εν συνεχεία τα γενίκευαν και τα θεωρούσαν «*αρχή*». Δεν διατύπωναν, δηλαδή, κάποια καθαρή θεωρία¹⁵.

Ο Ξενοφάνης υπήρξε ένας μεγάλος και βασικός πρωταγωνιστής της ιωνικής σκέψης του 6ου αιώνα. Σκοπός του δεν ήταν να προσφέρει νέα επιστημονική σύλληψη του σύμπαντος. Εξαπέλυσε δριμεία κριτική και επίθεση κατά του ανθρωπομορφισμού της παραδοσιακής θρησκείας, που απαντάται στα ομηρικά ποιήματα και μορφοποιείται στους ναούς, στη λατρεία των τοπικών θεών και στα ιερατεία, που συνδέονται με αυτή. Ο Ξενοφάνης ισχυρίζεται, αν και δεν το διατυπώνει ρητά, ότι η λατρεία των θεών δεν έχει καμία απολύτως βάση στην πραγματικότητα. Το θείο είναι ενιαίο, αδιαφοροποίητο και απεριόριστο. Κατά συνέπεια, συμπίπτει με το σύνολο του φυσικού κόσμου και εξαντλείται στη ζωή αυτού του τελευταίου. Ισχυρίζεται, επίσης, ότι οι θεοί δεν φανέρωσαν τα πάντα στους θνητούς ευθύς εξαρχής. Οι θνητοί, με το πέρασμα του χρόνου και με την έρευνα, είναι αυτοί που θα ανακαλύπτουν το καλύτερο. Δεν υπάρχει, επομένως, κάποια θεϊκή αποκάλυψη, που μεταβιβάζει τη γνώση από τους θεούς προς τους ανθρώπους. Αν το θείο ταυτίζεται με τη φύση, δεν μιλά στους ανθρώπους, ή μάλλον μιλά σταδιακά, κατά τη διάρκεια του χρόνου, καθώς ανακρίνεται μέσω της έρευνας, που

---

¹⁵ Vegetti, M. (2000). *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, σελ. 41-48.

διεξάγει ο άνθρωπος. Η θεότητα, όμως, δεν θα μεταδώσει μηνύματα περισσότερα και αμεσότερα. Καταλήγει, λοιπόν, ο Ξενοφάνης σε κάποια βασικά συμπεράσματα: Ο άνθρωπος δεν αποκτά τη γνώση ούτε δι' αποκαλύψεως ούτε με την ενόραση. Η σοφία δεν δίδεται ως δώρο στον άνθρωπο. Πρέπει να καταβάλλει επίπονη, υπομονετική και ερευνητική προσπάθεια, που υποκαθιστά τις παλαιές αντιλήψεις. Τότε θα οδηγηθεί σε ένα καλύτερο αποτέλεσμα. Ο σοφός άνθρωπος θα χρησιμοποιήσει το νου, τη λογική, τον ορθολογικό τρόπο σκέψης, με τον οποίο είχαν πειραματισθεί και οι Ίωνες στοχαστές¹⁶.

Ο Πρωταγόρας, ως βασικός εκπρόσωπος των Σοφιστών, θεωρεί ότι δεν υπάρχει αντικειμενική και απόλυτη γνώση της πραγματικότητας. Το ίδιο συμβαίνει και με το ζήτημα της γνώσης του θεού. Υπάρχει υποκειμενική γνώμη του θεού και όχι βέβαιη και οριστική επιστήμη περί αυτού. Ο Πρωταγόρας προήγαγε έναν τέτοιο αγνωστικισμό. Προέβαλε, επίσης, και το ζήτημα της προέλευσης και της εγκυρότητας των νόμων, αν και τον 5^ο αιώνα κυριαρχούσε η αντίληψη στην Αθήνα ότι ο νόμος, μολονότι ήταν αναγκαίος για την εύρυθμη λειτουργία της πόλης, δεν ήταν έκφραση καμίας θείας βούλησης ή θείας πρόνοιας. Οι νόμοι ήταν δημιούργημα μιας πολιτικής απόφασης μίας ομάδας ανθρώπων, που ασκούσε την εξουσία με τη συναίνεση της κοινότητας. Αν ο άνθρωπος αρνηθεί τους νόμους, παύει να είναι πολίτης και μέλος της πόλης; Μήπως, με αυτό τον τρόπο, πλησιάζει τη φύση του, η οποία είναι κυρίως ανθρώπινη και δευτερευόντως μόνο ή υστερογενώς πολιτική;

Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, ο άνθρωπος είναι ζώο, όπως όλα τα άλλα ή, μάλλον, ασθενέστερο από τα άλλα. Πραγματικά άνθρωπος γίνεται μόνο μέσα στην πόλη. Δεν μπορεί να υπάρξει πόλη χωρίς πολιτική αλλά ούτε και πολιτική χωρίς τους κανόνες του παιχνιδιού, τους οποίους βέβαια ορίζει ο νόμος. Ο νόμος δεν είναι θεϊκός. Μπορούμε να αλλάξουμε τους νόμους αλλά δεν μπορούμε να τους παραβιάσουμε, εκτός αν επιθυμούμε να επιστρέψουμε στην κτηνωδία και τη βαρβαρότητα, όπου κυριαρχεί η καθαρή βία. Ο Πρωταγόρας, όπως και ο Σωκράτης, υποστήριζαν ότι η υπακοή στους νόμους είναι σαν την υπακοή στον πατέρα και τη μητέρα, αφού ο καθένας από εμάς είναι γιος της πολιτικής κοινότητας, στην οποία ανήκει και χωρίς αυτήν δεν θα υπήρχε ούτε κατά διάνοια.

---

¹⁶ Vegetti, M. (2000). *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, σελ. 55-57.

Ο Κριτίας και ο Θρασύμαχος διαφοροποιήθηκαν από την προαναφερθείσα γνώμη του Πρωταγόρα υποστηρίζοντας ότι ο νόμος δεν είναι τίποτε άλλο παρά δεσμά που επιβάλλουν οι ισχυροί στους υπηκόους τους, αλλά που δεν δεσμεύουν με κανέναν τρόπο τους ίδιους τους ισχυρούς. Η θέση τους αυτή αντιλαμβάνονταν το νόμο στο πλαίσιο μιας εξουσιαστικής λογικής, εντελώς αντίθετης με την εμπειρία της πολιτικής του Σόλωνα, καθώς ανέτρεπε ριζικά τις κλασικές ισορροπίες της πόλης-κράτους.

Εξίσου ενδιαφέρουσα και συμπληρωματική της προηγούμενης θέσης είναι η θέση που υποστήριξαν δύο ακόμη Σοφιστές, ο Ιππίας και ο Αντιφώντας. Αν, λοιπόν, ο νόμος είναι δημιούργημα της συμφωνίας των ανθρώπων και προέρχεται από τη βούληση των ομάδων, που συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας, τότε δεν πρέπει να καταφύγουμε ούτε στο νόμο ούτε στον πολιτικό χώρο για να βρούμε ένα σωστό κανόνα ζωής. Ο κανόνας αυτός είναι εγγεγραμμένος στην ίδια τη φύση του ανθρώπου, η οποία ευρίσκεται πέρα από κάθε πολιτική συμφωνία. Αυτός ο κανόνας επιβάλλει την αγάπη προς τους ομοίους μας, την καθολική ομόνοια, το σεβασμό απέναντι στους ηλικιωμένους, τη λατρεία των θεών, την υγιή ικανοποίηση των αναγκών μας και τη λογική απόλαυση των σωματικών ηδονών. Αυτά είναι τα κοινά και ενοποιητικά στοιχεία όλων των ανθρώπων, ανεξάρτητα από την καταγωγή τους και από το αν ανήκουν στην ίδια πόλη-κράτος ή όχι.

Έτσι, εδραιώνεται και επικρατεί τελικώς η άποψη, η οποία εμφανίζεται στον Δημόκριτο και συγχρόνως ενισχύεται δυναμικά και λαμβάνει ιδιάζουσα μορφή και στους Κυνικούς. *Πραγματική πατρίδα του σοφού δεν είναι η πόλη αλλά ο κόσμος. Συμπολίτες του είναι όλοι οι άνθρωποι και όχι τα μέλη της κοινότητας, στην οποία έτυχε να ανήκει. Νόμος του είναι ο νόμος της φύσης και όχι ο νόμος που συμβαίνει να ισχύει στην πόλη του*¹⁷.

Η έννοια του *Φυσικού Δικαίου* δεσπόζει και στους Στωικούς. Ο Στωικισμός ήταν ένα φιλοσοφικό κίνημα που κυριάρχησε σε όλη την ελληνιστική εποχή και, λόγω της κοινωνικής του απήχησης, στέκεται επάξια πλάι στον πλατωνισμό και τον αριστοτελισμό. Αντιθέτως, ο κυνισμός, ο σκεπτικισμός και ο επικουρισμός παρέμειναν στο περιθώριο και συχνά επικρίθηκαν ως κοινωνικά απαράδεκτα.

Σχετικά με το ζήτημα του «*τί είναι φυσικό και τί όχι*» και ανάλογα με τις απαντήσεις, οι οποίες κάθε φορά εδόθησαν, διατυπώθηκαν πολλές, διαφορετικές και

---

¹⁷ Vegetti, M. (2000). *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, σελ. 123-139.

αντίθετες μεταξύ τους θεωρίες. «Αλλά και η έννοια του φυσικού νόμου, παρά τον ανιστόρητο χαρακτήρα της, έχει υποστεί στη διαδρομή της μακρόχρονης ιστορίας της τόσες ριζικές μεταβολές, έτσι που να μπορεί να χαρακτηριστεί πρωτεύει έννοια και η ανάλυσή της να επιτρέπει διαφορετικά κάθε φορά συμπεράσματα»¹⁸. Όταν το κήρυγμα εκπορευόταν από τη φύση ονομαζόταν «Νόμος της Φύσεως», οπότε και υποστηρίχθηκε η ύπαρξη ενός ισχυρού κράτους (Hobbes). Στο όνομα, λοιπόν, του «Νόμου της Φύσεως» οι πολιτικοί νόμοι υποστηρίχθηκαν με μεγαλύτερη ένταση. Ο δε πολιτισμός αντιμετώπιστηκε ως δώρο, ως ευεργεσία προς τους ανθρώπους. Άλλοτε, ονομάστηκε «Φυσικό Δίκαιο», οπότε και υποστηρίχθηκε η πλήρης κατάλυσή του από τους Κυνικούς φιλοσόφους. Στο όνομα του «Φυσικού Δικαίου» καταστρατηγήθηκαν οι πολιτικοί νόμοι και αποδείχθηκε το άχρηστο και ανεφάρμοστο αυτών. Οι Κυνικοί, από την άλλη, θεωρούσαν ότι ο πολιτισμός είναι το μεγαλύτερο σφάλμα, στο οποίο έχει υποπέσει ο άνθρωπος, καθώς του προξενεί τη μεγαλύτερη δυστυχία. Επίσης, στο όνομα αυτού του δικαίου, υποστήριζαν με ισχυρά επιχειρήματα την ύπαρξη του Θεού.

Η έννοια και το περιεχόμενο του *Φυσικού Δικαίου* δεν λαμβάνει την ίδια διάσταση και δεν έχει τον ίδιο χαρακτήρα σε όλους τους φιλοσόφους. Στους Σοφιστές, η έννοια αυτή έχει κυρίως πολιτικό χαρακτήρα και σε αυτούς έγινε για πρώτη φορά κύριο θέμα της πολιτικής φιλοσοφίας. Στους Κυνικούς Φιλοσόφους η συγκεκριμένη έννοια έχει ηθική διάσταση και ηθικό χαρακτήρα. Επομένως, αποκτά διαφορετική χροιά σε κάθε φιλοσοφική θεωρία.

Διατυπώνονται διάφορα και ποικίλα ερωτήματα αναφορικά με την έννοια του *Φυσικού Δικαίου*. Ένα πρώτο θέμα αναφέρεται στη διαφορά του «*Φυσικού Δικαίου*» από το «*Νόμο της Φύσεως*», καθώς και στην οριστική διευκρίνιση του θέματος, όπως και σε ποια περίπτωση πρέπει να χρησιμοποιείται ο καθένας από αυτούς τους όρους. Ένα δεύτερο ερώτημα αφορά στα βασικά χαρακτηριστικά της έννοιας αυτής στους Κυνικούς Φιλοσόφους. Εννοείται πως το Κυνικό κίνημα, όσο και το Σοφιστικό, είναι ανεπαρκώς μελετημένα από τους Έλληνες ερευνητές. Και αυτό ίσως εν μέρει να οφείλεται, είτε στο ότι ελάχιστα πρωτότυπα αποσπάσματά τους έχουν διασωθεί, είτε στην υπέρμετρη

---

¹⁸ Δραγώνα-Μονάχου Μ. «Ο νόμος της φύσης στη Στοά: Μία έννοια θεμελιακή για τ' ανθρώπινα δικαιώματα». *Μνήμη Ευάγγελου Παπανούτσου*, Αθήνα, 1983, τόμος 2^{ος}, σελ. 134.

μυθοποίηση του αρχαίου ελληνικού δημοκρατικού πολιτεύματος, που δεν επέτρεψε τη σοβαρή ενασχόληση με στοχαστές που υπήρξαν αντίπαλοί του¹⁹.

Κεφάλαιο 3^ο : Οι Κυνικοί. Οι Εκπρόσωποι. Οι Ιδέες τους.

3.1 Εισαγωγή

Μελετώντας τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά και τις φιλοσοφικές ιδέες του κινήματος των αρχαίων Κυνικών στόχος μας είναι να σχηματισθεί και να αναδειχθεί, κατά το δυνατόν, μια συνολική εικόνα για το κίνημα αυτό.

Οι Κυνικοί διετύπωσαν βασικές έννοιες και θεωρίες του *Φυσικού Δικαίου*, οι οποίες συγχρόνως συνθέτουν και την ηθική θεωρία τους. Αυτές και θα αναπτυχθούν. Ο συγκεκριμένος στόχος προκύπτει από την ανάγκη, ίδια για κάθε φιλοσοφικό ρεύμα της αρχαίας Ελλάδας, ενασχόλησης πρώτα με το όλον - στη συγκεκριμένη περίπτωση το Κυνικό όλον, και μετά με το μέρος, δηλαδή με τις διάφορες Κυνικές ιδέες²⁰.

---

¹⁹ Μίχα, Μ. (1985). *Το «Φυσικό Δίκαιο» στους Σοφιστές και στους Κυνικούς*, σελ. 9-11.

²⁰ Η Julia Annas σημειώνει ότι η μοντέρνα υπόθεση περί ηθικής θεωρίας - στις ηθικές θεωρίες των Κυνικών και των Στωικών είναι που επικεντρώνεται το ενδιαφέρον μας - προβλέπει: Η ηθική θεωρία πρέπει να έχει μια δομή. Πρέπει να είναι ιεραρχική, δηλαδή ένα σώμα εννοιών να θεωρείται βασικό ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία να φαίνεται ότι προέρχονται από τις βασικές. Επίσης, να είναι πλήρης, δηλαδή η θεωρία να λογοδοτεί για τα πάντα στην περιοχή της με όρους βασικών παραδοχών, αλλά και άλλων παραδοχών εφόσον προέρχονται από τις βασικές. Ωστόσο, οι αρχαίες ηθικές θεωρίες - άρα, και εκείνες των Κυνικών και των Στωικών - ούτε ιεραρχικές, ούτε πλήρεις είναι. Οι αρχαίες ηθικές θεωρίες έχουν δομή, αλλά δομή μη ιεραρχική. Η έλλειψη ιεραρχικότητας σημαίνει και έλλειψη πληρότητας. Οι αρχαίες ηθικές θεωρίες είναι 'θεωρίες', δηλαδή θεωρήσεις των πραγμάτων. Annas Julia (1993). *The Morality of Happiness*. New York and Oxford: Oxford University Press, σελ. 7 - 10. Παρά την έλλειψη ιεραρχικότητας και πληρότητας, οι αρχαίες ηθικές θεωρίες είναι συνεπείς. Μάλιστα, είναι συνεπείς και με τις αντίστοιχες, στο πλαίσιο έκαστου ρεύματος της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, θεωρίες περί τα λογικά και τα φυσικά. Το ότι είναι συνεπείς, καθώς επίσης και το ότι έχουν δομή, αν και μη ιεραρχική, επιβάλλει τη συνολική ενασχόληση μαζί τους. Προϋπόθεση κατανόησης του μέρους είναι η προηγούμενη θεώρηση και κατανόηση του όλου.

3.2 Το Φιλοσοφικό Κίνημα των Κυνικών Φιλοσόφων

Αναφορικά με τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά και την ιστορική διάσταση του κινήματος, πρέπει να διερευνηθεί η προέλευση της έννοιας «Κυνικός». Έχουν διατυπωθεί δύο διαφορετικές προσεγγίσεις:

Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση:

«Ο Αντισθένης δίδασκε στο γυμναστήριο του Κυνοσάργους, λίγο πιο πέρα από την πύλη, απ' όπου, καθώς πιστεύουν ορισμένοι, έχει λάβει κι ο Κυνισμός την ονομασία του» .

Η προαναφερθείσα εκδοχή, που θέλει την έννοια «Κυνικός» να προέρχεται από τον τόπο που δίδασκε ο Αντισθένης, αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης ορθόδοξης άποψης περί του Κυνισμού²¹. Η έννοια «Κυνικός» έχει τις ρίζες της στον τόπο, που δίδασκε ο Αντισθένης, στο γυμναστήριο του Κυνοσάργους²². Ο Αντισθένης πρέπει να είχε μία σχολή, ή τουλάχιστον μία ομάδα μαθητών, με χαλαρή συνοχή και μόνιμο τόπο συναντήσεως το γυμναστήριο του Κυνοσάργους, όπου υπήρχε και το ιερό του Ηρακλή²³.

Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση, «το πιθανότερο είναι η ονομασία να προέρχεται από τον κύνα (το σκύλο), τα χαρακτηριστικά της φύσης του οποίου, οι Κυνικοί τα θαύμαζαν και τα μιμούνταν»²⁴. Πρόκειται για μια θηριομορφική, αντίστροφη της ανθρωπομορφικής, εκδοχή, κατά την οποία συσχετίζεται και συγκρίνεται η ανθρώπινη εμφάνιση και συμπεριφορά με εκείνη των ζώων²⁵.

Το ίδιο ισχυρίζεται ο Donald Dudley, ο οποίος υποστηρίζει ότι η πρώτη χρήση

²¹ Τσέλλερ - Νεστέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», σελ. 136 - 137. Κορδάτου Γιάννη (1972). *Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Μπουκουμάνη, σελ. 270. Γεωργούλης Κωνσταντίνος (1975). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, τομ. 1^{ος}. Αθήνα: Εκδόσεις Δ. Ν. Παπαδήμα, σελ. 155. Σύμφωνα με τον Ian Cutler, το γυμναστήριο του Κυνοσάργους φάνταζε ως ο φυσικός τόπος πρωτοεμφάνισης του Κυνισμού. Cutler Ian (2005). *Cynicism from Diogenes to Dilbert*. Jefferson, North Carolina, and London: McFarland & Company, Inc., Publishers, σελ. 11.

²² Τσέλλερ - Νεστέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 136-137.

²³ Guthrie W. K. C. (1998). *Οι Σοφιστές*, σελ. 306.

²⁴ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφρ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*. (2006), σελ. 37.

²⁵ Για τη θηριομορφική και θηριοφιλική αυτή εκδοχή, βλ. Navia Luis E. (2005). *Diogenes the Cynic: The War against the World*. New York: Humanity Books, σελ. 63 - 66.

του ονόματος είχε εχθρική χροιά και διάθεση προς τους Κυνικούς, καθώς είχε στόχο να στηλιτεύσει τον αναιδή τρόπο ζωής του Διογένη. Ο Dudley παραθέτει τέσσερις λόγους/επιχειρήματα, που επεξηγούν το γιατί οι συγκεκριμένοι φιλόσοφοι της αρχαιότητας έμειναν γνωστοί ως Κυνικοί. «Πρώτον, λόγω της αδιαφορίας στον τρόπο ζωής τους, διότι δημιουργούν μια κουλτούρα της αδιαφορίας και, σαν τα σκυλιά, τρώνε και συνουσιάζονται δημοσίως, περπατούν με γυμνά πόδια και κοιμούνται σε τάφους και σταυροδρόμια.(...) Ο δεύτερος λόγος είναι ότι το σκυλί είναι ένα αναιδές ζώο, και αυτοί (οι Κυνικοί) δημιουργούν την κουλτούρα της αναιδείας, την οποία και τοποθετούν όχι σε χαμηλότερο, αλλά σε ανώτερο από τη σεμνότητα επίπεδο. (...) Ο τρίτος λόγος είναι ότι το σκυλί είναι ένας καλός φύλακας και (όπως το σκυλί) οι Κυνικοί φρουρούν τις αρχές της φιλοσοφίας τους. (...) Ο τέταρτος λόγος είναι ότι ο σκύλος είναι ένα ζώο με την ικανότητα να διακρίνει ανάμεσα στους φίλους του και στους εχθρούς του. (...) Έτσι αναγνωρίζουν (οι Κυνικοί) ως φίλους εκείνους που βλέπουν προς τη φιλοσοφία, και τους δέχονται με ευγένεια, ενώ εκείνους που δεν ταιριάζουν τους διώχνουν μακριά, σαν τα σκυλιά, γαυγίζοντας εναντίον τους²⁶». Τέλος, ο Farrand Sayre, αν και συντάσσεται με την αναθεωρητική άποψη που θέλει την έννοια Κυνικός παρατσούκλι, που φωτογραφίζει συγκεκριμένο τρόπο του βίου, υποστηρίζει ταυτόχρονα, σχετικά μοναχικά είναι η αλήθεια, ότι το προσωνύμιο Κυνικός πρωτοεμφανίστηκε σε μια ύστερη του Διογένη περίοδο²⁷.

Το ζήτημα, που αφορά την προέλευση της έννοιας Κυνικός, συνδέεται άμεσα με κάποιο άλλο, που αφορά τη σχέση ανάμεσα στην έννοια-όνομα των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων από τη μια, και το σύγχρονο νοηματικό περιεχόμενό της από την άλλη. Σε λεξικό της νεοελληνικής, δίπλα στο λήμμα «κυνικός», εντοπίζουμε ορισμούς όπως «αναιδής, αισχρός, ωμός στη διατύπωση της γνώμης ή το σχολιασμό»²⁸. Για τον σύγχρονο κυνικό, στοιχεία της φανερός, ή και κρυφής, ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελούν, μεταξύ άλλων, η υποκρισία, ο δόλιος τρόπος, ο πρωτόγονος και δίχως όρια εγωισμός, ο άκρατος υλισμός και η φανερή ή μεταμφιεσμένη σκληρότητα²⁹. Φαίνεται, λοιπόν, η συγκεκριμένη έννοια να κατέχει κάτι σαν διττή ψυχή, αφού συνυπάρχει τόσο με τις

²⁶ Πρόκειται για σχόλιο που αναπαράγει ο Dudley. Dudley Donald R. (1967). *A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century A. D.* Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, σελ. 5.

²⁷ Sayre Farrand (1945). "Greek Cynicism". *Journal of the History of Ideas*, Vol. 6, No 1 (Jan., 1945), σελ. 116.

²⁸ Λήμμα «κυνικός-ή». Στο Δορμπαράκης Παν. Χ (1993). *Ετυμολογικό Ερμηνευτικό Λεξικό της Νεοελληνικής*, σελ. 399.

²⁹ Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*. London: Greenwood Press, σελ. 1.

σκληρές αρχές της αυτάρκειας, της ειλικρίνειας, και του αυθορμητισμού, θέτοντας ως σημείο αναφοράς και σύγκρισης το εξιδανικευμένο πρότυπο του ζώου, όσο και με την καθολική απουσία αρχών και την πλήρη αποκήρυξη κάθε ιδανικού τύπου.

Πρέπει, επίσης, να προσδιορισθεί η διάρκεια ζωής του φιλοσοφικού αυτού ρεύματος. Για το λόγο αυτό, προέχει η εξακρίβωση του χρονικού σημείου της αφετηρίας του, που συμπίπτει με τη χρονική στιγμή, κατά την οποία έκανε την εμφάνισή του ο πρώτος εκπρόσωπος του κινήματος. Χρειάζεται, λοιπόν, να απαντήσουμε στο ερώτημα: «*Ποιος είναι ο πατέρας της κυνικής φιλοσοφίας;*».

Η πρώτη, η ορθόδοξη εκδοχή, θέλει για πρώτο Κυνικό φιλόσοφο τον Αντισθένη, έναν από τους πιο αφοσιωμένους μαθητές του Σωκράτη³⁰. Ο Διογένης ο Λαέρτιος αναφέρει ότι ο Αντισθένης ήταν ο πρωτοπόρος στην υιοθέτηση των εξωτερικών χαρακτηριστικών –εμφάνιση, ενδυμασία – του Κυνικού τρόπου. Ήταν ο πρώτος που φόρεσε το τριμμένο πανωφόρι του διπλωτά και περιοριζόταν μόνο σε αυτό. Επίσης, βαστούσε ραβδί και δισάκι³¹.

Στο λεξικό της Σούδας διαβάζουμε ότι ήταν «*ο εισηγητής της Κυνικής φιλοσοφίας (... Υπήρξε δάσκαλος του Κύνα και των άλλων Κυνικών*»³²). Επιπλέον, οι υποστηρικτές της εκδοχής αυτής τονίζουν το γεγονός ότι ο Αντισθένης αποκαλούνταν *απλοκύων*³³.

Στην ορθόδοξη αυτή άποψη αντιπαραβάλλεται μία δεύτερη αναθεωρητική εκδοχή, που βρίσκει υποστηρικτές σε αρκετούς μελετητές. Σύμφωνα με αυτή, «*πατέρας*» του Κυνισμού θεωρείται ο Διογένης από τη Σινώπη, ο επιλεγόμενος Κύων. Ο Διογένης, μάλιστα, σχετίστηκε προσωπικά με τον Αντισθένη και επηρεάστηκε από τις αρχές της ηθικής του, τις οποίες και προσπάθησε να τις εφαρμόσει στη ζωή του³⁴. Ο Dudley υποστηρίζει ότι «*η παραδοσιακή άποψη για τον Κυνισμό, ως ελάσσονα Σωκρατική σχολή με θεμελιωτή της τον Αντισθένη, πρέπει να εγκαταλειφθεί. Ο Αντισθένης δεν είχε ευθεία επαφή με τους Κυνικούς ...*). *Ο αυθεντικός κύων ήταν αναμφίβολα ο Διογένης*»³⁵.

³⁰ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, (2006), σελ. 15.

³¹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 13 – 15. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 35-38.

³² Σούδα, στο λήμμα “Αντισθένης”. [=ΗΣΥΧΙΟΣ ΜΙΛΗΣΙΟΣ, *Ονοματολόγιον* LXI p. 16, 12-21]. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 35-38.

³³ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 13 – 15. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 36.

³⁴ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 179-180

³⁵ Dudley Donald R. (1967). *A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century*, σελ. 5.

Τέλος, η τρίτη και μειοψηφική εκδοχή ανήκει στον Sayre. Η εκδοχή αυτή θέλει τον Κράτη ως πρώτο αυθεντικό Κυνικό³⁶. Ο Κράτης, υποστηρίζει ο Sayre, είναι η πρώτη εθελούσια, και όχι αναγκαστική όπως ο Διογένης, ενσάρκωση του Κυνικού τρόπου³⁷.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να επιλέξουμε. Εδώ λοιπόν, υιοθετούμε την άποψη ότι, παρ' όλες τις διαφορές ανάμεσα στον τρόπο του Αντισθένη και τον αντίστοιχο του Διογένη, ο Κυνικός τρόπος είναι κάτι γενικότερο, κάτι ευρύτερο, και συμπεριλαμβάνει τόσο τον Αντισθένη και τον Διογένη, όσο και όλους τους μετέπειτα αυτών Κυνικούς, αλλά και εκείνους που, κατά κάποιο τρόπο, κινήθηκαν στις παρυφές του Κυνισμού. Άλλωστε, κρίνεται δύσκολο και παραπλανητικό το να επιχειρήσει να προσεγγίσει κανείς την αρχαία ελληνική φιλοσοφία με τα σύγχρονα μεθοδολογικά εργαλεία της ιδεολογικά αυστηρής διάκρισης σε σχολές και ρεύματα, καθώς επίσης και το να κατατάξει άτεγκτα και τελεσίδικα πρόσωπα, πράγματα, και ιδέες.

Από τα παραπάνω, συνάγουμε ότι το χρονικό σημείο αφετηρίας του Κυνισμού τοποθετείται στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ., κάτι που τελικά δεν εξαρτάται και τόσο από το ποιος ήταν ο πρώτος των Κυνικών. Το φιλοσοφικό σημείο αφετηρίας του Κυνισμού φαίνεται να είναι πιο ξεκάθαρο από ότι το αντίστοιχο χρονικό. Οι Κυνικοί θεώρησαν του εαυτούς τους ως τους «(...) μόνους αληθινούς αποστόλους του Σωκράτη, τον οποίο και προσέλαβαν ως σημείο αναφοράς τους απ' όλες τις απόψεις»³⁸. Διεκδίκησαν το μερίδιό τους από τη Σωκρατική παράδοση, κάτι που, εκτός από τους Κυνικούς, επεδίωξαν να κάνουν και άλλα κινήματα και σχολές της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας.

Αναμφισβήτητα, ο Αντισθένης, ιδρυτής του Κυνισμού σύμφωνα με την ορθόδοξη άποψη, υπήρξε ο ίδιος μαθητής και φίλος του Σωκράτη. Στον κύκλο των μαθητών του μεγάλου Αθηναίου φιλοσόφου ευρίσκουμε, μεταξύ άλλων, τον Πλάτωνα και τον Αρίστιππο τον Κυρηναϊκό. Η αναφορά στους τρεις αυτούς - μαζί με τον Αντισθένη - μαθητές δεν είναι καθόλου τυχαία, μιας και καθένας τους ίδρυσε το δικό του φιλοσοφικό κίνημα ή σχολή την επομένη του θανάτου του κοινού τους δασκάλου. Η αυτόνομη πορεία που ακολούθησαν οι Αντισθένης, Πλάτωνας και Αρίστιππος οφείλεται

³⁶ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 493 και 557.

³⁷ Sayre Farrand (1945). "Greek Cynicism", σελ. 115.

³⁸ Kindstrand Jan Fredrik (1984). "The Cynics and Heraclitus". *Eranos*, 82 (1984), σελ. 150.

στην ευρύτητα του Σωκρατικού τρόπου και στη μη αυστηρή μεθοδολογικά οριοθέτησή του. Στον Σωκράτη, δυνάμεθα μιν να ανιχνεύσουμε τη ριζοσπαστική μετατόπιση του φιλοσοφικού ενδιαφέροντος από τη φύση στον άνθρωπο, όπως επίσης και να ανάγουμε πλήθος ιδεών και μεθόδων, αδυνατούμε όμως να αποδώσουμε την πατρότητα κάποιου φιλοσοφικού συστήματος. Αυτό οφείλεται και στην απουσία πρωτογενών πηγών, δηλαδή έργων που φέρουν την υπογραφή του ίδιου του Σωκράτη.

Μεταξύ άλλων, τη δική τους εκτίμηση για το επίκεντρο και το μέγεθος του Σωκρατικού φαινομένου κατέθεσαν και οι Κυνικοί, σίγουροι για την ορθότητα της ερμηνευτικής τους προσπάθειας. Ο Αντισθένης μπορεί να ήταν, ή να μην ήταν, Κυνικός, ήταν παρ' όλα αυτά σίγουρα Σωκρατικός³⁹. Υπήρξε κοινωνός και ερμηνευτής του Σωκρατικού τρόπου. Ο Navia διαπιστώνει την ύπαρξη δύο, αντιθετικών μεταξύ τους, θέσεων για τον Αντισθένη. Η πρώτη τον θέλει έναν από τους πιο σημαντικούς Σωκρατικούς φιλοσόφους, «(...) πιο Σωκρατικό και από τον ίδιο τον Πλάτωνα (...)», και ταυτόχρονα ιδρυτή του Κυνισμού. Η δεύτερη ελάσσονα Σωκρατικό, δίχως σχέση με τον Κυνισμό⁴⁰. Ποιο είναι αυτό που δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση; Η Σωκρατική προέλευση της σκέψης του Αντισθένη.

Επιπλέον, τίθεται ένα ακόμα πολύ βασικό ζήτημα που αφορά στο τι είναι τελικά εκείνο που δημιούργησαν οι Κυνικοί. Υπήρξαν φιλοσοφική σχολή; Ή μήπως κάτι λιγότερο συστηματικό, αλλά περισσότερο ζωντανό, όπως ένα φιλοσοφικό κίνημα ή ένας τρόπος του βίου; Στο ερώτημα αυτό, δεν υπάρχει μία και μοναδική, καθολικά αποδεκτή, απάντηση. Διατυπώνονται λιγότερο ή περισσότερο υποκειμενικές κρίσεις με στόχο να

³⁹ Σούδα, στο λήμμα «Αντισθένης». Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, ό.π., σελ. 38. Ωστόσο, ο Κορδάτος γράφει ότι «(...) έχουμε αρκετά στοιχεία για να κρίνουμε αν ήταν Σωκρατικός (ο Αντισθένης), όπως τον ήθελε μεγάλο μέρος της αρχαίας παράδοσης, ή αρχηγός δικής του σχολής. Η δεύτερη γνώμη είναι, όχι απλώς πιθανή, μα βέβαιη». Αφού παραθέτει τις διαφορές ανάμεσα στη Σωκρατική και την αντισθένεια διδασκαλία συμπεραίνει τελικά ότι «ο Αντισθένης με όσα δίδαξε βρισκόταν μακριά από τη Σωκρατική διδασκαλία». Με την άποψη αυτή διαφωνεί ο Navia, ο οποίος και υποστηρίζει ότι στο δίλημμα αν ο Αντισθένης ήταν Κυνικός ή Σωκρατικός η ενδεχόμενη απάντηση φαίνεται να είναι «(...) και τα δύο. Αυτή η τελευταία πιθανότητα είναι λογική, διότι υπάρχουν ιδέες στον Κυνισμό που δύναται να ανιχνευθούν πίσω στον Σωκράτη τον ίδιο ή ίσως σε μια συγκεκριμένη ερμηνεία του νοήματος της Σωκρατικής παρουσίας». Προσθέτει μάλιστα ότι η διαδοχή Σωκράτης-Αντισθένης- Διογένης «(...) δεν είναι αντίθετη σε ότι ξέρουμε γύρω από τι απόψεις των τριών αυτών φιλοσόφων (...)» και καταλήγει με τη διαπίστωση ότι οι όποιες διαφορές οφείλονται στην ιδιαίτερη πρόσληψη, από τον καθένα χωριστά, του πνευματικού ερεθίσματος που αποτέλεσε, στην προαναφερθείσα αλυσίδα, ο κάθε προηγούμενος κρίκος για τον επόμενο. Για τους Στωικούς, η καθιέρωση στη συλλογική μνήμη της συγκεκριμένης διαδοχής υπήρξε προτεραιότητα. Σ' αυτό θα επανέλθουμε αργότερα. Κορδάτος Γιάνη (1972). *Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*, ό.π., σελς 261 - 270, ιδιαίτερα σελς 261, 262 και 270. Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*, ό.π., σελ. 19.

⁴⁰ Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*, ό.π., σελ. 39.

διαφωτίσουν τις πτυχές ενός από τα πιο παραγκωνισμένα από τους μελετητές και λιγότερο γνωστά φιλοσοφικά ρεύματα της ελληνικής αρχαιότητας.

Με αφετηρία την αρχαία παράδοση, ο Κυνισμός θεωρείται φιλοσοφική σχολή και κατατάσσεται ανάμεσα στις φιλοσοφικές σχολές της αρχαίας Ελλάδας. Αυτή είναι και η ορθόδοξη άποψη. Ωστόσο, στηρίζεται στην άκριτη υιοθέτηση, κάποιες φορές, δυο αφαιρετικών σχημάτων. Το πρώτο σχήμα αφορά στη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ δασκάλου και μαθητή, που σκοπό έχει να προσδώσει την αίσθηση της απαιτούμενης, για μια φιλοσοφική σχολή, συνέχειας. Το δεύτερο σχήμα, αυθαίρετο στην περίπτωση των Κυνικών, αφορά στην διαδοχή προσώπων στην αρχηγία της σχολής.

Κάποιοι σύγχρονοι μελετητές υποστήριξαν ότι οι Κυνικοί δεν υπήρξαν ποτέ διακριτή και οργανωμένη φιλοσοφική σχολή. Ο Truesdell Brown υποστηρίζει ότι την απουσία σχολής επιβεβαιώνει και αποδεικνύει η αντίστοιχη απουσία σχέσης δασκάλου-μαθητή ανάμεσα στον Διογένη και τους ακολούθους του⁴¹. Αντίστοιχα, ο Dudley συμπεραίνει ότι «θα 'ταν υπερβολή να μιλήσει κανείς για κάποια Κυνική σχολή με την συνήθη έννοια οργανωμένης διδασκαλίας και κοινού σώματος δογμάτων»⁴². Γενικά, την κριτική τους οι αναθεωρητές της ορθόδοξης άποψης την επικεντρώνουν σε τρεις άξονες. Πρώτον, στην απουσία Κυνικών δογμάτων, δηλαδή στην απουσία ενός αυστηρά ιεραρχημένου συνόλου αρχών και θέσεων. Δεύτερον, στην μη ύπαρξη στους Κυνικούς ενός φιλοσοφικού τέλους, δηλαδή ενός στόχου του φιλοσοφείν⁴³. Τρίτον, στην απόρριψη από τους Κυνικούς του συνόλου της σύγχρονης τους πνευματικής κουλτούρας και παιδείας⁴⁴. Η κριτική αυτή, ενώ φαίνεται να έχει κάποια βάση, εντούτοις κρίνεται ως υπερβολική, ιδιαίτερα όσον αφορά τους δύο πρώτους στη σειρά άξονές της. Αυτό όμως, θα γίνει καλύτερα αντιληπτό στη συνέχεια και κατά τη μελέτη των φιλοσοφικών ιδεών των Κυνικών.

Η μακράς διάρκειας ζωή του φιλοσοφικού αυτού κινήματος δύναται να μελετηθεί

---

⁴¹ Brown Truesdell S. (1949). *Onesicritus: A Study in Hellenistic Historiography*. Chicago: Ares Publishers INC, σελ. 25.

⁴² Dudley Donald R. (1967). *A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century A. D.*, σελ. 37.

⁴³ Σύμφωνα με την Annas, οι αρχαίες θεωρίες έχουν την έννοια του τελικού σκοπού, του τέλους. Συγκεκριμένα, ο μόνος τελικός σκοπός, το τέλος, αποτελεί έννοια κλειδί των αρχαίων ηθικών θεωριών. Ο μόνος τελικός σκοπός, το ένα τέλος, αποτελεί το σημείο αναφοράς του εραστή της σοφίας σε κάθε του βήμα. Αντίθετα, ο μη εραστής της σοφίας, και άρα ο μη σκεπτόμενος άνθρωπος, διακρίνεται και από το ότι έχει πολλούς σκοπούς ή τέλη. Annas Julia (1993). *The Morality of Happiness*, σελ. 11, 32 και 34.

⁴⁴ Branham και Goulet - Caze στην εισαγωγή τους στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds) (1996). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 21 - 23.

καλύτερα χωριζόμενη σε δύο φάσεις. Η πρώτη, γνωστή και ως φάση του πρώιμου ή αρχαίου Κυνισμού, τοποθετείται χρονικά στον 4^ο και 3^ο αιώνα π.Χ., οπότε και εμφανίστηκαν οι κυριότεροι εκπρόσωποι του κινήματος. Σε αυτή τη φάση, τους Κυνικούς τους βρίσκουμε στην Αθήνα, την Κόρινθο, τη Σπάρτη και άλλες πόλεις-κράτη του ελληνικού χώρου. Η δεύτερη φάση καλύπτει την περίοδο μετά τον 3^ο αιώνα π.Χ. και μέχρι την ύστερη αρχαιότητα. Ιδιαίτερη σημασία κατά τη δεύτερη περίοδο έχει, ύστερα από μια φάση μαρασμού του κινήματος το 2^ο και τον 1^ο αιώνα π.Χ., η αναβίωση και ιδιαίτερη πρόσληψη του Κυνισμού στους ρωμαϊκούς χρόνους⁴⁵. Σ' αυτή τη δεύτερη φάση, τους Κυνικούς τους συναντούμε σε όλη την ανατολική Μεσόγειο. Επίσης, διακρίνονται σε «ριζοσπάστες» και «μετριοπαθείς». Κάτι τέτοιο αφορά τους μετά τον Διογένη Κυνικούς και μια τέτοια διάκριση εξαρτάται από το βαθμό που έκαστος από αυτούς ακολούθησε ή όχι πιστά και με αυστηρότητα το πρότυπο του κύνα - του Διογένη⁴⁶.

3.3 Οι Φιλοσοφικές Ιδέες των Κυνικών Φιλοσόφων

Οι Κυνικοί Φιλόσοφοι αποτέλεσαν φιλοσοφικό κίνημα και όχι φιλοσοφική σχολή. Ως φιλοσοφικό κίνημα, διατύπωσαν διακριτό σύνολο αρχών και σώμα βασικών δογμάτων, χωρίς, ωστόσο, να προβούν ποτέ σε συστηματική, οργανωμένη και λογική προσπάθεια, προκειμένου να αποδείξουν την ορθότητα των λεγομένων τους και των ιδεών τους. Η αιτία αυτού εντοπίζεται στο ότι ο Κυνικός φιλόσοφος, μεταξύ της πρακτικής και θεωρητικής πλευράς του βίου, επέλεξε την πρώτη. Ουσιαστικά αυτό σημαίνει ότι επιδεικτικά αδιαφόρησε για τα θέματα και ζητήματα που ανακύπτουν από την καθαρή θεωρία.

Η φιλοσοφία, στο σύνολό της, βασίζεται σε τρεις βασικές υποδιαιρέσεις: στη φυσική, στη λογική, και στην ηθική. Η φυσική περιλαμβάνει τη «θεωρία για το κοσμικό

---

⁴⁵ Branham και Goulet - Caze στην εισαγωγή τους στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds) (1996). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 5. Navia Luis E. (1996).

⁴⁶ Moles John L. (1995). "The Cynics and politics". Στο Laks Andre and Schofield Malcolm (eds). *Justice and Generosity: Studies in Hellenistic Social and Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 129 - 158.

σύμπαν και την εύτακτη διάταξή του στο χώρο και το χρόνο», ενώ στόχο έχει «να γνωρίσει το σύστημα του σύμπαντος και τις αιτίες των φαινομένων». Η λογική προτίθεται να συγκροτήσει το πνεύμα με τέτοιο τρόπο, ώστε μετά «να κρατήσει στέρεη τη διδαχή που δέχτηκε(...)». Η ηθική διατυπώνει ένα σύνολο εντολών, το οποίο «θα εκκινεί από ένα απόλυτο αφετηριακό σημείο και θα καταλήγει σε ένα ανώτερο σκοπό, ταυτόσημο για όλους τους ανθρώπους»⁴⁷. Στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία, η παραπάνω διάκριση, μολονότι ικανοποιεί την ανάγκη του μελετητή για ταξινόμηση των ιδεών, κάθε άλλο παρά απόλυτη είναι. Οι αρχαίοι, ως επί το πλείστον, υιοθετούν μίαν ολιστική θεώρηση της φιλοσοφίας και διαπιστώνουν οργανική σχέση μεταξύ των μερών αυτής.

Σε πλήρη αντίθεση, ο Κυνισμός απορρίπτει εντελώς την ολιστική και οργανική σχέση των μερών της φιλοσοφίας. Οι Κυνικοί ταύτιζαν τη φιλία σοφίας αποκλειστικά με τον φιλοσοφικό στοχασμό περί της ηθικής. Συγχρόνως, αξιολόγησαν ως αδιάφορα τη φυσική και τη λογική⁴⁸. Με τον τρόπο αυτό, προβαίνουν σε μία ακραία ερμηνεία της Σωκρατικής θέσης περί υπεροχής της ηθικής. Εισηγητής της αυστηρής και απόλυτης αυτής θέσης ήταν ο Διογένης. Ο δε Αντισθένης απέρριψε τη φυσική, αλλά ασχολήθηκε με την λογική. Μάλιστα, εισηγείται την εξής λογική θεωρία: ο μόνος και πραγματικά αληθής λόγος, δηλαδή το μόνο που μπορούμε να υποστηρίξουμε, είναι ότι το *A* είναι μόνο *A*. Επιπλέον, είναι αδύνατον να υποστηρίξουμε ότι το *A* δεν είναι *A*, ή ακόμα ότι το *A* είναι *B*. Όπως ισχυρίζεται, μια συγκεκριμένη λέξη ή φράση αντιστοιχεί αποκλειστικά και μόνο σ' εκείνο που θέλουμε να εκφράσουμε. Επομένως, «ουκ ἔστιν αντιλέγειν». Είναι αδύνατη και απίθανη η όποια διαφωνία, αντίρρηση, αντίφαση, ή ψευδής δήλωση. Παράλληλα, υποστηρίζει σθεναρά τη σπουδή των ονομάτων ως βασική αρχή της κατανόησης⁴⁹.

⁴⁷ Gigon Olof (1991). *Βασικά Προβλήματα της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εκδόσεις «Γνώση», σελ. 27, 33, 39 και 40.

⁴⁸ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 103-5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120-122.

⁴⁹ Για τη λογική θεωρία του Αντισθένη, ενδεικτικά, βλ. Rankin. Rankin H. D. (1970). "Antisthenes a 'near logician'?" *L'Antiquite Classique*, 39 (1970), σελ. 522 - 527. Rankin H. D. (1973). "Antisthenes Fg.50b (Caizzi) a possible section of περί της Αληθείας". *L'Antiquite Classique*, 42 (1973), σελ. 178 - 180. Rankin H. D. (1974). "Irony and Logic: The αντιλέγειν paradox and Antisthenes' purpose". *L'Antiquite Classique*, 43 (1974), σελ. 316 - 320. Rankin H. D. (1981). "Ouk estin antilegein". Στο Kerferd G. B.(ed.). *The Sophists and their Legacy*. Wiesbaden: Steiner, 25 - 37. Για την κριτική του Αριστοτέλη στη λογική του Αντισθένη, βλ. Αριστοτέλης, *Μετά τα Φυσικά* Η 3. 1043b 4 - 32. Πρβ. Αλέξανδρος Αφροδισιεύς, *Σχόλια εις Αριστοτέλους Τα μετά τα φυσικά* p. 553, 31 - 554, 10 και 554, 18 - 33. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 132 - 134. Αριστοτέλης, *Τα μετά τα φυσικά* Δ 29. 1024b 26-34. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), σελ. 134 - 136.

Εκ των Κυνικών Φιλοσόφων, μόνο ο Αντισθένης προσέδωσε σημασία και, ως εκ τούτου, αξία στη λογική. Οι υπόλοιποι Κυνικοί ενδιαφέρθηκαν έντονα για την ηθική και ασχολήθηκαν επισταμένως μόνο με αυτή, θεωρώντας, συγχρόνως, κατά το παράδειγμα και άλλων αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, τη ζωή ως ενιαίο σύνολο⁵⁰. Ο φιλοσοφικός στοχασμός και προβληματισμός τους περί της ηθικής δεν είχε απώτερο σκοπό να διατυπώσει συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς, ερχόμενος σε απόλυτη αντίθεση με τις σύγχρονες θεωρίες περί της ηθικής. Επίσης, δεν επεδίωκε να δώσει έτοιμες και άμεσες απαντήσεις σε πρακτικά ηθικά διλήμματα και προβλήματα. Κεντρικός στόχος του Κυνικού κινήματος ήταν η διατύπωση των βασικών και αντιπροσωπευτικών αρχών και ιδεών, που διέπουν και χαρακτηρίζουν την εκδοχή του Κυνικού τρόπου του βίου⁵¹. Ουσιαστικά, η Κυνική ηθική δεν ήταν μια εναλλακτική πρόταση και επομένως, στάση ζωής ικανή, όπως σθεναρά υποστήριζαν οι Κυνικού φιλόσοφοι, να προσφέρει λύσεις και διεξόδους στο ηθικό αδιέξοδο των συγχρόνων τους.

Οι εκπρόσωποι του Κυνικού κινήματος θεωρούν τη ζωή ως σύνολο, ως ολότητα πραγμάτων και στοιχείων. Αυτό, άλλωστε, μαρτυρά η αφετηρία και η προέλευση κάθε φιλοσοφικού στοχασμού. Η αφετηρία αυτή εντοπίζεται στο τέλος του βίου, δηλαδή στον ένα και μοναδικό ενιαίο σκοπό του. Ο σκοπός αυτός είναι, εν τέλει, ο ίδιος για όλους. Όλες σχεδόν οι φιλοσοφικές σχολές, που ακολούθησαν μετά τον Σωκράτη, υποστήριξαν την ευδαιμονία ως το τέλος του ορθού βίου⁵². Ωστόσο, οι ποικίλες φιλοσοφικές σχολές

---

⁵⁰ Η Annas τονίζει ότι οι αρχαίες ηθικές θεωρίες ασχολούνται με τη ζωή του ανθρώπου συνολικά. Το τελικό καλό, δηλαδή ο απώτερος σκοπός του βίου, το τέλος, προϋποθέτει τη θεώρηση της ζωής ως όλον, ως ενότητα. Αποτελεί επιταγή για τον εραστή της σοφίας η συνολική θεώρηση του βίου, ακόμη και κατά το στάδιο εκείνο που η λογικότητά του δεν έχει φτάσει να τελειοποιηθεί. Οι αρχαίες ηθικές θεωρίες τονίζουν ότι μονάχα μέσα από μια ολιστική θεώρηση της ζωής δύναται κανείς να αντιμετωπίσει επιτυχώς επιμέρους καταστάσεις και προβλήματα κάνοντας τις ενδεδειγμένες κάθε φορά επιλογές. Annas Julia (1993). *The Morality of Happiness*, σελ. 4, 38 - 39 και 43.

⁵¹ Η Annas διαπιστώνει ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις αρχαίες ελληνικές και τις αντίστοιχες μοντέρνες ηθικές θεωρίες. Οι μεν αρχαίες υποθέτουν ότι ο ηθικός παράγοντας εσωτερικεύει και εφαρμόζει την ηθική θεωρία αναζητώντας και δίνοντας ο ίδιος τις, όσο το δυνατόν πιο, σωστές απαντήσεις σε δύσκολες περιπτώσεις. Όμως, οι απαντήσεις οι ίδιες δεν είναι μέρος της θεωρίας. Αντίθετα, οι μοντέρνες ηθικές θεωρίες εμφανίζονται πρόθυμες να καλύψουν τη ζήτηση σε συγκεκριμένες απαντήσεις, διότι αναζητούν κανόνες περί τα ηθικά κατ' αναλογία με κείνους που αποδίδονται στα φυσικά. Annas Julia (1993). *The Morality of Happiness*, σελ. 6 -7.

⁵² Η Annas παρατηρεί ότι η ευδαιμονία των αρχαίων είναι ενεργητική και όχι παθητική, κάτι που περιλαμβάνει τη δράση του υποκειμένου και κάτι που εξαρτάται αποκλειστικά απ' αυτό. Επίσης, για τους αρχαίους, η ευδαιμονία είναι μακροπρόθεσμη - μακράς διάρκειας -, αφορά το σύνολο της ζωής, και είναι πιο αντικειμενική. Αντίθετα, σήμερα, η ευδαιμονία είναι βραχείας διάρκειας και υποκειμενική. «*Η ευδαιμονία στις αρχαίες θεωρίες προσλαμβάνει το νόημά της από το ρόλο που διαδραματίζει. Και ο πιο σημαντικός ρόλος που παίζει είναι αυτός ενός προφανούς και λεπτού, προσδιορισμού του τελικού καλού*». Annas Julia (1993). *The Morality of Happiness*, σελ. 45 και 46. Εδώ, αξίζει να παρατηρήσουμε ότι η

και θεωρίες διαφοροποιήθηκαν μεταξύ τους αναφορικά με το περιεχόμενο της ευδαιμονίας. Ενώ, λοιπόν, το τέλος είναι ένα, οι ορισμοί που διατυπώνονται για το τέλος αυτό είναι πολλοί. Όπως υποστηρίζουν οι Κυνικοί Φιλόσοφοι, η ευδαιμονία επιτυγχάνεται μόνο όταν ορισθεί και καθορισθεί επακριβώς το περιεχόμενό της⁵³. Η ευδαιμονία είναι συνώνυμη της κατάκτησης της αρετής. Για το λόγο αυτό, αξιολογούν την αρετή ως το μόνο αγαθό, δηλαδή όντως καλό. **Ευδαιμών βίος είναι ο ενάρετος βίος.** Ο Διογένης ο Λαέρτιος γράφει:

«Έχουν επίσης τη γνώμη οι Κυνικοί ότι τελικός σκοπός είναι το να ζει κανείς ενάρετα, όπως υποστηρίζει ο Αντισθένης στον Ηρακλή»⁵⁴.

Περαιτέρω, ο σκοπός του βίου για τους Κυνικούς είναι να φθάσει σε μία ιδεώδη κατάσταση ηθικής αυτοεξέλιξης. Αυτό θα επιτευχθεί μέσα από τη φιλία και την αγάπη του ανθρώπου για τη σοφία. Η κατάσταση της αυτοεξέλιξης χαρακτηρίζεται από συνέπεια και διάρκεια. Πρόκειται, δηλαδή, για το **ζην σε συμφωνία με την αρετή.**

Πώς/Με ποιο τρόπο μπορεί ο άνθρωπος να κατακτήσει την αρετή; Οι Κυνικοί απαντούν με τη θέση ότι ο δρόμος της αρετής περνά μέσα από την άσκηση. Η Κυνική άσκηση είναι διττή και συνίσταται τόσο σε πνευματική, όσο και σε σωματική:

«Ο Διογένης έλεγε ότι η άσκηση έχει δύο όψεις: Αφενός την ψυχική και αφετέρου τη σωματική. Με τη συνεχή εκτέλεση αυτής της διττής άσκησης διαμορφώνονται σκέψεις, οι οποίες καθιστούν εύκολη την πραγματοποίηση των έργων της αρετής. Κι έλεγε ακόμη ότι το ένα είδος άσκησης είναι λειψό χωρίς το άλλο, αφού η καλή κατάσταση και η δύναμη συγκαταλέγεται στους απαραίτητους όρους για την ψυχή όσο και για το σώμα. (...) Τίποτα στη ζωή δεν κατορθώνεται χωρίς

ευδαιμονία των αρχαίων όντας ενεργητική και περιλαμβάνοντας τη δράση του υποκειμένου δεν είναι δυνατόν να ταυτιστεί με την ευτυχία. Η διαφορά ανάμεσα στην ευδαιμονία και την ευτυχία συνίσταται στο ότι η ευδαιμονία εξαρτάται από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο δαίμων του υποκειμένου, δηλαδή το μυαλό του, ενώ η ευτυχία εξαρτάται από τα γυρίσματα ενός παράγοντα έξω από το υποκείμενο, της τύχης. Με μια πρόταση, ο ευδαίμων είναι δυνατόν να παραμείνει ευδαίμων ακόμη και όταν δεν έχει καλή τύχη. Η σημερινή, βραχείας διάρκειας και υποκειμενική ευδαιμονία δεν έχει σχέση με την αρχαία πρόσληψη της ευδαιμονίας, αφού μοιάζει περισσότερο με ευ-τυχία.

⁵³ Navia Luis E. (2005). Diogenes the Cynic: The War against the World, σελ. 142.

⁵⁴ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων Συναγωγή VI 104. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 97.

άσκηση, κι η άσκηση αυτή μπορεί να υπερνικήσει τα πάντα»⁵⁵.

Για τον φιλόσοφο του Κυνισμού, η φιλία σοφίας συναντάται κυρίως στα έργα, στις πράξεις. Το *πράττειν επιπόνως* είναι η ουσιαστική απόδειξη του έρωτα του ανθρώπου για την αλήθεια. Πρόκειται για μία απόλυτη θέση των Κυνικών που ευρίσκεται σε συνάρτηση με την βασική αντίληψή τους ότι δεν υπάρχει διαφορά και διάκριση μεταξύ θεωρίας και πράξης. Σε αυτό συνίσταται και το γεγονός ότι ο Κυνισμός στην αρχαιότητα ήταν γνωστός και ως «(...) *σύντομος δρόμος για την αρετή*»⁵⁶, αλλά και ως «(...) *ένας δυναμικός δρόμος προς την αρετή*»⁵⁷.

Στο σημείο αυτό, ο Αντισθένης διατύπωσε δύο εξίσου σημαντικές απόψεις αναφορικά με την αρετή⁵⁸. Σύμφωνα με την πρώτη εκδοχή, η αρετή είναι κάτι που δύναται κανείς να διδαχθεί. Κανένας, μάλιστα, δεν αποκλείεται από αυτή τη διδαχή. Σύμφωνα με τη δεύτερη θέση, η αρετή, εάν και εφόσον αποκτηθεί, είναι κάτι που είναι αδύνατον να απολεσθεί. Με την είσοδο του ανθρώπου στην ενάρετη κατάσταση, τίθεται και το τέλος της εξελικτικής του πορείας. Η συνειδητοποίηση και η επίγνωση εκ μέρους του ανθρώπου της τελειότητας, που απαντά σ' αυτό ακριβώς το τέρμα, καθιστά οποιαδήποτε πτώση του πραγματικά αδιανόητη.

Οι Κυνικοί, λοιπόν, ταύτισαν τον ευδαίμονα βίο με τον ενάρετο βίο. Δεν έμειναν, όμως, μόνο σε αυτή την ταύτιση. Επιπλέον, διακήρυξαν ότι το «*ομολογουμένως την αρετή ζην*» σημαίνει και «*ομολογουμένως τη φύση ζην*». Κατά συνέπεια, ο ενάρετος βίος είναι ο σύμφωνος με τη φύση βίος. Η συμφωνία με τη φύση σημαίνει, για τον Κυνικό, την διαρκή τάση για ελαχιστοποίηση των αναγκών και περιορισμό των επιθυμιών σε φυσικά επίπεδα. Ως φυσικά, νοούνται τα επίπεδα αναγκών και επιθυμιών των ζώων και των πρωτόγονων ανθρώπων⁵⁹. Στο απόσπασμα από λόγο του Δίωνα του Χρυσόστομου αναφέρεται:

«(26) Όταν ορισμένοι έλεγαν ότι δεν είναι δυνατόν να ζει ο άνθρωπος

⁵⁵ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 70 - 71. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 381 - 383.

⁵⁶ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 103 - 5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120 - 122. Επίσης, Emeljanow W. (1965). "A note on the Cynic Short Cut to Happiness". *Mnemosyne*, IV, 18 (1965), σελ. 182 - 184.

⁵⁷ Σούδα, στα λήμματα «κυνισμός» και «κυνειν δειν τοις σπουδαίοις». Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 122 - 123.

⁵⁸ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 105. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 97 - 98.

⁵⁹ Dudley Donald R. (1967). *A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century A. D.*, σελ. 32.

όπως τα άλλα ζώα, διότι έχει απαλή σάρκα και είναι γυμνός και δεν προστατεύεται ούτε από τρίχωμα, όπως τα περισσότερα άγρια ζώα, ούτε από φτερά ούτε καλύπτεται από δυνατό δέρμα, (27) ο Διογένης αντέτεινε σ' αυτά ότι οι άνθρωποι είναι τόσο απαλόσαρκοι εξαιτίας του τρόπου της ζωής τους. Ότι αποφεύγουν δηλαδή ως επί το πλείστον τον ήλιο, αποφεύγουν και το κρύο. Κι ότι η έλλειψη τριχώματος δεν τον ενοχλεί σε τίποτα. Και τους έφερνε το παράδειγμα των βατράχων και των άλλων πολλών ζώων που είναι πολύ πιο απαλόσαρκα από τον άνθρωπο ή που έχουν πολύ λιγότερο τρίχωμα, και ορισμένα από αυτά δεν αντέχουν μόνο στον κρύο αέρα αλλά μπορούν επίσης να ζουν σε πάρα πολύ κρύα νερά το χειμώνα. (28) Και τους έλεγε να προσέξουν τα μάτια και το πρόσωπο των ανθρώπων των ίδιων, τα οποία δεν χρειάζονται κανενός είδους κάλυμμα. Και έλεγε ότι γενικώς σε κανέναν τόπο δεν γεννιέται ζώο το οποίο να μην μπορεί να ζήσει σε αυτόν. Διαφορετικά πως στάθηκε δυνατό να σωθούν οι πρώτοι άνθρωποι που γεννήθηκαν, τότε που ούτε φωτιά υπήρχε ούτε σπίτια ούτε ρούχο ούτε οποιαδήποτε άλλη διατροφή εκτός από φυσική τροφή; Αλλά η ευστροφία και η μεγάλη εφευρητικότητα και η ικανότητα να σοφίζονται τρόπους αντιμετώπισης της ζωής δεν υπήρξε ιδιαίτερα ωφέλιμη για τους κατοπινότερους. (29) Γιατί οι άνθρωποι δεν χρησιμοποίησαν την ευφυΐα τους για την προαγωγή της ανδρείας και της δικαιοσύνης αλλά για να εξασφαλίσουν ηδονή. Επιδιώκοντας, έτσι, με κάθε μέσο την ευχαρίστηση, ζουν διαρκώς λιγότερο ευχάριστα και περισσότερο κοπιαστικά, και ενώ δίνουν την εντύπωση ότι φροντίζουν για τον εαυτό τους, καταστρέφονται με το χειρότερο τρόπο ακριβώς εξαιτίας της μεγάλης προσοχής και φροντίδας τους. Και γι' αυτόν το λόγο σωστά λέγεται για τον Προμηθέα ότι τον έδεσαν επάνω σ' ένα βράχο και ότι του έφαγε ένας αετός το συκώτι του»⁶⁰.

Στο μεστό αυτό απόσπασμα ανιχνεύει κανείς τις ιδέες, οι οποίες αποτελούν τον

---

⁶⁰ Δίων Χρυσόστομος, Λόγοι VI (6): Διογένης ή περί τυραννίδος. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 637 - 638.

πυρήνα της Κυνικής σκέψης - ιδιαίτερα όσον αφορά το σε τι συνίσταται ο ενάρετος και σύμφωνος με τη φύση βίος. Πρώτα απ' όλα, την ιδέα ότι η παρατήρηση των άμεσα αντιληπτών φυσικών πραγμάτων έχει διδακτικό περιεχόμενο. Η φύση, εκτός από «(...) *μίαν αντικειμενικήν ορθολογικήν τάξιν (...)*» με χαρακτήρα πρωτίστως δυναμικό και λειτουργικό, αναγνωρίζεται ότι έχει και αξιολογικό χαρακτήρα και περιεχόμενο⁶¹. Συνεπώς, η φύση δύναται να αποτελέσει σημείο αναφοράς μιας εναλλακτικής ηθικής πρότασης και του, κατά τους Κυνικούς, ορθού τρόπου του βίου. Δεύτερον, την ιδέα ότι στο κέντρο αυτής ακριβώς της εναλλακτικής ηθικής πρότασης βρίσκεται ο λιτός, ασκητικός τρόπος του βίου. Ο φίλος της σοφίας οφείλει να ελαχιστοποιήσει τις ανάγκες του, δηλαδή οφείλει να είναι ολιγαρκής για να καταστεί αντάρκης⁶². Για παράδειγμα:

«Όπως αναφέρει ο Θεόφραστος στον Μεγαρικό, βλέποντας κάποτε ο Διογένης ένα ποντίκι να πηγαινοέρχεται τρέχοντας χωρίς να ψάχνει για κατάλυμα ούτε να προσπαθεί να αποφύγει το σκοτάδι ούτε πάλι να επιζητεί κάτι απ' αυτά που θεωρούνται απολαυστικά, βρήκε ο ίδιος διέξοδο στη δική του κατάσταση»⁶³.

Το παραπάνω απόσπασμα είναι ενδεικτικό του ότι για τον Κυνικό η αντάρκεια συνίσταται στη ζώωδη επιβίωση όπως και το ότι το ιδεώδες του πρωτογονισμού είναι παρόν στην Κυνική ταύτιση του ενάρετου με το σύμφωνο με τη φύση βίο⁶⁴. Βέβαια, όπως παρατηρεί και ο Navia, ο Κυνικός πρωτογονισμός δε σημαίνει μίμηση του τρόπου των ζώων μέχρι του σημείου ζωοποίησης του ανθρώπου. Άλλωστε, η έννοια της ευδαιμονίας συλλαμβάνεται μέσω του καθαρά ανθρώπινου χαρακτηριστικού που είναι ο

⁶¹Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 27.

⁶² Ο Διογένης ο Λαέρτιος μας πληροφορεί ότι οι συμπολίτες του Διογένη για να τον τιμήσουν τοποθέτησαν χάλκινο άγαλμα και έγραψαν πάνω του την εξής επιγραφή: «Φθείρεται ακόμη κι ο χαλκός από το χρόνο, τη δική σου όμως δόξα, Διογένη, δεν θα τη γκερέμισει ο καιρός όλος. Γιατί μόνος εσύ έδειξες στους ανθρώπους το πιο εύκολο μονοπάτι για μια ζωή γεμάτη αντάρκεια». Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 78 - 79. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 273.

⁶³ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 22. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 315.

⁶⁴ Σχόλια του Σκουτερόπουλου στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 315 - 316. Επίσης, Moles John L. (1983). "Honestius Quam Ambitiosius"? An Exploration of the Cynic's Attitude to Moral Corruption in His Fellow Men". *The Journal of Hellenic Studies*, 103 (1983), σελ. 116, ιδιαίτερα υποσημ. 102. Ο Navia παραθέτει την άποψη των Boas και Lovejoy, οι οποίοι και διέκριναν έναν πρωτογονισμό στην Κυνική ηθική προσθέτοντας ότι «(...) ήταν η πρώτη και πιο σθεναρή φιλοσοφική επανάσταση εναντίον του πολιτισμού (...)». Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*, σελ. 29.

λόγος. Μάλλον ο Κυνικός πρωτογονισμός σημαίνει μίμηση των ζώων έως του σημείου ανθρωποποίησης του ανθρώπου - μέχρι του σημείου ο άνθρωπος να γίνει πραγματικός άνθρωπος⁶⁵.

Ο λιτός, ασκητικός, και αυτάρκης βίος συνίσταται και στην αντοχή του Κυνικού στον πόνο. Ο φιλόσοφος του Κυνισμού αντέχει τον πόνο, ακριβώς διότι είναι φίλος της άσκησης και της ολιγάρκειας. Για τους Κυνικούς, σε αντίθεση με τους Επικούρειους, ο πόνος δεν είναι κάτι κακό⁶⁶. Στο πλαίσιο μιας νοητής κλίμακας περί της αξίας των πραγμάτων τοποθετείται στα αδιάφορα. Όμως, αντιμετωπίστηκε θετικά από τους Κυνικούς, αφού θεωρήθηκε ότι λειτουργεί, κατά κάποιο τρόπο, καθαρτικά για την ψυχή αποτελώντας, έτσι, αναπόσπαστο κομμάτι του σύντομου δρόμου για την αρετή. Ανάλογα αντιμετώπισαν και τη φτώχεια. Και αυτή θεωρήθηκε μάλλον φίλη του Κυνικού φιλοσόφου παρά εχθρός του⁶⁷. Για παράδειγμα, ο Κράτης:

«(...) Ξεχώρισε για την ελευθερία του και το παράδειγμα λιτής ζωής, και ο οποίος ήθελε να δείξει στους Έλληνες ότι ήταν ευτυχισμένος και ότι, καθώς πίστευε, δεν χρειαζότανε τίποτε, λένε ότι αφού πούλησε όλη του την περιουσία, την χάρισε στην πόλη της Θήβας λέγοντας πως «σήμερα ο Κράτης ελευθερώνει τον Κράτη»⁶⁸.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο Κυνικός αγγίζει την πραγματική ελευθερία, εάν αντέχει τους πόνους και τις κακουχίες, φτωχώνει σε υλικά και πλουτίζει αντιστοίχως σε ψυχικά αγαθά, εάν και εφόσον καταστεί αυτάρκης.

Επίσης, στο απόσπασμα του Δίωνα συναντούμε την ιδέα της αντιπαραβολής του λιτού και ασκητικού τρόπου του βίου, του βίου που οδηγεί στην αυτάρκεια και την

⁶⁵ Navia Luis E. (2005). *Diogenes the Cynic: The War against the World*, σελ. 144 - 145.

⁶⁶ Branham και Goulet - Caze στην εισαγωγή τους στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds) (1996). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 26.

⁶⁷ Dudley Donald R. (1967). *A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century A. D.*, ό.π., σελ. 47. Σύμφωνα με τον Desmond, η αποκήρυξη του πλούτου ήταν κεντρική στον Κυνισμό. Οι Κυνικοί διακήρυζαν ότι ο πραγματικός πλούτος συνίσταται στην απόλυτη αυτάρκεια, στη μη ανάγκη για τίποτα. Στους Κυνικούς, αποδίδεται το παράδοξο σύμφωνα με το οποίο ο πραγματικός πλούτος βρίσκεται στη φτώχεια. Η πλειοψηφία των ανθρώπων βρίσκεται εν τύφω και άρα είναι 'φτωχή'. Ο σοφός είναι αυτάρκης, ατυφής, ενάρετος και ευδαίμων, και άρα 'πλούσιος'. Ο Desmond προσδίδει στις θέσεις των Κυνικών περί πλούτου και κοινωνικό υπόβαθρο. Αποτελέσαν συνταγή για την αντιμετώπιση των οικονομικών ανισοτήτων εντός των πόλεων-κρατών και των συνεπακόλουθων, εξαιτίας των οικονομικών ανισοτήτων, αναταραχών και στάσεων. Desmond William D. (2006). *The Greek Praise of Poverty: Origins of Ancient Cynicism*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, σελ. 16 - 17, 38 - 39 και 93 - 103.

⁶⁸ Ωριγένης, Ελληνικά σχόλια στον Ματθαίο XV 15 [= Κατά Ματθαίον ΙΘ' 21]. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 502.

ελευθερία, του βίου του σοφού, με τον τρόπο ζωής της πλειοψηφίας των ανθρώπων που πλανάται από την ηδονή, τον πλούτο, τη δόξα ή τη φήμη, και το κυνήγι της ισχύος. Έτσι, ο άνθρωπος βυθίζεται στα πάθη. Αυτός ο τρόπος ζωής οδηγεί στον εκμαυλισμό της ανθρώπινης ψυχής. Στην κοινή θέση που θέλει την ηδονή, τον πλούτο, τη δόξα και την ισχύ ως πράγματα καλά και απαραίτητα για την ευδαιμονία, οι Κυνικοί απαντούν ότι τίποτα από όλα αυτά δεν έχει πραγματική αξία, σύμφωνα με τη φύση. Το λάθος της πλειοψηφίας των ανθρώπων έγκειται σε μη σωστές κρίσεις αναφορικά με την αξία των πραγμάτων. Σε αυτές ακριβώς τις λανθασμένες αξιολογικές κρίσεις τοποθετείται και το αίτιο των παθών του ανθρώπου, τα οποία και παίρνουν γενικά τη μορφή συναισθηματικών διαταραχών και αλλοιώσεων του χαρακτήρα⁶⁹. Χαρακτηριστικό του ανθρώπου, του κυριευμένου από τα πάθη, είναι η αδυναμία του να κυβερνήσει τον ίδιο του τον εαυτό. Αντίθετα, η αρετή εκλαμβάνεται ως η δύναμη, η δυνατότητα του Κυνικού να ασκήσει έλεγχο στον εαυτό του, «(...) πάνω στις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις επιθυμίες, τις προβλέψεις, τις σχέσεις, τις εσωτερικές και εξωτερικές περιστάσεις»⁷⁰.

Θα πρέπει, ακόμα, να αναφερθούμε στην Κυνική θέση περί της ηδονής. Οι λόγοι είναι οι παρακάτω τρεις: Πρώτον, το γεγονός ότι οι Κυνικοί απαξιώνουν πλήρως την ηδονή και την θεωρούν ως πλάνη, αντιτίθεται με την αντίστοιχη θεώρηση των Κυρηναϊκών του Αρίστιππου περί ηδονής, αφού την τοποθέτησαν στη θέση του τέλους του βίου. Η αντίθεση αυτή καταδεικνύει απερίφραστα τις πολύ διαφορετικές ατραπούς, που ακολούθησαν φιλοσοφικές σχολές και κινήματα παρά την κοινή τους Σωκρατική καταγωγή⁷¹. Δεύτερον, το γεγονός ότι οι Κυνικοί απορρίπτουν την ηδονή θεωρείται ισχυρή απόδειξη της θέσης που υποστηρίζει ότι η ηθική είναι κυρίως ευδαιμονιστική και ταυτόχρονα κάθε άλλο παρά ηδονιστική. Επίσης, η συγκεκριμένη αποκήρυξη ενισχύει την τελική άποψη/συμπέρασμα σύμφωνα με το οποίο η Κυνική κατάσταση ευδαιμονίας δεν είναι στιγμιαία, αλλά χαρακτηρίζεται από ά- χρονική διάρκεια και μονιμότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της συνολικής Κυνικής συλλογιστικής περί ηδονής, αποτελεί η θέση των εκπροσώπων του για την απόλαυση του φαγητού. Ο Διογένης

⁶⁹ Long A. A. (1996). "The Socratic Tradition: Diogenes, Crates, and Hellenistic Ethics". Στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 30.

⁷⁰ Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*, σελ. 71 - 72.

⁷¹ Για μια συγκριτική ανάλυση μεταξύ των ιδεών του Διογένη και του Αρίστιππου: Steiner Grundy (1976). "Diogenes' mouse and royal dog. Conformity in non-conformity". *Classical Journal*, 72 (1976), σελ. 36 - 46.

χαρακτήριζε την κοιλιά «*χάρυβδη της ζωής*», υποστήριζε για τον εαυτό του ότι τρώει για να ζει και ότι δεν ζει για να τρώει και αποκαλούσε «*δούλους*» όσους υπέκυπταν στις ηδονές του φαγητού και όχι μόνον⁷².

Επίσης, στο απόσπασμα του Δίωνα, και μάλιστα στο σημείο εκείνο που αναφέρεται στην δίκαιη τιμωρία του Προμηθέα, εντοπίζονται κάποια σημαντικά στοιχεία της θέσης των Κυνικών αναφορικά με τη σχέση μεταξύ νόμου και φύσης. Οι έννοιες της φύσεως και του νόμου αποτελούν βασικές έννοιες/λέξεις κλειδιά της φιλοσοφικής σκέψης στην αρχαία Ελλάδα, ήδη από την περίοδο των Σοφιστών. Εν γένει, ο νόμος ταυτίζεται με αυτό που κατασκευάζεται με τεχνητά μέσα. Μεταφορικά δε, ταυτίζεται με κάτι εσφαλμένο. Η φύση, αντιθέτως, ταυτίζεται γενικά με εκείνο που είναι φυσικό και μεταφορικά με το αληθινό⁷³. Ο Guthrie, για μεθοδολογικούς λόγους, υποστηρίζει τρεις βασικές εκδοχές για τη σχέση νόμου και φύσεως. Η πρώτη άποψη τάσσεται υπέρ του νόμου και εναντίον της φύσεως. Η δεύτερη άποψη τάσσεται υπέρ της φύσεως και εναντίον του νόμου. Στην τρίτη και τελευταία θέση του υποστηρίζει μια στάση ρεαλισμού και θετικισμού κατά την οποία, χωρίς να λαμβάνει μέρος στη διαμάχη, δηλώνει ότι οι ισχυρότεροι θα εκμεταλλεύονται πάντα τους αδύνατους και ο νόμος θα εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους⁷⁴.

Όσον αφορά στο καίριο και διαχρονικό ζήτημα μεταξύ της σχέσης της φύσεως και του νόμου οι εκπρόσωποι του Κυνισμού υποστήριζαν τα εξής: Διακήρυξαν την πλήρη αντίθεση μεταξύ φύσεως και νόμου συνηγορώντας ταυτόχρονα υπέρ της φύσεως. Βάσει της μεθοδολογικής διάκρισης του Guthrie, επέλεξαν τη δεύτερη θέση. Η φύση, για τους Κυνικούς, λαμβάνει μία διττή διάσταση. Αφενός γίνεται αντιληπτή και κατανοητή ως κόσμος όντως υπαρκτός, που αποτελεί αντικείμενο καθημερινής παρατήρησης. Πρόκειται για έναν κόσμο, ο οποίος τοποθετείται πέρα από τα όρια της συμβατικής ανθρώπινης ηθικής. Αφετέρου, λειτουργεί ως το απόλυτα ιδανικό πρότυπο

---

⁷² Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 51. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, ό.π., σελ. 324. Στοβαίος, *Ανθολόγιον* III 6, 40 και 6, 41. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), ό.π., σελ. 325. *Gnomologium Vaticanum* 743 n. 195. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), σελ. 324.

⁷³ Guthrie W. K. C. (1998). *Οι Σοφιστές*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ. 80 - 81.

⁷⁴ Guthrie W. K. C. (1998). *Οι Σοφιστές*, σελ. 86 - 172. Συγκεκριμένα, για τους υποστηρικτές του νόμου κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ., σελ. 86 - 114. Για τους υποστηρικτές της φύσης, σελ. 135 - 172. Τέλος, για τους ρεαλιστές και θετικιστές, μεταξύ των οποίων τοποθετείται ο Θουκυδίδης, σελ. 114 - 134.

εναλλακτικής ηθικής πρότασης⁷⁵. Είναι, δηλαδή, μία πρόταση που θα απελευθερώσει τον άνθρωπο από τα δεσμά της συμβατικής ανθρώπινης ηθικής, το λάθος της οποίας έγκειται σε πεπλανημένες παραδοχές και θέσεις περί της αξίας των πραγμάτων. Θα ήταν σκόπιμο, στο σημείο αυτό, να τονισθεί το παράδοξο της θέσης των Κυνικών. Ενώ οι Κυνικοί ανακαλύπτουν στη φύση, και κυρίως στη ζωική συμπεριφορά, νόρμες και τύπους προς μίμηση, συγχρόνως όμως αδιαφορούν για τη μελέτη τόσο του σύμπαντος όσο και του φυσικού μέρους της φιλοσοφίας.

Η φράση-κλειδί που αποτελεί και βασική θέση των Κυνικών Φιλοσόφων ήταν το «*παραχαράττειν*» το νόμισμα», κατά την οποία προτιμάται η φύση έναντι του νόμου. Εισηγητής της θέσης/ του συνθήματος ήταν ο Διογένης, ο οποίος και κεφαλαιοποίησε, κατ' αυτόν τον τρόπο, την προσωπική του εμπειρία να κατηγορηθεί, από κοινού με τον πατέρα του, για παραχάραξη του νομίσματος της ιδιαίτερης πατρίδας του, της Σινώπης, και να εξαναγκαστεί σε εξορία. Εξόριστος πλέον, στράφηκε στη φιλοσοφία⁷⁶ και έζησε:

«Πραγματικά παραχαράσσοντας το νόμισμα, χωρίς δόλου να δίνει, ο Διογένης, σημασία στα θεσπίσματα του νόμου αλλά σ' αυτό που η φύση ορίζει»⁷⁷.

Προσδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση και σημασία στις έννοιες της ευδαιμονίας και της αρετής, ο Κυνικός προσπάθησε να ζήσει βάσει αυτών. Σύμφωνα με την ευδαιμονία και την αρετή είναι οι αρχές της *απάθειας*, κατά τις οποίες ο άνθρωπος πραγματοποιεί την οριστική νίκη έναντι των παθών - των λανθασμένων αξιολογικών περί των πραγμάτων κρίσεων -, της *άσκησης* και της *αυτάρκειας*. Ο Κυνικός Φιλόσοφος πορεύθηκε αντινομικά, διότι ταύτισε τον ενάρετο με τον κατά φύση βίο. Στο πλαίσιο της

⁷⁵ Η Annas παρατηρεί ότι «οι αρχαίες ηθικές θεωρίες επικαλούνται τη φύση για να στηρίξουν τους ισχυρισμούς τους. Η επίκληση παίρνει διαφορετικές μορφές, και είναι πιο επιφανής στις ελληνιστικές θεωρίες απ' ό,τι στον Αριστοτέλη. Αλλά είναι σημαντική σε όλες από αυτές». Η επίκληση της φύσης είναι και η επίκληση ενός ιδανικού. Ενός ηθικού ιδανικού. Ενός ιδανικού που προσεγγίζεται μέσω μιας ηθικής θεωρίας και βάσει του οποίου τοποθετώ, κρίνω και τροποποιώ στοιχεία των ηθικών αντιλήψεων τα οποία βασίζονται μονάχα σε συμβάσεις. Ωστόσο, συνεχίζει η Annas, «οι αρχαίες θεωρίες, τότε, δε χρησιμοποιούν την επίκληση στη φύση για να επιβάλλουν ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής. (...) Η αρχαία επίκληση της φύσης δεν, άρα, προϋποθέτει την τελεολογία, και δεν επιβάλλει ένα μοναδικό και συγκεκριμένο σώμα δραστηριοτήτων σε καμιά ανθρώπινη ζωή». Annas Julia (1993). *The Morality of Happiness*, σελ. 135, 140 - 141.

⁷⁶ Ο Διογένης ο Λαέρτιος γράφει ότι «σ' εκείνον ο οποίος χλεύασε τον Διογένη για το ότι ήταν εξόριστος, αυτός είπε: 'Μα, κακομοίρη, αυτό στάθηκε αιτία να γίνω φιλόσοφος'». Διογένης Λαέρτιος, Φιλόσοφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 49. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 192.

⁷⁷ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλόσοφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 71. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 185.

συνολικής του σύγκρουσης με τα κατά νόμον της εποχής του, λειτούργησε στη βάση δύο επιπλέον αρχών, της *αναίδειας*, δηλαδή της χωρίς τους περιορισμούς της αιδούς καταγγελτικότητας, και της *παρρησίας*, δηλαδή της πάνω σε κάθε θέμα ανοιχτής και ελεύθερης έκφρασης, της απόλυτης ελευθερίας λόγου, ανεξαρτήτως κόστους. Επιπλέον, πεπεισμένος για την ορθότητα του μηνύματός του, προσπάθησε να το μεταδώσει στο σύνολο της ανθρωπότητας εφαρμόζοντας την αρχή της *φιλανθρωπίας*⁷⁸.

Θα πρέπει, επίσης, να αναφερθούμε στις θέσεις των Κυνικών περί του θεού αλλά και τη ριζοσπαστική Κυνική παραχάραξη της σύγχρονης τους θρησκευτικής παράδοσης. Αναγκαία είναι η διάκριση μεταξύ των απόψεων πάνω στο συγκεκριμένο θέμα του Αντισθένη από τη μια, και των υπόλοιπων Κυνικών, αρχής γινομένης από τον Διογένη, από την άλλη⁷⁹. Ο Αντισθένης στον «*Φυσικό*» φέρεται να υποστήριξε ότι:

«(...) Σύμφωνα με τα καθιερωμένα υπάρχουν πολλοί θεοί, στην πραγματικότητα όμως μόνον ένας»⁸⁰.

Στο παραπάνω απόσπασμα, η πραγματικότητα ταυτίζεται με την αμετάλλακτη φυσική πραγματικότητα, την αλήθεια, τη φύση. Ο Αντισθένης ισχυρίζεται ότι στη φύση υπάρχει ένας Θεός μόνο⁸¹. Αυτό το «(...) εξαιρετικό πρόωμο παράδειγμα καθαρού μονοθεϊσμού στην Ελλάδα»⁸² αποτελεί και προέκταση της γενικότερης θέσης των Κυνικών πάνω στο θέμα της αντίθεσης φύσεως και νόμου.

Οι υπόλοιποι εκπρόσωποι του Κυνισμού δεν διατύπωσαν κάποια συγκεκριμένη άποψη περί μονοθεϊσμού. Περιορίστηκαν κυρίως στην άσκηση αυστηρής κριτικής εναντίον, όχι μόνο της παραδοσιακής θρησκείας, αλλά και όλων των εκφάνσεών της. Κατά την άποψη της Goulet – Caze, η κριτική αυτή στάση τους εντάσσεται στο

⁷⁸ Για τις αρχές του Κυνισμού: Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*, σελ. 140. Navia Luis E. (2005). *Diogenes the Cynic: The War against the World*, σελ. 173 - 174. Rankin H. D. (1983). *Sophists, Socratics and Cynics*, σελ. 229. Για την αρχή της φιλανθρωπίας ως αρχή που εισήγαγε ο Κράτης, βλ. Dudley Donald R. (1967). *A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century A. D.*, σελ. 43.

⁷⁹ Η διάκριση αυτή επιβάλλεται από τους ενδοιασμούς που εκφράζονται περί της Κυνικότητας των θρησκευτικών απόψεων του Αντισθένη. Goulet - Caze Marie - Odile (1996α). "Religion and the Early Cynics". Στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds.). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 79.

⁸⁰ Φιλόδημος, Περί ευσεβείας 7. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 151 - 152.

⁸¹ Lactantius, *Divinae institutiones* I 5, 18 - 19. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 152. Lactantius, *De ira Dei* 11, 14. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), σελ. 153.

⁸² Guthrie W. K. C. (1998). *Οι Σοφιστές*, σελ. 302.

γενικότερο κλίμα αμφισβήτησης και της παραδοσιακής θρησκείας αλλά και των λατρευτικών της πρακτικών κατά την ελληνιστική περίοδο⁸³. Αρχικά, επέκριναν έντονα τις καθιερωμένες θρησκευτικές πρακτικές, καταδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό την ηθική ανεπάρκεια των συγχρόνων τους. Επιπλέον, είχαν σκοπό να ενισχύσουν και να ενδυναμώσουν την εξέχουσας σημασίας στον Κυνισμό διάκριση ανάμεσα στον σοφό και τη φαύλη και πεπλανημένη ανθρώπινη πλειοψηφία. Κυρίως, επιτέθηκαν στην παραδοσιακή θρησκευτική λατρεία, που, όπως και ο μονοθεϊσμός του Αντισθένη, είναι κάτι που μπορούμε να το δούμε υπό το πρίσμα της γενικότερης θέσης τους πάνω στο ζήτημα της αντίθεσης φύσεως και νόμου. Κατά την άποψή τους, οι παραδοσιακές λατρευτικές πρακτικές απορρίπτονται, ακριβώς γιατί συνδέονται με το νόμο, τον οποίο επίσης απορρίπτουν. Ακόμα, προέβησαν σε μια ρεαλιστική προσέγγιση ενός σύμπαντος. Αντιλήφθηκαν και κατανόησαν το σύμπαν χωρίς κρυμμένα, θεϊκού χαρακτήρα προς αποκάλυψη στον άνθρωπο, μυστικά. Εξαιτίας του γενικότερου ριζοσπαστισμού των Κυνικών Φιλοσόφων, οι ιδέες τους περί της θρησκείας, και κυρίως αυτές του Διογένη, αντιμετωπίστηκαν από τους αντιπάλους αυτών υπό το πρίσμα της αθεΐας. Κάτι τέτοιο, όμως, δε φαίνεται να ισχύει. Θα μπορούσε, ωστόσο, να τους προσάψει κάποιος σύγχρονός τους μία μορφή ασέβειας προς τα ισχύοντα. Ο Διογένης παρουσιάζεται αγνωστικιστής και συγχρόνως αδιάφορος αναφορικά με την ύπαρξη ή όχι του Θεού. Αυτό που επιθυμεί είναι απλά και μόνο να είναι ρυθμιστής και κυρίαρχος της μοίρας του, δημιουργώντας, με τον τρόπο αυτό, την δική του ευ-τυχία⁸⁴.

---

⁸³ Goulet - Caze Marie - Odile (1996α). "Religion and the Early Cynics". Στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 48.

⁸⁴ Ο ψυχίατρος Irvin Yalom, στο μυθιστόρημά του Όταν έκλαψε ο Νίτσε, μας προσφέρει μια παραστατική εικόνα για κείνο που επιθυμεί ο Διογένης: «Ο Μπρόιερ σταμάτησε ξύνοντας το κεφάλι του. 'Δεν ξέρω τι άλλο να σου πω εκτός ότι, χάρη σε σένα, ξέρω πως το κλειδί για να ζεις καλά είναι πρώτα να βουληθείς αυτό που είναι απαραίτητο και μετά ν' αγαπήσεις αυτό που βουλήθηκες'. Τα λόγια του Μπρόιερ ξάφνιασαν τόσο τον Νίτσε που ξεπέρασε την ανυπομονησία του. 'Amor fati - αγάπα τη μοίρα σου. Είναι ανησυχητικό, Γιόζεφ, πόσο δίδυμα μυαλά έχουμε! Είχα σκοπό να κάνω το amor fati το επόμενο και τελικό μάθημα στην εκπαίδευσή σου. Θα σου μάθαινα πως να ξεπερνάς την απόγνωση με το να μετατρέπεις το ήταν να γίνει έτσι σε έτσι το θέλησα'». Yalom Irwin D. Όταν Έκλαψε ο Νίτσε. Αθήνα (2001): Εκδόσεις Άγρα, σελ. 400.

3.4 Ο Θεμελιωτής και οι Εισηγητές της Κυνικής Φιλοσοφίας

Δεν είναι εύκολο να εντοπισθεί με ακρίβεια και σαφήνεια ο πρώτος εισηγητής της Κυνικής Φιλοσοφίας. Κάποιοι θεωρούν ότι ο πρωτεργάτης είναι ο Αντισθένης και κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι είναι ο Διογένης. Δεν είναι παράλογο αυτό που υποστηρίζει ο Οινόμαος, ότι «η Κυνική Φιλοσοφία δεν είναι ούτε αντισθενισμός ούτε διογενισμός». Οι περισσότεροι Κυνικοί θεωρούν ότι και ο Ηρακλής, καθώς συμβαίνει να του οφείλουμε διάφορα άλλα αγαθά, άφησε στους ανθρώπους και το ευγενικό υπόδειγμα του συγκεκριμένου τρόπου ζωής και δράσης. Πάντως, και πριν τον Ηρακλή, υπήρξαν ορισμένοι, μεταξύ των Ελλήνων και των βαρβάρων, οι οποίοι και εφάρμοσαν αυτό το είδος της φιλοσοφίας. Αυτό συμβαίνει διότι αυτός ο φιλοσοφικός χαρακτήρας διακρίνεται από καθολικότητα και από κάποια φυσικότητα. Δεν χρειάζεται κάποια ειδική σπουδή. Ο Πυθικός θεός παραγγέλλει: «*Να γνωρίσεις τον εαυτό σου*» και «*Να παραχαράξεις το νόμισμα*». Ο θεμελιωτής της Κυνικής Φιλοσοφίας είναι τελικά ο Δελφικός Θεός, από τον οποίο δεν διέφυγε και η ιδιαίτερη καταλληλότητα του Διογένη, γι' αυτό και τον παρότρυνε σε αυτού του είδους τη φιλοσοφία. Τα παραγγέλματα αυτά δεν τα απηύθυνε μόνο στον Διογένη, αλλά σε όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως. Αυτός λοιπόν είναι ο θεμελιωτής της Κυνικής Φιλοσοφίας, όπως υποστηρίζει και ο Ιάμβλιχος⁸⁵. Οι βασικοί εισηγητές της είναι ο Αντισθένης, ο Διογένης και ο Κράτης, οι οποίοι έθεσαν ως σκοπό ζωής να γνωρίσουν τον εαυτό τους όπως και το να προσεγγίσουν και να συλλάβουν την αλήθεια, καθώς υποστηρίζουν ότι είναι «*το πρώτο από όλα τα αγαθά για τους Θεούς όσο και για τους ανθρώπους*»⁸⁶.

Ο Κυνικός ίσως είναι ο μόνος ελεύθερος μεταξύ των ανθρώπων, ο οποίος δεν πρέπει να επινοεί ψεύδη και πλασματικά πράγματα, αντί για τα αληθή και τα μη πλασματικά, προβάλλοντάς τα κατόπιν στις δημόσιες συναθροίσεις. Βάσει της καθαρής λογικής του οφείλει να ανακαλύπτει εντός του τι είναι σωστό να πράξει και όχι να διδάσκεται από εξωτερικά πράγματα⁸⁷.

⁸⁵ Ο Ιουλιανός είναι θαυμαστής του νεοπλατωνικού Ιάμβλιχου (περ. 250-325).

⁸⁶ Πλάτων, *Νόμοι*, 730c 1-2. Ιουλιανός, *Λόγοι* IX [VI] 8 p. 187 b. κε. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 185-188.

⁸⁷ Ιουλιανός, *Λόγοι* VII 4p. 208c-d. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 188-189.

Κεφάλαιο 4^ο . Οι Φιλοσοφικές Ιδέες των Κυνικών Φιλοσόφων

4.1 Εισαγωγή

Οι Κυνικοί υπήρξαν φιλοσοφικό κίνημα και όχι φιλοσοφική σχολή. Διατύπωσαν ένα συγκεκριμένο σύνολο αρχών και δογμάτων, χωρίς όμως να μπουν στη διαδικασία να τις αποδείξουν. Δεν αποτελούν στάση ζωής⁸⁸. Ενδιαφέρονταν περισσότερο και επιζητούσαν την πρακτική πλευρά του βίου σε σύγκριση με τη θεωρητική. Η Κυνική Φιλοσοφία ήταν όχι μόνο θεωρία αλλά και ένα ευρύτατα διαδεδομένο πολιτικό και κοινωνικό κίνημα ανάλογο με τις νεώτερες κοινωνικές και θρησκευτικές αιρέσεις⁸⁹. Ήταν κάτι σαν κίνημα-κήρυκας μιας συγκεκριμένης αντί-κουλτούρας. Αυτό οφείλεται σε δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι η βιωσιμότητα του Κυνισμού. Η διάρκεια ζωής του κινήματος των Κυνικών φθάνει κοντά τη μία χιλιετία⁹⁰. Ο δεύτερος λόγος είναι, σύμφωνα με τις ενδείξεις, το μεγάλο πλήθος των γνωστών και αγνώστων, δραστήριων όμως, Κυνικών καθ' όλη τη διάρκεια ζωής του εν λόγω κινήματος⁹¹. Η μοναδικότητα του Κυνισμού, σε σχέση με τις υπόλοιπες φιλοσοφικές παραδόσεις της κλασικής αρχαιότητας, έγκειται ακριβώς στο ότι υπήρξε κάτι σα μαζικό κίνημα. Εκτός από τους γνωστούς εκπροσώπους του Κυνικού τρόπου, εξαιρετικά συνηθισμένο κατά την αρχαιότητα ήταν και το θέαμα των πολυάριθμων Κυνικών να ζητιανεύουν ή να κηρύττουν σε κεντρικά σημεία των πόλεων της ανατολικής Μεσογείου⁹².

⁸⁸ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 103 -5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120-121.

⁸⁹ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 161.

⁹⁰ Την άποψη αυτή εκφράζουν οι Branham και Goulet - Caze στην εισαγωγή τους στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds) (1996). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, ό.π., σελ. 2. Επίσης, κάτι τέτοιο συνάγεται και από τον τίτλο του βιβλίου του Dudley *A History of Cynicism from Diogenes to the 6th Century A. D.*

⁹¹ Η Goulet - Caze συνέταξε έναν κατάλογο των Κυνικών με σκοπό να αποκτήσει κανείς εικόνα του μεγέθους του Κυνικού κινήματος. Ο κατάλογος περιλαμβάνει 83 ονόματα Κυνικών των οποίων η αυθεντικότητα έχει επιβεβαιωθεί. Επίσης, γίνεται λόγος για ανώνυμους, για πρόσωπα που η σύνδεσή τους με τον Κυνισμό παραμένει ανεπιβεβαίωτη, για Κυνικούς τα ονόματα των οποίων εμφανίζονται αποκλειστικά σε πηγές και οι οποίοι πιθανότατα είναι φανταστικοί. Goulet - Caze Marie - Odile (1996β). "Appendix A: A Comprehensive Catalogue of Known Cynic Philosophers". Στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 389 - 413.

⁹² Branham και Goulet - Caze στην εισαγωγή τους στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds) (1996). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 16.

Αναμφίβολα, η μορφή του Σωκράτη είχε αφήσει βαθειά εντύπωση στους Κυνικούς, που ήθελαν να πιστεύουν ότι ήταν οι μόνοι αληθινοί συνεχιστές του παραδείγματός του ⁹³. Ταύτισαν τη φιλία σοφίας με το φιλοσοφικό στοχασμό για τα ηθικά⁹⁴. Υποστηρικτής της θέσης αυτής είναι κυρίως ο Διογένης, ο οποίος ωστόσο έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη λογική.

4.2 Το Φυσικό Δίκαιο στους Κυνικούς Φιλοσόφους

4.2.1 Οι Απόψεις των Κυνικών για την Ανθρώπινη Φύση, την Αρετή και την Ευδαιμονία

Οι Κυνικοί δεν αγνόησαν την πραγματικότητα του ανθρώπου-θηρίου. Δεν απέδωσαν την κακία των ανθρώπων στην ανθρώπινη φύση, διότι δεν είδαν και δεν αντιλήφθηκαν την κακία ως εγγενή σ' αυτήν. Αντίθετα, απέδωσαν την απανθρωπιά του ανθρώπου σε κάτι έξω από τον ίδιο, σε κάτι έξω από τη φύση του. Αντιλαμβάνονταν τη φύση του ανθρώπου ως ψυχοσωματική ενότητα και παράλληλα, ουδέποτε έκαναν ρητά λόγο για ανωτερότητα του ενός συνθετικού ή του άλλου, δηλαδή της ψυχής έναντι του σώματος ή του σώματος έναντι της ψυχής. Αφενός, το σώμα δεν το θεωρούσαν δεσμοκτήριο της ψυχής, αφετέρου, ταύτιζαν την ψυχή με την ορθολογική βούληση «*δια της οποίας λαμβάνομεν συνείδησιν της προσωπικής μας εξέλιξεως και κατευθύνομεν αυτήν*⁹⁵». Αποδίδουν, ωστόσο, κάποια προτεραιότητα και ανωτερότητα στην ψυχή έναντι του σώματος. Για το λόγο αυτό υποστηρίζουν ότι «*η πραγματική φύση του ανθρώπου συνίσταται στη λογικότητά του*⁹⁶». Η λογικότητα αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης. Συνίσταται στη δυνατότητα του να αξιολογεί κάποιος

⁹³ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 103 -5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120-122.

⁹⁴ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 103 -5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120-122.

⁹⁵ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 13.

⁹⁶ Long A. A. (1997). *Η ελληνιστική φιλοσοφία*, σελ. 181.

σωστά τα πράγματα, δηλαδή να έχει την ικανότητα να διακρίνει το σημαντικό από το ασήμαντο.

Το τέλος του ορθού βίου για τους Κυνικούς είναι η ευδαιμονία. Η εκπλήρωση του σκοπού της ευδαιμονίας έρχεται μόνο μέσα από την κατάκτηση της αρετής. Σύμφωνα με αυτούς, ο ευδαίμων βίος ταυτίζεται με τον ενάρετο βίο. Ο πραγματικός και ουσιαστικός προορισμός της εξελικτικής πορείας του ανθρώπου είναι το «*ζην σύμφωνα με την αρετή*». Ο άνθρωπος θα φθάσει στην ιδανική κατάσταση της ηθικής αυτοεξέλιξης μέσα και μόνο από τη συνεχή και αδιάκοπη άσκηση. Η αυτοεξέλιξη χαρακτηρίζεται από συνέπεια και μονιμότητα.

Η αρετή, σύμφωνα με τον Αντισθένη, εξαρτάται από τη φρόνηση. Είναι ενιαία και διδακτική. Η δύναμη της βούλησης συμπίπτει με τη φρόνηση και η ηθική άσκηση με τη διδασκαλία. Όσο για το περιεχόμενο της αρετής, συνίσταται σε ένα αναποδογύρισμα των αξιών, στην απαλλαγή από τη μεγαλομανία, που είναι η συνηθισμένη λανθασμένη εκτίμηση των αγαθών της ζωής. Αυτό θα οδηγήσει στην αληθινή ευδαιμονία, δηλαδή στην αυτάρκεια, την απαλλαγή από ανάγκες και πάθη. Μάλιστα, εγκωμιάζει τον πλούτο, που του εξασφαλίζει ο περιορισμός του στο απόλυτα απαραίτητο⁹⁷.

Οι Κυνικοί έφθασαν στο σημείο να ταυτίσουν «*το ζην σύμφωνα με την αρετή με το ζην σύμφωνα με τη φύση*». Η φύση, για αυτούς, είναι ένα είδος προτύπου, είναι ο μόνος πραγματικά ορθός τρόπος βίου. Θεωρούν ότι ο άνθρωπος δύναται να κατανοήσει και τη φύση αλλά και τη φύση του. Μπορεί, δηλαδή, να προσαρμοσθεί με τη φύση και τη φύση του, να πορευθεί βάσει αυτών και να εναρμονισθεί, ως φύση, με τη φύση του όντως υπαρκτού κόσμου. Το συγκεκριμένο θα καταστεί δυνατό μέσω της παρατήρησης και της μίμησης του βίου των ζώων και των πρωτόγονων ανθρώπων⁹⁸.

Ακόμη και στο πλαίσιο μιας πολιτισμένης και όχι πρωτόγονης κοινωνίας, ο Κυνικός βρίσκει ανθρώπινα όντα από τα οποία δύναται να διδαχθεί τα του ενάρετου βίου. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα του Διογένη Λαέρτιου:

«Όταν κάποτε ο Διογένης είδε ένα παιδί να πίνει νερό με τα χέρια, πέταξε από το δισάκι το κύπελλο λέγοντας: 'Ένα παιδί με έχει νικήσει στην απλότητα'. Πέταξε επίσης από το δισάκι και την κούπα, όταν είδε πάλι ένα παιδί να παίρνει τις φακές του στο κοίλωμα του ψωμιού,

⁹⁷ Τσέλλερ – Νεστλέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 138.

⁹⁸ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 14.

όταν έσπασε το πιάτο⁹⁹». **Τα παιδιά, στο απόσπασμα αυτό είναι η γέφυρα με τον πρωτόγονο άνθρωπο, η γέφυρα με τον πλησιέστερο στην πραγματική μας φύση ζωώδη και πρωτόγονο τρόπο, η γέφυρα με τις ρίζες μας.**

Σύμφωνα με τους Κυνικούς, αυτό που παραμορφώνει τη λογικότητα του ανθρώπου και αλλοιώνει την πραγματική ανθρώπινη φύση του είναι μία κατάσταση σύγχυσης, που την αποκαλούν τύφος. Στην κατάσταση αυτή βρίσκεται η συντριπτική πλειοψηφία των ανθρώπων. Κυριολεκτικά, τύφος σημαίνει καπνός, σύννεφο, ομίχλη. Ο τύφος διακατέχει τους ανθρώπους όταν η ομιχλώδης νοητική τους κατάσταση τους απαγορεύει να σκεφτούν καθαρά. Η λογική τους ικανότητα παραμορφώνεται και, επομένως, καθίσταται αδύνατη η κατανόηση της πραγματικής και υγιούς φύσης τους¹⁰⁰. Για την κατάσταση αυτή ευθύνονται οι πλάνες, που είναι η ηδονή, ο πλούτος, η δόξα ή η φήμη και η ισχύς. Οι περισσότεροι άνθρωποι παρασύρονται από αυτά και υποκύπτουν στα αντίστοιχα πάθη της φιληδονίας¹⁰¹, της φιλαργυρίας¹⁰², της φιλοδοξίας και της φιλαρχίας¹⁰³. Για τους Κυνικούς του πάθους, έννοιας που ενέχει και το στοιχείο της υπερβολής, προηγείται μια πεπλανημένη αξιολογική κρίση, βάσει της οποίας αποδίδεται κακώς αξία σε μια σειρά από εξωτερικά πράγματα.

⁹⁹ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 37. Πρβ. Πλούταρχος, Πώς αν τις αίσθητο εαυτού προκόπτοντος επ' αρετή 8 p. 79e. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 308.

¹⁰⁰ Navia Luis E. (1996). *Classical Cynicism: A Critical Study*, σελ. 139 – 140.

¹⁰¹ Σε απόσπασμα του Διογένη του Λαέρτιου διαβάζουμε ότι «από τη φύση του τίποτε δεν είναι αγαθό ή κακό [...] Είτε δηλαδή πρέπει να χαρακτηρίσουμε όλα όσα πρεσβεύει κάποιος ως αγαθά ή, πάλι, όχι όλα. Όλα, βέβαια, δεν είναι επιτρεπτό να τα χαρακτηρίσουμε ως αγαθά, διότι το αυτό πράγμα ο ένας το θεωρεί καλό, όπως λ.χ. ο Επίκουρος την ηδονή, ενώ ο άλλος – στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Αντισθένης – το θεωρεί κακό». Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή IX 101. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 107. Επίσης, «ο ίδιος ο Διογένης αποκαλούσε τριπλά δούλους όσους υποκύπτουν στις ηδονές της κοιλιάς, των απόκρυφων μερών και του ύπνου». GNOMOLOGIUM VATICANUM 743 n. 195. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), σελ. 324.

¹⁰² «Ο Διογένης χαρακτήρισε τη φιλαργυρία ως την αφετηρία κάθε κακού». Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 50. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 343 – 344.

¹⁰³ Σε σχέση με τα πάθη της φιλοδοξίας και της φιλαρχίας, σε απόσπασμα του Πλούταρχου, διαβάζουμε: «Εξόχα επίσης απάντησε κι ο Διογένης, ο οποίος όταν μπήκε στο στρατόπεδο του Φιλίππου – τότε που εκείνος πήγαινε να πολεμήσει τους Έλληνες – και οδηγήθηκε σ' αυτόν, κι ο Φίλιππος, μη γνωρίζοντάς τον, τον ρώτησε αν ήταν κατάσκοπος, 'Βεβαιότατα', απάντησε ο Διογένης. 'Κατασκοπεύω, Φίλιππε, την απερισκεψία και την ανοησία σου, που χωρίς κανένα να σε υποχρέωνε, έρχεσαι και διακινδυνεύεις μέσα σε μια ώρα ένα βασίλειο και τη ζωή σου'». Πλούταρχος, Πώς αν τις διακρίνειε τον κόλακα του φίλου 30 p. 70c. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 201 – 202.

Θεωρούν ότι ευθύνη για την παραμόρφωση της φύσης του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο πολιτισμός και, στο πλαίσιο αυτού, ο αστικός τρόπος ζωής. Ο άνθρωπος θα θεραπεύσει τον εαυτό του, μόνο αν απαρνηθεί τον πολιτισμό και τον αστικό τρόπο ζωής.

«Ο τρόπος ζωής που αποδέχεται ο Κυνικός είναι το «κατά φύσιν ζην», με την πριμιτιβιστική σημασία της φράσης, και αυτή που μας αποκαλύπτει η συμπεριφορά των ζώων. Υπό την επήρεια του πολιτισμού, ο άνθρωπος έχασε αυτή την αλήθεια, δηλαδή έπεσε στην κατάσταση της άγνοιας¹⁰⁴».

Ο Κυνισμός είναι δυναμικός δρόμος προς την αρετή. Για το λόγο αυτό, κάθε σοβαρός άνθρωπος πρέπει να τον ακολουθεί, διότι δεν είναι μόνο μια στάση ζωής, αλλά εξελίσσεται, ή τουλάχιστον προσπαθεί να εξελιχθεί, σε ένα οργανωμένο φιλοσοφικό σύστημα και μια συστηματοποιημένη φιλοσοφική διδασκαλία.

Απώτερος σκοπός του κινήματος αυτού είναι να ζει κανείς σύμφωνα με την αρετή. Για το λόγο αυτό ο Κυνισμός είναι ένας σύντομος δρόμος προς την αρετή¹⁰⁵. Κατά την άποψη των εκπροσώπων αυτού του κινήματος, πρέπει με σαφήνεια να ορισθεί η έννοια και το περιεχόμενο της αρετής. Χαρακτηριστικά, ο Αντισθένης υποστήριζε ότι η αρετή είναι βραχύλογη ενώ η κακία απέραντη¹⁰⁶. Οι Κυνικοί υποστηρίζουν ότι η ευδαιμονία είναι η κατάκτηση της αρετής, που είναι το μόνο πραγματικά απόλυτο και μοναδικό αγαθό. Ευδαίμων βίος είναι ο ενάρετος βίος. Τελικός σκοπός είναι το να ζει κανείς ενάρετα¹⁰⁷.

Πώς μπορεί ο άνθρωπος να κατακτήσει την αρετή; Σύμφωνα με την θεωρία τους, η αρετή συνίσταται και διαφαίνεται σε πράξεις. Τα λόγια είναι περιττά. Ο λόγος άλλωστε είναι εντελώς ανίσχυρος απέναντι στην πράξη. Τα μεγάλα λόγια λέγονται από ανικανότητα για πράξεις¹⁰⁸.

---

¹⁰⁴ Σχόλια του Σκουτερόπουλου στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 397.

¹⁰⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 103-5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120-121.

¹⁰⁶ GNOMOLOGIIUM VATICANUM 743 n. 12. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 101.

¹⁰⁷ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 104. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 97.

¹⁰⁸ ΑΝΤΙΣΘΕΝΟΥΣ ΑΙΑΣ ή ΑΙΑΝΤΟΣ ΛΟΓΟΣ. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 58-63.

Ο Αντισθένης υποστήριξε δύο βασικές θέσεις: Πρώτον, ότι η αρετή είναι διδακτή¹⁰⁹. Εκείνος που έχει αποκτήσει την αρετή με τη μάθηση, είναι αυτός που δεν θα τη χάσει ποτέ. Το «κατ' αρετήν ζην» είναι το υπέρτατο αγαθόν¹¹⁰. Ο Λόγος, μάλιστα, για τους Κυνικούς είναι ο ρυθμιστής του ηθικού βίου και διδάσκαλος της αρετής είναι η φρόνηση. Κατά δεύτερον, παρόλο που ο Αντισθένης δεν συνδέει την αρετή με τη συστηματική επιστημονική μόρφωση, σιωπηρή προϋπόθεση του διανοήματος είναι ότι η ηθική γνώση, στην οποία συνίσταται η αρετή, καθώς θα εφαρμόζεται συνεχώς στην πράξη, δεν θα είναι δυνατό να αποδυναμωθεί και να χαθεί, όπως μπορεί να συμβαίνει με οποιαδήποτε άλλη πράξη¹¹¹. Όταν, επομένως, ο άνθρωπος φθάνει στο απόγειο της ενάρετης κατάστασης, τότε κατακτά και την τελειότητα. Η ηθική τελειότητα, για τους Κυνικούς, ταυτίζεται με τη φρόνηση, η κακία πηγάζει όμως από την άγνοια¹¹².

Ο Αντισθένης επηρεάστηκε από τον Σωκράτη ως προς την καρτερικότητα και μιμήθηκε την εσωτερική γαλήνη του Δάσκαλου Σωκράτη, κατανικώντας τις ορμές, πράγμα το οποίο αποτελούσε αυτοσκοπό για τους Κυνικούς¹¹³. Εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Σωκράτη καθώς η συναναστροφή του με αυτόν του έδωσε μαθήματα αυτοκυριαρχίας και ολιγάρκειας. Μπορούμε λοιπόν να ισχυρισθούμε ότι πολλά στοιχεία που αφορούσαν τον τρόπο ζωής του Σωκράτη αποτελούν βασικές αρχές της αντισθένειας ηθικής¹¹⁴. Υποστήριξε τη σύνεση και τη σωφροσύνη.

Ο Αντισθένης θέλει να βιώσει άμεσα την Υπέρτατη Αλήθεια, το Υπέρτατο αγαθό, την Υπέρτατη Γνώση και φυσικά να την υποδείξει στους άλλους, να την βιώσουν όλοι οι άνθρωποι με τον ίδιο βιωματικό τρόπο, άμεσα. Ερωτηθείς μάλιστα για το κέρδος του από την ενασχόλησή του με τη φιλοσοφία, απάντησε ότι πλέον μπορεί να έχει επαφή με τον εαυτό του, να φθάσει δηλαδή στην αυτοεξέταση και άρα στην αυτογνωσία¹¹⁵.

Για τους Κυνικούς, η αρετή είναι κάτι το απολύτως πρακτικό και υπαρκτό. Ο δρόμος για την αρετή περνά μέσα από την άσκηση. Η κυνική άσκηση έχει διττή

¹⁰⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 10-13. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 117-120.

¹¹⁰ Παπανούτσος Ευάγγελος.(1995). *Ηθική*, Τόμος 1, σελ. 68.

¹¹¹ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120.

¹¹² Παπανούτσος Ευάγγελος.(1995). *Ηθική*, Τόμος 1, σελ. 68.

¹¹³ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 2. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 25.

¹¹⁴ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 87.

¹¹⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 6. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 98.

διάσταση, είναι πνευματική και σωματική. Χρειάζεται επίπονη άσκηση. Ως απόδειξη της ύπαρξης της αρετής είναι ο Ποσειδώνιος, ο οποίος αναφέρει στην πρώτη του πραγματεία το γεγονός ότι οι σύντροφοι του Σωκράτη, του Διογένη και του Αντισθένη είχαν προοδεύσει σε αυτή.

Οι Κυνικοί, λοιπόν, ταύτισαν την ευδαιμονία με τον ενάρετο βίο. Βασική θέση της διδασκαλίας τους είναι ο *αυτοέλεγχος* του βίου καθώς, μέσω αυτού, δύναται ο κάθε άνθρωπος να φθάσει στην αρετή. Η φύση αποτελούσε μία εναλλακτική ηθική άποψη για αυτούς. Και επειδή στόχευαν κυρίως στην πράξη παρά στη θεωρία, προτιμούσαν ένα λιτό και πολύ απλό τρόπο ζωής. *Ο ενάρετος βίος είναι ο σύμφωνος με τη φύση βίος. Η φύση έχει αξιολογικό χαρακτήρα και περιεχόμενο*¹¹⁶.

Περιφρονούσαν τον πλούτο, τη δόξα και την ευγενική καταγωγή. Υποστήριζαν ότι γνώρισμα του Θεού είναι να μη χρειάζεται τίποτα. Γνώρισμα εκείνων που ομοιάζουν με το Θεό είναι να χρειάζονται μόνο ελάχιστα πράγματα. Περίορισαν τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους σε φυσικά επίπεδα. Ηθικός στόχος του ανθρώπου πρέπει να είναι και η απελευθέρωση από καθετί περιττό. Το ιδεώδες της αρετής είναι η απόλυτη αυτάρκεια¹¹⁷. Η ψυχή πρέπει να παραμένει ανεπηρέαστη και απόρθητη από τις απολαύσεις και ανένδοτη στις όποιες ανάγκες. Στο πλαίσιο αυτό της αυτάρκειας, αντέχουν τον πόνο, τον οποίο μάλιστα δεν θεωρούν κάτι κακό. Αντιθέτως, καταξιώνουν τον πόνο¹¹⁸.

Ο Διογένης Λαέρτιος, αναφερόμενος στις απόψεις του Αντισθένη για την αρετή, γράφει:

«Ο Αντισθένης ασπαζόταν επίσης τις ακόλουθες απόψεις. Υποστήριξε ότι την αρετή μπορεί κανείς να τη διδαχθεί. (11) Κι ότι οι ευγενείς άνθρωποι ταυτίζονται με 'κείνους που έχουν αρετή. Η αρετή είναι από μόνη της ικανή να φέρει την ευτυχία και δεν χρειάζεται τίποτα επί πλέον εκτός από δύναμη σαν αυτή του Σωκράτη. Ότι η αρετή συνίσταται σε πράξεις: ούτε από λόγια πολλά έχει ανάγκη ούτε από διδασκαλίες. Κι ότι ο σοφός έχει αυτάρκεια. Όλα όσα έχουν οι άλλοι είναι δικά του. Η ασημότητα είναι κάτι καλό και ισότιμο με την προσπάθεια. Κι ότι ο σοφός δεν θα ρυθμίζει τη συμπεριφορά του μέσα στην πολιτεία με βάση τους ισχύοντες νόμους αλλά με βάση το νόμο της αρετής. [...] (12) Ο Διοκλής παραθέτει και το ακόλουθο απόφθεγμα του Αντισθένη: Για τον σοφό τίποτε δεν

¹¹⁶ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 27.

¹¹⁷ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 120-123.

¹¹⁸ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 86.

είναι ξένο, ούτε αδιέξοδο. Ο καλός άνθρωπος είναι αξιαγάπητος. Όσοι αξίζουν από ηθική άποψη είναι φίλοι. Για συντρόφους του πρέπει να διαλέγει κανείς τους ψυχωμένους και δίκαιους ανθρώπους. Η αρετή είναι όπλο, το οποίο κανένας δεν μπορεί να σου το αφαιρέσει. Είναι προτιμότερο να τα βάλει κανείς με όλους τους κακούς, έχοντας στο πλευρό του λίγους άξιους ανθρώπους παρά με λίγους άξιους ανθρώπους, έχοντας στο πλευρό του πολλούς κακούς. Πρέπει να είμαστε προσεχτικοί με τους εχθρούς, γιατί αυτοί πρώτοι θα αντιληφθούν τις αδυναμίες μας. Ένα δίκαιον άνθρωπο να τον τιμάμε περισσότερο από συγγενή. Ίδια είναι η αρετή για τον άνδρα και για τη γυναίκα. Όμορφο είναι το καλό, το κακό είναι άσχημο. Τα αισχρά πράγματα να τα θεωρείς όλα ξένα. (13) Το πιο ασφαλές τείχος είναι η φρόνηση. Γιατί ούτε να γκρεμιστεί είναι δυνατόν ούτε να πέσει από προδοσία. Φτιάξε για τον εαυτό σου ένα τείχος από αλάθητους συλλογισμούς¹¹⁹».

Το ιδεώδες της αρετής αποτελεί και η εγκράτεια αφού οι Κυνικοί αποστρέφονται τα αγαθά της εγκόσμιας ζωής: τη δόξα, τον πλούτο, τις ηδονές, τις κάθε λογής ανέσεις, ακόμα και την πολυμάθεια. Η αρετή, σύμφωνα με τον Αντισθένη, δεν χρειάζεται τα λόγια και τις επιστήμες. Ο Κυνικός, ακολουθώντας με συνέπεια τα παραπάνω, και κυρίως όταν φτωχύνει στα υλικά αγαθά και πλουτίσει στα πνευματικά και υλικά αγαθά, θα φθάσει στην πραγματική ελευθερία. Η αδιαφορία για τον πλούτο και τα υλικά αγαθά είναι αρετή¹²⁰. Η αυτάρκεια αποτελεί βασικότερη προϋπόθεση για να φθάσει κάποιος στην αρετή¹²¹.

Επιτυγχάνουν και κάτι άλλο εξίσου σημαντικό: περιφρονούν τους τύπους, που οι κοινωνικές συμβάσεις και η συνήθεια έχουν καθιερώσει. Σημειώνουν μια στροφή από την εξωτερική αναγνώριση, που αποτελεί τη μοναδική μέριμνα της ανθρώπινης ματαιοδοξίας, προς την καταξίωση του «είναι» μας από τον ίδιο τον εαυτό μας. Οι Σωκρατικοί γενικότερα έχουν μία τέτοιου είδους βιοθεωρία, που για πρώτη φορά εισάγεται με το Σωκράτη ως βασικό και γόνιμο στοιχείο της Ελληνικής Ηθικής¹²².

Σαν ιδιαίτερη αποστολή τους θεωρούσαν την φροντίδα για τους ηθικά παραπεταμένους: σαν αυτεπάγγελτοι κήρυκες ηθικής και ιατροί ψυχών έγιναν

¹¹⁹ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 10 – 13. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 117 – 120.

¹²⁰ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 86.

¹²¹ Ωριγένης, *Ελληνικά σχόλια στον Ματθαίο XV 15*[= Κατά Ματθαίον ΙΘ΄ 21]. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 502.

¹²² Παπανούτσος Ευάγγελος.(1995). *Ηθική*, Τόμος 1, σελ. 69-70.

ευεργετικοί από πολλές απόψεις. Κι αν μαστίγωναν αλύπητα την ανθρώπινη μωρία, αν στην υπερβολική μόρφωση αντέτασσαν το χοντρό πηγαίο καλαμπούρι του πληβείου, στην μαλθακότητα του καιρού τους την αλύγιστη θέληση, ωστόσο η αποκρουστικότητα της διαγωγής τους ριζώνει στη συμπόνια για την κακομοιριά των συνανθρώπων τους και στην πνευματική ελευθερία, που ήξεραν να τη φτάνουν, ιδιαίτερα ο Διογένης και ο Κράτης, με εύθυμη παιχιδιάρικη διάθεση.

4.1.2 Οι Απόψεις των Κυνικών για την Ηδονή

Η ηθική είναι ευδαιμονιστική για τους Κυνικούς και όχι ηδονιστική. Η κατάσταση ευδαιμονίας είναι α-χρονική, διαρκής και μόνιμη. Η ηδονή είναι στιγμιαία. Απαξιώνουν εντελώς την ηδονή και την θεωρούν πλάνη. Ο Αντισθένης υποστήριξε ότι δεν πρέπει να λαμβάνεται η ηδονή σαν αγαθό διότι, όταν εξουσιάζει τον άνθρωπο, τον διαφθείρει. Έλεγε πως προτιμούσε να τρελαθεί παρά να παραδοθεί στη ηδονή (*«μανείην μάλλον ή ησθείην»*)¹²³. Για το λόγο αυτό, προέτρεπε τους φίλους τους να μην ενδιαφέρονται καθόλου για την ηδονή¹²⁴. Ο ίδιος αντιμετώπιζε τις ερωτικές ανάγκες του δείχνοντας αδιαφορία για τις κοινωνικές συμβάσεις. Απαξιώνοντας την ηδονή, θα προτιμούσε την πλήρωση της ερωτικής ορμής χωρίς την αίσθηση της απόλαυσης, αφού η αίσθηση αυτή έχει επιζήμιες επιπτώσεις για τον άνθρωπο. Ακόμα περισσότερο, κυνικό χαρακτήρα έχει η αντιμετώπιση της ερωτικής ορμής ως μίας καθαρά σωματικής ανάγκης, την οποία μπορεί να ικανοποιήσει οποιαδήποτε γυναίκα¹²⁵. Η ηδονή και το αγαθό σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζονται¹²⁶. Ο έρωτας είναι η αδυναμία της φύσεως. Οι πιο αδαείς υποκύπτουν από άγνοια και αποκαλούν την αρρώστια αυτή θεά. Δεν θα πρέπει να την πλησιάζουν οι άνθρωποι, ακόμα και αν είναι δοσμένη από το Θεό για την ανάγκη της τεκνογονίας¹²⁷. Συμφωνώντας οι Κυνικοί με τον Διογένη σε μια βασική αναρχική θεώρηση του κόσμου, απέρριψαν την κρατούσα σεξουαλική ηθική, δηλαδή την

¹²³ Τσέλλερ – Νεστέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 138.

¹²⁴ Ευσέβιος, Ευαγγελική προπαρασκευή XV 13, 7. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 111-112.

¹²⁵ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 86.

¹²⁶ Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια Η 11. 1152b 8-10 και Η 13. 1153b 19-21. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, (2006) σελ. 108.

¹²⁷ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες* σελ. 112.

οικογένεια και τα παιδιά, υποστήριζαν και ζούσαν έντονα την απόλυτη σεξουαλική ελευθερία και τάχθηκαν υπέρ της ανοιχτής ομοφυλοφιλίας¹²⁸.

Χαρακτηριστική είναι και η άποψή τους για την απόλαυση του φαγητού. Ο Διογένης χαρακτήριζε την κοιλιά «*Χάρυβδη της ζωής*»¹²⁹. Έλεγε ότι οι άνθρωποι τρώνε για να απολαμβάνουν και πως, για χάρη της απόλαυσης, δεν σταματούν το φαγητό. Υποστήριζε ότι οι άλλοι άνθρωποι ζουν για να τρώνε, ενώ ο ίδιος τρώει για να ζει και δεν ζει για να τρώει¹³⁰. Αποκαλούσε δούλους όσους υποκύπτουν στις ηδονές. Αποκαλούσε τριπλά δούλους όσους υποκύπτουν στις ηδονές της κοιλιάς, των απόκρυφων μερών και του ύπνου¹³¹.

4.1.3 Οι Απόψεις των Κυνικών για τη Γυναίκα, το Γάμο, την Οικογένεια και τη Μοιχεία

Ο Αντισθένης, χωρίς ουσιαστικά να προτείνει ρητά, είχε συνηγορήσει υπέρ της αγελαιας ζωής αλλά και της επιστροφής στην πρωτόγονη φυσική κατάσταση. Σχετιζόταν ερωτικά με γυναίκες, που κανένας άλλος δεν τις πλησίαζε¹³². Πιστεύει ότι ο σοφός άνθρωπος θα παντρευτεί για να κάνει παιδιά με τις πιο καλοφτιαγμένες γυναίκες. Επίσης, θα ερωτευθεί, γιατί μόνο ο σοφός ξέρει ποιον να ερωτευθεί¹³³. «Έλεγε ότι πρέπει να σχετίζεται κανείς με γυναίκες που αναγνωρίζουν ευγνωμοσύνη. Σε κάποιον που τον ρώτησε τι λογής γυναίκα να παντρευτεί, ο Αντισθένης του είπε: «*Αν πάρεις όμορφη γυναίκα, θα την έχεις με άλλους κοινή. Αν πάρεις άσχημη, θα είναι για σένα ποιηή*»¹³⁴.

¹²⁸ Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων : Διογένης ο Κυνικός*, σελ. 6.

¹²⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 51*. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 324.

¹³⁰ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον III 6, 40 και 6, 41*. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 325.

¹³¹ GNOMOLOGIUM VATICANUM 743 n. 195. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 324.

¹³² Ξενοφώντος Συμπόσιον, IV 3, 8. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 71.

¹³³ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 11*. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 71.

¹³⁴ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 3*. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 71.

Απέφευγαν κατά κανόνα την οικογενειακή ζωή. Στη θέση της ο Διογένης πρότεινε κοινότητα γυναικών και παιδιών¹³⁵.

Σύμφωνα με τον Αντισθένη, άνδρες και γυναίκες μετείχαν της ίδιας αρετής. Πιστεύοντας ότι άνδρες και γυναίκες έπρεπε το ίδιο να αυτοπροσδιορίζονται στην άσκηση των κοινών αρετών που διέθεταν, οι Κυνικοί έθεταν υπό αμφισβήτηση τη σημασία του γάμου, κηρύσσοντας τη σεξουαλική ελευθερία, η οποία και θα απάλλαζε τους άνδρες από τα δεσμά, με τα οποία τους κρατούσε δεμένους ο γάμος. Αυτές είναι θέσεις που υποστήριζε και ο Διογένης, ο οποίος έφθανε στο σημείο να προτείνει ακόμα και την κοινοκτημοσύνη των γυναικών¹³⁶.

Δεν απορρίπτουν, ωστόσο, εντελώς τη μοιχεία. Όταν κάποτε ο Αντισθένης είδε έναν μοιχό να τρέπεται σε φυγή του είπε: « *Ταλαίπωρε, από τι μεγάλο κίνδυνο θα μπορούσες να χες γλιτώσει με λίγες δεκάρες*¹³⁷».

Επίσης, άρχισαν να θέτουν υπό αμφισβήτηση και αυτή την ιδέα της γυναικείας μειονεκτικότητας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Κράτη του Θηβαίου, που, συνεταιρισμένος με τη μαθήτριά του Ιπαρχία, πέρασε τη ζωή του μαζί της ταξιδεύοντας. Την είχε μαζί του σε όλες τις εμπειρίες. Ζητιάνευε μαζί της (σύμφωνα με τις διδασκαλίες της σχολής του). Στα συμπόσια η Ιπαρχία ελάμβανε μέρος σαν να ήταν άνδρας ή εταίρα: ζούσε, δηλαδή, μια σχέση εξολοκλήρου έξω από τους συνηθισμένους κανόνες με μια γυναίκα, που μάλιστα, στο τέλος της ζωής της, επιβεβαίωσε τις επιλογές της, λέγοντας ότι δεν είχε κάνει λάθος όταν επέλεξε να χρησιμοποιήσει για να «μορφωθεί» το χρόνο που θα είχε χρησιμοποιήσει για να υφάνει. Και όπως η Ιπαρχία, το ίδιο και ο Κράτης (αν λάβουμε υπόψη μια διήγηση που πιθανόν να είναι φανταστική αλλά που πάντως είναι χαρακτηριστική) υπεράσπισε τις επιλογές του, προσφέροντας την ίδια του την κόρη για ένα μήνα σε καθέναν από τους μαθητές του για να είναι στη συνέχεια ελεύθερη και, προπάντων, ικανή να διαλέξει τον καλύτερο από αυτούς σαν σύντροφο¹³⁸.

¹³⁵ Τσέλλερ – Νεστλέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 139.

¹³⁶ Cantarella Eua ,(2005). *Οι Γυναίκες της Αρχαίας Ελλάδας*, σελ. 108-109.

¹³⁷ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 4. Στο Σκουτερόπουλος Ν.Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 71.

¹³⁸ Cantarella Eua, (2005). *Οι Γυναίκες της Αρχαίας Ελλάδας*, σελ. 109-110.

4.1.4 Οι Απόψεις των Κυνικών για την Πολιτική Ζωή, τους Νόμους, τη Φύση και τη Δημοκρατία

Οι Κυνικοί δεν απέδιδαν καμιά σημασία στην αντίθεση ελευθερίας και σκλαβιάς, γιατί ο σοφός και σκλάβος είναι ακόμα ελεύθερος και γεννημένος αφέντης. Την πολιτική ζωή την έβρισκαν περιττή για το σοφό, γιατί αυτός είναι παντού σπίτι του, είναι πολίτης του κόσμου. Σαν ιδανική τους πολιτεία εικόνιζαν μια φυσική κατάσταση, που σε αυτήν ολόκληρη η ανθρωπότητα θα ζούσε σαν ένα κοπάδι. Για το λόγο αυτό, χτυπούσαν εκ προμελέτης με τη συμπεριφορά αλλά και τον τρόπο ζωής τους, όχι μόνο τα ήθη και τη σεμνότητα, παρά και το φυσικό αίσθημα της ντροπής, για να δείξουν με τη στάση αυτή και την αδιαφορία τους για τις γνώμες των ανθρώπων¹³⁹.

Κατ' ανάγκη και η θέσπιση νόμων αφορά αυτούς οι οποίοι και ως προς την καταγωγή και ως προς την ικανότητα είναι ίσοι, και ότι για τους ανθρώπους αυτούς [δηλαδή όσους υπερέχουν πολύ ως προς την αξιοσύνη] δεν υπάρχει νόμος, γιατί είναι οι ίδιοι νόμος. Και στ' αλήθεια, αν επιχειρούσε κανείς να θεσπίσει νόμους για τους ανθρώπους αυτούς, θα του έλεγαν ίσως ότι, σύμφωνα με τον Αντισθένη, είπαν και τα λιοντάρια στους λαγούς¹⁴⁰, όταν αυτοί απευθύνθηκαν στη συνέλευση των ζώων και αξίωσαν να έχουν όλα τα ζώα ίσα δικαιώματα. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο Αντισθένης δεν υποστήριζε την πολιτική ισότητα και τα ίσα δικαιώματα μεταξύ των ανθρώπων. Η δημοκρατία αποτελούσε στόχο πολεμικής για αυτόν¹⁴¹.

Ο φιλόσοφος δείχνει, επίσης, την προτίμησή του στη νόμιμη λαϊκή δικαιοσύνη της δημοκρατικής πόλεως, σε σύγκριση βέβαια με την αυθαιρεσία της τυραννίας¹⁴². Ο νόμος, δηλαδή, απλά παρέχει ασφάλεια στον άνθρωπο από τους εξωτερικούς κινδύνους χωρίς να έχει κάποια περαιτέρω ηθική αξία. Η αληθινή αρετή δεν έχει ανάγκη από τίποτα. Ούτε νόμων ανάγκη έχει ο σοφός, που δρα και φέρεται σύμφωνα με την κρίση του. Οι νόμοι, για τους Κυνικούς, είναι για τους πολλούς και τους μέτριους και όχι για τους Εκλεκτούς.

¹³⁹ Τσέλλερ – Νεστλέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 139.

¹⁴⁰ Αίσωπος, Μύθοι 241. Δηλαδή «που είναι τα νύχια και τα δόντια σας;»

¹⁴¹ Αριστοτέλης Πολιτικά Γ 13 1284a 11-17. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 75-67.

¹⁴² ΣΤΟΒΑΙΟΣ *Ανθολόγιον* IV 8,31. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 79.

Αναφορικά με τη σχέση Νόμου και Φύσεως, οι Κυνικοί Φιλόσοφοι διακήρυξαν την πλήρη αντίθεση μεταξύ τους συνηγορώντας απόλυτα υπέρ της φύσεως. Λαμβάνοντας υπόψη και τη μεθοδολογική κατηγοριοποίηση του Guthrie¹⁴³, υποστήριζαν τη δεύτερη διάσταση της Φύσεως, η οποία έχει διττό νόημα: Κατά πρώτον, την θεωρούν ως κόσμο όντως υπαρκτό και ως αντικείμενο παρατήρησης καθημερινής, πέρα από τη συμβατική ανθρώπινη ηθική. Κατά δεύτερον, αποτελεί μία εναλλακτική ηθική πρόταση, η οποία θα απελευθερώσει τον άνθρωπο από τη συμβατική ανθρώπινη ηθική.

Πρότυπο της προσωπικής και πολιτικής ηθικής τους ήταν η Φύση. Ο Κυνικός σοφός βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τη Φύση και η Κυνική κοσμοπόλη είναι, ή θα είναι, η απόλυτα φυσική πόλη. Ο Κυνικός, στην αντίθεση Φύσεως και Νόμου, τοποθετήθηκε επιλέγοντας την πρώτη. Η υπακοή και αφοσίωσή του περιορίζεται στο νόμο της Φύσης. Ή, καλύτερα, στο νόμο της Αρετής¹⁴⁴.

Χαρακτηριστικό είναι και το σύνθημα των Κυνικών: *«Παραχαράττειν το νόμισμα»*, σύμφωνα με το οποίο, εκφράζουν την απόλυτη αντίθεσή τους προς τον πολιτισμό και την προτίμησή τους στην φύση. Απέρριπταν τις υλικές βάσεις του πολιτισμού και κήρυτταν την επιστροφή στη φύση. Χρησιμοποιώντας την αντίθεση μεταξύ Φύσεως και Έθους, που την είχε εισαγάγει η σοφιστική, απέκρουαν ριζικά τις υπάρχουσες μορφές της κοινωνικής ζωής και προχωρούσαν σε έναν άκρο ατομικισμό. Ζούσαν σαν ζητιάνοι, χωρίς δική τους κατοικία, περιορίζονταν στην πιο απλή τροφή και την πιο φτωχική ενδυμασία (τρίβωνα). Έκαναν αρχή τους τη σκληραγωγία στις στερήσεις, στις αρρώστιες και στις προσβολές. Αδιαφορούσαν για τη ζωή φεύγοντας από αυτήν εθελοντικά¹⁴⁵.

Ο Διογένης, υποστηρικτής αυτού του τρόπου ζωής, όντας εξόριστος από την Σινώπη με την κατηγορία της παραχάραξης του νομίσματος, στράφηκε στη φιλοσοφία και ξεχώρισε από τους φιλοσόφους για την προσπάθειά του να κατακτήσει την αρετή¹⁴⁶. *«Να γνωρίσεις τον εαυτό σου και 'να παραχαράξεις το νόμισμα', προστάγματα της Πυθίας. Να αδιαφορείς, δηλαδή, για τη γνώμη των πολλών και να παραποιείς όχι την αλήθεια αλλά*

¹⁴³ Guthrie W.K.C. (1998). *Οι Σοφιστές*, σελ. 86-172.

¹⁴⁴ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 10 – 13. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 117 – 120.

¹⁴⁵ Τσέλλερ – Νεστλέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 139.

¹⁴⁶ Μουσώνιος 9 σελ. 43, 15-44, 1 και 9 σελ. 47, 9-10. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 192.

ό,τι είναι καθιερωμένο από συνήθεια¹⁴⁷». Όταν κάποιος έψεξε κάποτε τον Διογένη για την παραχάραξη του νομίσματος, εκείνος απάντησε: «Ήταν κάποτε που ήμουν όπως είσαι εσύ τώρα. Όπως όμως είμαι εγώ τώρα, εσύ δεν πρόκειται να είσαι ποτέ¹⁴⁸». «Σ' εκείνον, ο οποίος χλεύασε τον Διογένη για το ότι ήταν εξόριστος, αυτός είπε: « “μα κακομοίρη, αυτό στάθηκε αιτία να γίνω φιλόσοφος”¹⁴⁹».

4.1.5 Οι Απόψεις των Κυνικών για τον Πόλεμο, την Πολεμική Ικανότητα και την Ανδρεία

Οι Κυνικοί φαίνεται να θεώρησαν τον πόλεμο φαινόμενο άρρηκτα συνδεδεμένο με τον πολιτισμό και τον αστικό τρόπο του βίου. Άρα, επέκριναν και απέρριψαν τον πόλεμο όπως επέκριναν και απέρριψαν τον πολιτισμό. Κατά τον Φιλόδημο:

«Και στο έργο του *‘Περί πολιτείας’* (ο Χρύσιππος), κάνοντας λόγο σχετικά με το ότι τα όπλα είναι κάτι άχρηστο, υποστηρίζει ότι και την ίδια άποψη είχε και ο Διογένης (ο Κυνικός) – άποψη που ο Διογένης αποδεδειγμένα μόνο στην *«Πολιτεία»* την είχε γράψει¹⁵⁰».

Στην *«Πολιτεία»* του Διογένη τα όπλα είναι άχρηστα. Αυτό συνεπάγεται ότι «ο πόλεμος, κατά τους Κυνικούς, είναι νοσηρόν φαινόμενον, που θα έπρεπε να εξαλειφθή από τας υγιείς πόλεις, όπως τα δικαστήρια και αι φυλακαί. Το ένοπλον στοιχείον δεν είναι μόνον αιτία αναταραχής δια την υγιά ιστορικήν πόλιν, αλλά δημιουργεί εις αυτήν την ψευδαίσθησιν της ασφαλείας και είναι συνεπώς δυνατόν να αποτελέση πηγήν ‘τρυφής’ δια τους πολίτας¹⁵¹». Στην κατάσταση που προηγήθηκε του πολιτισμού, ο βίος ήταν ειρηνικός, επειδή ακριβώς επικρατούσε απλότητα και ολιγάρκεια. Σε αυτήν την κατάσταση οι άνθρωποι οφείλουν να επιστρέψουν. «Ο ‘ράδιος βίος’ της φυσικής κοινωνίας των Κυνικών έχει ως συνέπειαν τον ειρηνικόν χαρακτήρα της, διότι μια τοιαύτη

¹⁴⁷ Σούδα, στο λήμμα «γνώθι σαυτόν» (π. 334). Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 183 – 184.

¹⁴⁸ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 56. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 184.

¹⁴⁹ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 49. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 192.

¹⁵⁰ Φιλόδημος, *Περί των Στωικών*, στήλη XV 12 – XV 11. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 281 – 286.

¹⁵¹ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 79-80.

κοινωνία δεν είχε κανένα λόγο να πολεμήσει. Ούτε επιθετικόν πόλεμον θα είχε λόγο να διεξαγάγη, αφού ουδενός αγαθού στερείται, ούτε αμυντικόν πόλεμον, αφού η φυσική κοινωνία περιλαμβάνει όλους τους ανθρώπους και «μαινόμενοι» δεν υπάρχουν ακόμη εις την φάσιν αυτήν της ιστορίας της ανθρωπότητας¹⁵²».

Κριτική στον πόλεμο, και συγκεκριμένα στα καταστροφικά αποτελέσματά του, άσκησε και ο Αντισθένης. Μας πληροφορεί ο Στοβαίος: «Όταν κάποιος είπε ότι ο πόλεμος θα αφανίσει τους φτωχούς, ο Αντισθένης ο Σωκρατικός παρατήρησε ότι «θα κάνει πολλούς φτωχούς¹⁵³». Έλεγε, επίσης, ότι οι δήμιοι είναι λιγότερο ανόσιοι από τους τυράννους. Κι όταν κάποιος τον ρώτησε πώς συμβαίνει αυτό, εκείνος είπε: «Διότι οι δήμιοι εκτελούν όσους διαπράττουν αδικήματα, ενώ οι τύραννοι αυτούς που δεν φταίνε σε τίποτα¹⁵⁴».

Ο Αντισθένης επιθυμούσε η κάθε πόλη να ζει εν ειρήνη. Οι Κυνικοί άλλωστε εμφανίστηκαν στο προσκήνιο αμέσως μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, τον πλέον καταστροφικό, μέχρι τότε, της αρχαιότητας. Έναν πόλεμο, που ο Θουκυδίδης αξιολογεί ως τον μεγαλύτερο από όλους τους προηγούμενους, και που:

«(...) Συγκλόνησε τους Έλληνες και μερικούς από τους βαρβάρους και, μπορεί κανείς να πη, ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο¹⁵⁵».

Ο πόλεμος αυτός επηρέασε οπωσδήποτε τη σκέψη και τη φιλοσοφία των Κυνικών.

Υποστηρίζουν ότι τα αίτια του πολέμου, του φαινομένου που γεννά ο πολιτισμός, εντοπίζονται σε πάθη, όπως η απληστία και η φιλοδοξία, πάθη που οφείλονται στον πολιτισμό. Ο Διογένης, χαρακτήρισε τη φιλαργυρία ως την αφετηρία κάθε κακού. Σύμφωνα με τον Στοβαίο: «Όταν κάποιος περιγελούσε κάποτε τον Διογένη πως ήταν φτωχός, εκείνος του είπε: 'Δεν είδα κανέναν να έχει τυραννικές διαθέσεις από φτώχεια, για χάρη του πλούτου όμως έχουν οι πάντες'¹⁵⁶».

Και οι έχοντες τυραννικές διαθέσεις:

¹⁵² Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 54.

¹⁵³ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 9, 10. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 79.

¹⁵⁴ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 8, 31. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 79-80.

¹⁵⁵ Θουκυδίδου, *Ιστορίας* Α' 1 και 21. Στο Θουκυδίδης. *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, σελ. 15 και 29.

¹⁵⁶ Στοβαίος, *Ανθολόγιον* IV 33, 26. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 342.

«Ακούω (...) πως έχουν τέτοια δίψα για τα λεφτά, ώστε κάνουν πράγματα πολύ χειρότερα κι από τους πιο απένταρους. (...) Υπάρχουν και ορισμένοι τύραννοι που καταστρέφουν ολόκληρες οικογένειες, σκοτώνουν αμέτρητους ανθρώπους, συχνά μάλιστα υποδουλώνουν κι ολόκληρες πολιτείες για τα λεφτά¹⁵⁷». Η απληστία οδηγεί στην άνευ μέτρου δίψα για εξουσία, η δίψα για εξουσία στην άσκηση τυραννικής εξουσίας, η απληστία και η τυραννία από κοινού στον πόλεμο που έχει ως μόνο σκοπό την υποδούλωση και εκμετάλλευση του άλλου.

Για τη νίκη ή ήττα στον πόλεμο μεταξύ δύο πόλεων ή κρατών, οι Κυνικοί αδιαφόρησαν. «*Εν ω μέτρω η πολεμική νίκη (...) είναι κατά τους Κυνικούς φαινόμενον άλογον, τυχαίον και καθόλου ενδεικτικόν πραγματικής υπεροχής του νικητή επί του ηττημένου*¹⁵⁸». Πολύ περισσότερο, πιθανόν η νίκη να είναι και τεκμήριο της μανίας ή της απληστίας του νικητή, να έχει ως αποτέλεσμα την «*(...) ακόμη μεγαλύτεραν διόγκωσιν του 'τύφου' των νικητών (...)*¹⁵⁹».

Ο Αντισθένης προβαίνει στην ηθική απόρριψη και της παλαιότερης ελληνικής αγωνιστικής παιδείας και της συναφούς με αυτήν πολεμικής ικανότητας, καθώς θεωρεί ότι ίσως υπάρχουν ψήγματα αριστοκρατίας, στην οποία και ασκεί κριτική¹⁶⁰. Στους εχθρούς εύχεται να αποκτήσουν όλα τα αγαθά, εκτός της ανδρείας, διότι, με τον τρόπο αυτό, τα καλά παύουν να ανήκουν στους κατόχους αυτών και περιέρχονται στην κατοχή αυτών που έχουν τη δύναμη¹⁶¹.

Πίστευαν, λοιπόν, ότι ο μόνος εχθρός των ανθρώπων είναι ο ίδιος ο εαυτός τους, και μάλιστα, ο βυθισμένος στην φαυλότητα, την κακία, τις πλάνες και τα πάθη. Εναντίον όλων αυτών, ο Κυνικός κηρύττει τον πόλεμο και κυρίως εναντίον του πολιτισμού και του αστικού τρόπου ζωής, που προκαλούν τα πάθη αυτά. Ο πόλεμός του είναι η συνεχής άσκηση, που θα τον οδηγήσει στην αρετή και τη σοφία, την απόλυτη ηθική ελευθερία. Οι

¹⁵⁷ Ξενοφών, Συμπόσιον IV 34 – 44. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 82 – 87.

¹⁵⁸ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 77

¹⁵⁹ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 78. Επίσης το απόσπασμα του Διογένη του Λαέρτιου για τη συνάντηση μεταξύ Διογένη και Φιλίππου ύστερα από τη μάχη της Χαϊρώνειας. Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίωσις και δογμάτων συναγωγή VI 43. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 201.

¹⁶⁰ Στοβαίος, Ανθολόγιον IV 9, 10. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 79.

¹⁶¹ Πλούταρχος, *Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής λόγος β'* 3 p. 336a. Στοβαίος, Ανθολόγιον IV 13, 41. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 80.

μόνες νίκες που τον ενδιαφέρουν είναι οι αξιόλογες νίκες, που του προσφέρει ο ηθικός αγώνας, οι νίκες επί των αντιπάλων του ίδιου του εαυτού του κάθε ανθρώπου. Ο πόλεμος του Κυνικού, όπως και οι νίκες ή οι ήττες σε αυτόν, είναι πρωτίστως ατομικές, διότι και η ελευθερία, ως αξία, ορίζεται ηθικά και ατομικά και όχι πολιτικά και συλλογικά.

Από την Πήρα, τον ου-τόπο του Κυνικού Κράτη, απουσιάζουν τα αίτια του πολέμου, και άρα απουσιάζει και ο ίδιος ο πόλεμος: «(... *Θυμάρι βγαίνει εκεί και σκόρδα και σύκα και ψωμί, που γι' αυτά δεν πολεμά ο ένας τον άλλο και κανένας τους εκεί δεν έχει πάρει τα όπλα για το χρήμα ή τη δόξα*¹⁶²)». Η ολιγάρκεια και η αυτάρκεια, τόσο του Κυνικού σοφού που ενσαρκώνει τον παροντικά εφικτό Κυνικό ου-τόπο, όσο και της Κυνικής κοσμοπόλης που αποτελεί τον επιθυμητό Κυνικό ου-τόπο, είναι η λύση απέναντι στην κατάσταση τύφου, τις πλάνες, τα πάθη, την απληστία και τη φιλοδοξία, τον πόλεμο.

Στη θεωρία, απέρριψαν συλλήβδην τον πόλεμο. Στην πράξη, κάποιιοι εκ των Κυνικών φαίνεται να υιοθέτησαν μετριοπαθέστερη στάση. Έτσι, ο Αντισθένης, όταν η Αθήνα τον χρειάστηκε, φέρεται να πολέμησε στη μάχη της Τανάγρας, μάλλον εκείνη του 426 π.Χ.¹⁶³. Υπήρξε τελικά στο πλαίσιο του Κυνικού κινήματος μια πιο ήπια και πραγματιστική στάση έναντι του φαινομένου του πολέμου; Το πιο πιθανό είναι πως όχι. Ο Αντισθένης πολέμησε στην Τανάγρα πολύ πριν υιοθετήσει αυστηρές, κυνικού τρόπου, θέσεις.

Οι Κυνικοί ήταν ειρηνιστές. Είδαν τον πόλεμο ως παράγωγο του πολιτισμού, ο οποίος ευθύνεται για την κατάσταση τύφου, τις πλάνες και τα πάθη, την απληστία και την υπερβολική φιλοδοξία των ανθρώπων. Εναντιώθηκαν στον πόλεμο, διότι τον θεώρησαν παρά φύσιν, καθώς προάγει αξιακές ιεραρχήσεις αντίθετες της Κυνικής ηθικής. Έχει καταστρεπτικά αποτελέσματα και φέρνει δυστυχία. Απέβαλλαν τον πόλεμο και τα όπλα από τον Κυνικό ου-τόπο, τον Κυνικό ιδανικό άνθρωπο και την Κυνική ιδανική πόλη. Στον πολεμικό αγώνα και την τυχαία νίκη ή ήττα σε αυτόν, αντέτειναν τον ηθικό αγώνα, το αποτέλεσμα του οποίου, η νίκη ή ήττα, εξαρτάται αποκλειστικά από την

---

¹⁶² Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 85. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 542 – 543.

¹⁶³ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 1. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 18.

επίπονη άσκηση και προσπάθεια του ανθρώπου ηθικού δρώντα. Ποτέ δεν έκαναν λόγο για πόλεμο υπέρ κάποιου είδους συλλογικής πολιτικής ελευθερίας.

4.1.6 Οι Απόψεις των Κυνικών για την Ισχύ, το Δίκαιο και την Δικαιοσύνη

Η ισχύς, σύμφωνα με τον Russell, είναι θεμελιώδης έννοια της κοινωνικής επιστήμης «(... με τον ίδιο τρόπο που η ενέργεια είναι η θεμελιώδης έννοια της φυσικής¹⁶⁴)».

Οι Κυνικοί θεώρησαν την ισχύ ως κάτι που από φύση του δεν έχει αξία αλλά, αντιθέτως, απέκτησε αξία λόγω της λανθασμένης κρίσης της πλειοψηφίας των ανθρώπων. Επειδή ακριβώς εμπεριέχει την έννοια της πλάνης, μπορεί εύκολα να καταστεί πάθος και άρα συμμετοχος της κατάστασης τύφου των ανθρώπων. Άσκησαν, επίσης, εντονότατη κριτική στο πολίτευμα της τυραννίας, καθώς ο τύραννος αντιπροσώπευε για αυτούς ό,τι το αντίθετο και απορριπτέο. Αντιπροσώπευε τον άνθρωπο σε κατάσταση τύφου, τον γεμάτο πάθη, τον άπληστο και πλεονέκτη, που δεν έχει ενδιασμούς να εκμεταλλευτεί ή να εξοντώσει συνανθρώπους του ή πολιτείες ολόκληρες.

Επιχείρησαν να σώσουν τους συνανθρώπους τους ασκώντας πειθώ, όχι γυμνή ισχύ. Προσπάθησαν, δηλαδή, να πείσουν περί της ορθότητας του Κυνικού δρόμου για την αρετή. Σύμφωνα με τον Μπαγιόνα, «εν τέλει, η κατά φύσιν 'βασιλεία' του Κυνικού 'σπουδαίου' δεν ασκείται κατ' αρχήν με εξωτερικόν καταναγκασμόν, ως είναι ο ασκούμενος υπό του δεσπότη εναντι του δούλου του εις το Ελληνικόν άστν αλλά με την πειθώ¹⁶⁵». Η πειθώς για τους Κυνικούς συνδέεται με την ισχύ που πηγάζει από την κατοχή της γνώσης και τη σοφία. Η ισχύς εκπορεύεται από την Κυνική αλήθεια και συνιστά το ζωντανό παράδειγμα του Κυνικού Σοφού.

Ο Κυνικός, λοιπόν, στην κοινώς εννοούμενη ισχύ, την πολιτική, στρατιωτική ή οικονομική ισχύ, που κατ' αυτόν είναι και σχετική, αντέταξε την ισχύ ως απόλυτο μέγεθος, που αντιπροσωπεύει ο ίδιος. Δηλαδή, την απόλυτη ισχύ του απαθούς, αυτάρκους, ελεύθερου, ενάρετου, σοφού και ευδαίμονα Κυνικού. Για τον Αντισθένη:

¹⁶⁴ Russell B.(2001). *Ισχύς: Μια νέα κοινωνική ανάλυση*, σελ. 17.

¹⁶⁵ Μπαγιόνας Αύγουστος (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 34.

«(...) Τα τείχη των πόλεων είναι επισφαλής απέναντι στον εσωτερικό προδότη, ενώ της ψυχής τα τείχη είναι αμετακίνητα και αρράγιστα¹⁶⁶».

«Επειδή είσαι ισχυρός, νομίζεις ότι είσαι και γενναίος, και δεν ξέρεις ότι στον πόλεμο η σοφία και η γενναιότητα δεν ταυτίζονται με τη δύναμη, κι ότι η άγνοια είναι το μεγαλύτερο κακό για όσους την έχουν¹⁶⁷».

Ο αντισθένης Οδυσσεάς διακρίνει τη φυσική δύναμη ή ισχύ από την ανδρεία που εδράζεται στη γνώση ή τη σοφία¹⁶⁸. Και ο ανδρείος Κυνικός σοφός, ο μόνος πραγματικά ισχυρός εξαιτίας του ότι τα τείχη της ψυχής του είναι αμετακίνητα και αράγιστα, τίποτε δεν μπορεί να πάθει και από πουθενά: «Δεν ξέρεις ότι ο άξιος άνδρας τίποτα δεν μπορεί να πάθει, ούτε από τον εαυτό του, ούτε από το φίλο του, ούτε από τους εχθρούς του;¹⁶⁹».

Και για τον Διογένη, από τον Πλούταρχο και τον Δίωνα τον Χρυσόστομο, πληροφορούμαστε ότι: «(..) (Ο Διογένης έλεγε) «Πως να αμυνθώ απέναντι σ' έναν εχθρό; – Με το να γίνω ο ίδιος καλός και άξιος¹⁷⁰».

Η προτίμηση των Κυνικών για το φυσικό έναντι του θετικού δικαίου συνεπάγεται και κάποιου είδους προτίμηση, ή καλύτερα προτεραιότητα, της δικαιοσύνης έναντι της τάξης. Δηλαδή, ζητούμενο για αυτούς ήταν η επιστροφή στη φυσική, προ του πολιτισμού, κατάσταση, στην οποία κυριαρχούσε το φυσικό δίκαιο και η φυσικά οριζόμενη δικαιοσύνη. Στον Διογένη τον Λαέρτιο διαβάζουμε: «Ο Αντισθένης είπε πως όσοι θέλουν να 'ναι αθάνατοι πρέπει να ζουν με ευσέβεια και δικαιοσύνη¹⁷¹».

Και στον Ξενοφώντα: « 'Εγώ λοιπόν', είπε ο Καλλίας, 'σας λέω για τι προ πάντων καυχίμαι: Νομίζω ότι είμαι ικανός να κάνω τους ανθρώπους καλύτερους'. Κι ο Αντισθένης τον ρώτησε: 'Πως; Με τη διδασκαλία κάποιας μηχανικής τέχνης ή διδάσκοντάς τους πως να είναι χρηστοί άνθρωποι;' – 'Εφόσον συμβαίνει να ταυτίζεται η

¹⁶⁶ Επιφάνιος, Κατά αιρέσεων III 26. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 103.

¹⁶⁷ Αντισθένης Οδυσσεύς ή περί Οδυσσεώς. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 63 – 70, ιδιαίτερα σελ. 69.

¹⁶⁸ Σχόλια Σκουτερόπουλου στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 70.

¹⁶⁹ Αντισθένης Οδυσσεύς ή περί Οδυσσεώς. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 63 – 70, ιδιαίτερα σελ. 67.

¹⁷⁰ Πλούταρχος, Πως αν τις απ' εχθρών ωφελοίτο 4 p. 88b. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 445.

¹⁷¹ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 150.

χρηστότητα με τη δικαιοσύνη'. 'Βεβαίως', είπε ο Αντισθένης, 'αδιαφιλονίκητα. Γιατί τότε τότε η ανδρεία και η σοφία φαίνονται να είναι κάτι επιζήμιο και για τους φίλους και για την πολιτεία, ενώ η δικαιοσύνη δεν έχει την παραμικρή σχέση με την αδικία'¹⁷²». Εδώ, για τον Αντισθένη, η δικαιοσύνη συγκαταλέγεται ανάμεσα στις αρχές τις οποίες πρέπει να έχει, ή όντως έχει ο Κυνικός Σοφός.

Συνοψίζοντας τις Κυνικές ιδέες περί ισχύος, ηθικής, δικαίου-δικαιώματος-δικαιοσύνης και τάξης, μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες διαπιστώσεις: Οι Κυνικοί απέρριψαν την ισχύ, ειδικά τη γυμνή ισχύ. Την αξία, που της αποδίδεται, τη θεώρησαν πλάνη και τον άνθρωπο φίλο της ισχύος, άνθρωπο γεμάτο πάθη και σε κατάσταση τύφου. Προτίμησαν να ασκήσουν πειθώ. Πειθώ που πηγάζει από το ζωντανό παράδειγμα του Κυνικού σοφού, του μόνου απόλυτα ισχυρού, εξαιτίας της απόλυτης αυτάρκειας, ελευθερίας και ανεξαρτησίας του. Είδαν την ισχύ, ως απόλυτο μέγεθος του Κυνικού, να πηγάζει από την ηθική ανωτερότητα του Κυνικού σοφού, την ηθική του τελειότητα. Ανάμεσα λοιπόν στην ισχύ και την ηθική, προτίμησαν τη δεύτερη υπονοώντας ότι η πραγματική ισχύς έγκειται στο *καθίσταμαι Κυνικός*, δηλαδή ηθικά τέλειος.

Πρότυπο της προσωπικής και της πολιτικής ηθικής τους υπήρξε η Φύση. Είδαν ως μόνο δεσμευτικό το νόμο της φύσεως, μίλησαν για *Φυσικό Δίκαιο*, που υπερτερεί έναντι κάθε άλλου δικαίου, και προέκριναν την ανάγκη ο άνθρωπος, είτε ως άτομο είτε ως πόλη, να εναρμονιστεί με το δίκαιο της φύσεως. Επομένως, έκαναν λόγο και για φυσική δικαιοσύνη, δικαιοσύνη που αντικατοπτρίζει την αιώνια φυσική τάξη των πραγμάτων. Η φυσική δικαιοσύνη των Κυνικών υπήρξε αρετή, πρωτίστως ατομική, δηλαδή αρετή του σοφού. Ωστόσο, αφορά όλους τους εν δυνάμει πολίτες της Κυνικής κοσμοπόλης. Επομένως, είναι και ατομική ή ανθρώπινη και κοσμοπολίτικη ή παγκόσμια. Την οποιαδήποτε σύγχρονή τους τάξη πραγμάτων, ως αποτέλεσμα συσχετισμών ισχύος, την αντιλήφθηκαν ως αντιβαίνουσα στην αξία της δικαιοσύνης. Επίσης, την είδαν ως αντιβαίνουσα στην φυσική τάξη, στην οποία και καλούμαστε να επιστρέψουμε. Στη φυσική τάξη κυριαρχεί το φυσικό δίκαιο και η φυσική δικαιοσύνη.

---

¹⁷² Ξενοφών, *Συμπόσιον* III 4. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 80 – 81.

4.1.7 Οι Απόψεις των Κυνικών για τη Θρησκεία

Οι Κυνικοί εναντιώθηκαν στη θρησκεία και τη λατρεία του λαού τους σαν διαφωτιστές: γιατί αληθινά (κατά φύσιν) υπάρχει μόνο ένας θεός, που δεν μοιάζει με τίποτα ορατό. Για τον Αντισθένη, υπάρχει μόνο ένας θεός¹⁷³. Δεν διατύπωσαν όμως κάποια συγκεκριμένη άποψη περί μονοθεϊσμού. Παρόλα αυτά όμως, στράφηκαν εναντίον της παραδοσιακής θρησκείας, ασκώντας δριμεία κριτική σε όλες τις εκφάνσεις της. Υποστηρίζουν ότι, ακόμη και οι θρησκείες είναι «*προϊόντα ανθρώπινης συνήθειας*».

Ο νόμος, η παράδοση έχει πλάσει τους πολλούς Θεούς. Απορρίπτουν τις παραδοσιακές λατρευτικές πρακτικές γιατί συνδέονται με το νόμο, τον οποίο επίσης απορρίπτουν. Κατ' αυτούς, ο Κόσμος διοικείται από έναν «*Θείο Νου*», που δεν μπορεί να αναπαρασταθεί με εικόνα διότι, απλώς, τίποτε επί γης δεν ομοιάζει προς αυτόν. Οι Θεοί πάντως του Εθνικού Πολυθεϊσμού, μπορούν να θεωρηθούν «*πολλές μορφές*» αυτού του «*Θείου Νοός*», οπότε η ερμηνεία της φύσεώς τους καθίσταται δυνατή μέσω της αλληγορίας.

Προσπάθησαν να εξαλείψουν τις θρησκευτικές πρακτικές, άλλοτε με σαρκασμό και γελοιοποίηση και άλλοτε με καταγγελία και καταδίκη, γενικότερα με συμπεριφορές, που ήταν αντίθετες με αυτές τις δοξασίες και πρακτικές. Παρά ταύτα, δεν ήταν άθεοι και δεν είχαν αποκηρύξει εντελώς ολόκληρη την οργανωμένη θρησκεία. Πίστευαν πως ήταν απεσταλμένοι του Θεού. Για το λόγο αυτό, δεν ήταν απαραίτητη η οργανωμένη θρησκεία, διότι αυτοί που αγαπούν το Θεό δεν έχουν θρησκεία παρά τον ίδιο το Θεό. Πίστευαν πως ήταν οι *de facto* ηγέτες και οι μόνοι αληθινοί άνδρες της πολιτικής και της θρησκείας, που εργάζονταν για το διαφωτισμό των μαζών. Επεδίωκαν να ζουν σύμφωνα με τους σαφώς καθορισμένους στόχους τους και υπό την καθοδήγηση ενός ελεύθερα επιλεγμένου σκοπού του Θεού, παρά να γίνουν οπαδοί μιας θρησκείας μέσω κίβδηλων τελετουργικών και άλλων απατηλών πρακτικών¹⁷⁴.

¹⁷³ Lactantius, *Divinae institutiones* I 5, 18-19. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 152. Lactantius, *De ira Dei* 11, 14. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.) *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σ. 153.

¹⁷⁴ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 8-10.

Αντιτάχθηκαν, έτσι, στο γενικότερο κλίμα, εντός του οποίου η παραδοσιακή θρησκεία εμφανίστηκε, τον πολιτισμό¹⁷⁵. Παρόλο που δεν προχώρησαν στη συγκρότηση ενός διακριτού θρησκευτικού συστήματος, εντούτοις, αντιτάχθηκαν στην παραδοσιακή κλίμακα ζώο-άνθρωπος-θεός. Στο πλαίσιο αυτό, αντιπρότειναν την κλίμακα άνθρωπος-ζώο-θεός διότι θεώρησαν ότι το ζώο τοποθετείται κοντύτερα από ότι ο άνθρωπος στον αυτάρκη θεό. «(...) Τα ζώα είναι ευτυχέστερα από τους ανθρώπους επειδή δεν έχουν γνώση του θεϊκού στοιχείου. (...) Στον Διογένη και τους μαθητές του η θρησκεία (η παραδοσιακή θρησκεία) φαίνεται να ήταν ένα εμπόδιο στην ανθρώπινη ευτυχία, το οποίο εξηγεί γιατί οι Κυνικοί θεωρούσαν την κατάσταση ενός άλογου όντος προτιμητέα σε σχέση με αυτή των ανθρώπων, οι οποίοι υποφέρουν την κακοτυχία του να έχουν μια αντίληψη των θεών»¹⁷⁶. Μια πραγματική λατρεία του θεού, οι Κυνικοί την έβρισκαν μονάχα στην αρετή, που κάνει τους σοφούς φίλους των θεών. Τους ναούς, τις θυσίες, τις προσευχές, τα ταξίματα, τις μνήσεις, τις μαντείες, τα απέκρουαν ολότελα. Δεν παραδέχονταν επίσης ζωή μετά το θάνατο¹⁷⁷.

---

¹⁷⁵ Η παρουσίαση των απόψεων των Κυνικών περί θρησκείας και περί των λατρευτικών πρακτικών της εποχής τους, εκτός από επίλογος του συγκεκριμένου κεφαλαίου, χρησιμεύει και ως εισαγωγή στο πνεύμα των κεφαλαίων του δευτέρου μέρους της παρούσας μελέτης, οπότε και θα επανέλθουμε στην εξέταση των ιδεών του κινήματος των Κυνικών.

¹⁷⁶ Goulet - Caze Marie - Odile (1996a). "Religion and the Early Cynics". Στο Branham R. Bracht and Goulet - Caze Marie - Odile (eds). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, σελ. 63 και 64. Για μια συνολική θεώρηση των Κυνικών απόψεων περί τα θρησκευτικά, βλ. όλο το άρθρο.

¹⁷⁷ Τσέλλερ – Νεστλέ (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σ. 139.

Κεφάλαιο 5^ο . Οι Κυνικοί Φιλόσοφοι

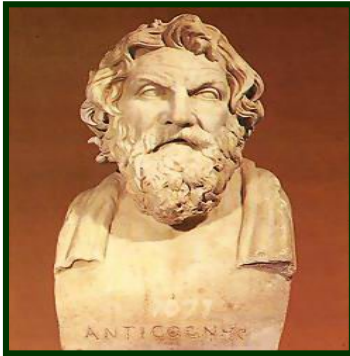
5.1 Εισαγωγή

Εξετάζοντας τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του Κυνισμού, διαπιστώνουμε ότι *Κυνικοί Φιλόσοφοι* αντέδρασαν δυναμικά και έντονα καθώς αντιλαμβάνονταν τη ζοφερή εικόνα της αρχαίας κοινωνίας, της κοινωνίας του. Μπορεί κάποιος να προέβησαν σε ακραίες διατυπώσεις θέσεων και σε υπερβολικές αντιδράσεις αλλά όλα γίνονταν για κάποιο ιερό σκοπό: προσπάθησαν να κλονίσουν τα βάθρα όλων εκείνων που τους έκρυβαν τον ήλιο. Ήθελαν άπλετο φως στη ζωή τους. Η επανάστασή τους ήταν ειρηνική και αφορούσε στις κακές συνέπειες που δημιουργούσε ο πολιτισμός της εποχής τους.

Παρακάτω γίνεται ενδεικτική αναφορά στους σημαντικότερους εκπροσώπους του Κυνικού κινήματος. Εκ των προτέρων, σημειώνεται ότι όλοι τους υπήρξαν μεν μετέχοντες την Κυνική παιδεία, ωστόσο όχι όλοι τους φιλόσοφοι. Ο βίος πολλών απ' αυτούς είναι ενδεικτικός της ευρύτητας και της πολυσυλλεκτικότητας του κινήματος των Κυνικών. Οι κυριότεροι *Κυνικοί* φιλόσοφοι μετά τον *Αντισθένη* ήταν ο *Διογένης της Σινώπης* και ο μαθητής του ο *Κράτης* ο Θηβαίος. Ανάμεσα στις σημαντικές μορφές του κινήματος συγκαταλέγονται η σύντροφος του Κράτη, *Ιπαρχία* από τη Μαρώνεια, ο αδερφός της *Μητροκλής*, ο *Μένιππος*, ο *Ονησίκριτος*, ο *Μενέδημος*, ο *Μόνιμος*, ο *Αναξιμένης*, ο *Βίων* ο Βορυσθενίτης, ο *Δίων* ο Χρυσόστομος κ.α.

Οι διάφοροι *Κυνικοί* που ακολούθησαν μετά από τους τρεις αυτούς διάσημους *Κυνικούς*, απλά συνέχισαν κάποιες παραδόσεις, απλοποίησαν τον τρόπο ζωής τους, και διατήρησαν κάποιες *Κυνικές* αρχές που παρέλαβαν από τα αρχικά στάδια του κινήματος, αρχές που χάραζαν οι προαναφερθέντες τρεις μεγάλοι του *Κυνισμού*.

5.2 Ο Αντισθένης

Ο Αντισθένης (455-360 π.Χ. περίπου) ήταν υιός του Αντισθένη από την Αθήνα και μιας δούλης από τη Θράκη. Η θρακική καταγωγή της μητέρας του ενδέχεται να έχει ιστορική βάση. «Η καταγωγή του λειτουργεί ως πλαίσιο για το ηθικό παράδοξο ότι, παρόλο τούτου ή μάλλον λόγω αυτού του γεγονότος ο Αντισθένης έγινε σπουδαίος άνθρωπος, αφού η ευγένεια ενός ανθρώπου δεν είναι υπόθεση της γενεαλογικής του προέλευσης αλλά του φρονήματός του¹⁷⁸».

Διακρίθηκε ως πολεμιστής στη μάχη της Τανάγρας. Μετέπειτα, υπήρξε μαθητής του σοφιστή Γοργία στη Ρητορική. Σύμφωνα με πληροφορία του Διογένη Λαέρτιου, υπήρξε μια σύντομη μαθητεία του Αντισθένη στο Γοργία. Σε αυτό οφείλεται και ο ρητορικός χαρακτήρας των λόγων του Αντισθένη. Όμως, η πληροφορία αυτή είναι αμφίβολη, καθώς ο Γοργίας αξίωνε πολύ υψηλά δίδακτρα, ενώ η οικονομική κατάσταση του Αντισθένη ήταν πολύ κακή.

Εν συνεχεία, υπήρξε μαθητής του Σωκράτη στη Φιλοσοφία. Μάλιστα, επειδή κατοικούσε στον Πειραιά, πήγαινε πεζός στην Αθήνα, προκειμένου να παραστεί στη διδασκαλία του Σωκράτη. Ο Πλάτων τον αναφέρει ονομαστικά μόνο στο «Φαίδωνα», καθώς συντρόφευσε τον Σωκράτη τις τελευταίες στιγμές της ζωής του. Στους υπόλοιπους διαλόγους κάνει κάποιους πνευματώδεις υπαινιγμούς εις βάρος του¹⁷⁹. Ο Πλάτων αναφέρει ονομαστικά τον Αντισθένη στο «Φαίδωνα»¹⁸⁰ ενώ στον «Σοφιστή» χαρακτηρίζει αυτόν ως «γέροντα οψιμαθή»¹⁸¹. Οι «Κυνικοί», λοιπόν, θεωρούνται πνευματικοί απόγονοι του Σωκράτη.

Ο Αντισθένης στεκόταν εγγύς στο Δάσκαλο και ήταν από τους πιο αφοσιωμένους σε αυτόν. Όταν πρωτοάκουσε τη διδασκαλία του Σωκράτη, πούλησε όσα υπάρχοντα είχε, ή και τα μοίρασε, κρατώντας μόνο για τον εαυτό του ένα τρίβωνα (χονδροειδή μανδύα). Κέρδισε πολλά από το Σωκράτη. Συμβούλευε τους μαθητές του να τον προσεγγίσουν και

¹⁷⁸ Gigon O. (1991), *Βασικά Προβλήματα της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, σελ. 290.

¹⁷⁹ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 155.

¹⁸⁰ Πλάτων, *Φαίδων*, 59b.

¹⁸¹ Πλάτων, *Σοφιστής*, 251b.

αυτοί και να γίνουν συμμαθητές του. Έμενε στον Πειραιά και κάθε μέρα διένυε μια απόσταση σαράντα σταδίων, προκειμένου να ακούσει το Δάσκαλο. Είχε συναισθηματική εξάρτηση από αυτόν. Στο θάνατό του ήταν παρών.

Μετά το θάνατο του Σωκράτη, ίδρυσε σχολή στο Κυνόσαργες διδάσκοντας τα νόθα παιδιά. Εξαιτίας της ονομασίας αυτής, οι μαθητές και οι οπαδοί του ονομάστηκαν «Κυνικοί». Ο ίδιος δε, χαρακτηριζόταν «Απλοκύων», δηλαδή καθαρός και γνήσιος σκύλος. Ο Αντισθένης συμπεριέλαβε τις απόψεις και γνώμες του σε διαλόγους, οι οποίοι εκδόθηκαν σε δέκα τόμους. Οι σημαντικότεροι από αυτούς είναι ο «*Ηρακλής*», ο «*Κύρος*», ο «*Αλκιβιάδης*» και ο «*Πολιτικός*»¹⁸².

5.2.1 Οι Φιλοσοφικές Αρχές του Αντισθένη

Η κεντρική ιδέα της φιλοσοφίας του Αντισθένη βασίζεται στο Σωκράτη και, πιο συγκεκριμένα, στην αυτοεξέταση και στον έλεγχο του βίου, όπως διδάχθηκε από τον μεγάλο Δάσκαλο. Βάσει αυτής της διδασκαλίας, πρέπει ο άνθρωπος να κατανοήσει και να αφομοιώσει ότι ο προορισμός του έγκειται στην κατ' αρετήν ζωή.

Λαμβάνει υπόψη την αρετή ως ηθική επίγνωση και φρονηματισμό και όχι ως μόρφωση της διανοίας, πάντοτε ακολουθώντας την ισχυρή διδασκαλία και άποψη του Σωκράτη. Για το λόγο αυτό, ο άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να απολέσει την αρετή αυτή. Όμως, είναι αναγκαίο να απαλλαγεί από τις κακές συνήθειες της καθημερινής ζωής και δραστηριότητάς του. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο, ερωτώμενος ο Αντισθένης, θεώρησε ότι το πιο αναγκαίο μάθημα είναι να αποβάλλει ο άνθρωπος τις όποιες κακές συνήθειες («*το αναγκαιότατον εκ των μαθημάτων είναι να αποβάλη τις τας κακάς συνήθειας*»). Η φιλοσοφία του, ως εκ τούτου, έχει απώτερο σκοπό την καθιέρωση της πρακτικής ηθικής.

Στον Αντισθένη αποδίδονται κάποια γνωστά αποφθέγματα:

¹⁸² Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 155.

- «Αρετή διδακτή ἐστί».
  - Η αρετή είναι επίκτητη.
- «Αναφαίρετον ὄπλον αρετή».
  - Η αρετή είναι αναφαίρετη.
- «Προσέχειν τοῖς ἐχθροῖς· πρῶτοι γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων αἰσθάνονται». - Αντισθένης, 12
  - Δώστε προσοχή στους εχθρούς σας, γιατί είναι οι πρώτοι που αντιλαμβάνονται τα λάθη σας..
- «Τὰς πόλεις ἀπόλλυσθαι, ὅταν μὴ δύνωνται τοὺς φαύλους ἀπὸ τῶν σπουδαίων διακρίνειν». - Αντισθένης, 5
  - Τα κράτη καταστρέφονται, όταν δεν υπάρχει διάκριση ανάμεσα στους κακούς και στους σπουδαίους άντρες.
- «Τοὺς βουλομένους ἀθανάτους εἶναι ἔφη δεῖν εὐσεβῶς καὶ δικαίως ζῆν». - Αντισθένης, 5
  - Εκείνοι που θέλουν να είναι αθάνατοι, πρέπει να ζουν με ευσέβεια και δικαιοσύνη.

Αποδίδονται, επίσης, και κάποια άλλα αποφθέγματα, τα οποία διασώζονται μόνο σε μετάφραση:

- Από τους δήμιους τιμωρούνται με θάνατο οι ένοχοι, που διέπραξαν αδικήματα, ενώ από τους τυράννους οι αθώοι.
- Η γνώση δεν αποτελεί σκοπό, αλλά απλό μέσο προς εξασφάλιση του «εὐ ζῆν».
- Ο άνθρωπος είναι πολίτης του κόσμου.
- Συμβίωση μονιασμένων αδελφών είναι ισχυρότερη από κάθε τείχος.

Ο Αντισθένης υποστήριζε ότι, προκειμένου ο άνθρωπος να κατακτήσει την αρετή, χρειάζεται απαραίτητως «πόνος, κόπος και διαρκής πάλη». Ο άνθρωπος ανυψώνεται στη σφαίρα του θείου, όταν καταπολεμήσει ηρωικά τις επιθυμίες του, οι οποίες τον δεσμεύουν στον επίγειο κόσμο. Ο Έρωτας και η Αφροδίτη, ως σύμβολα που συσχετίζονται με την επιθυμία και την ηδονή αντιστοίχως, δρουν παρεμποδιστικά στην απόκτηση της αρετής και είναι ολέθρια κακά. Πιο συγκεκριμένα: «Και ο έρως είναι φυσική κακία: υπό ταύτης κυριαρχούμενης οι κακοδαίμονες την ονομάζουν θεόν, ενώ πρόκειται περί νόσου».

Αναφορικά με την ηδονή, υποστήριζε τα εξής: « *Την Αφροδίτη, αν τη συνελάβανα, θα την εφόνευα διά τοξευμάτων, διότι συνηθίζει να διαφθείρει πολλές κατά πάντα τελείας γυναίκας. Θα προτιμούσα να καταληφθώ υπό μανίας παρά να παραδοθώ στην ηδονή*». Θεωρώντας μάλιστα ότι η αρετή είναι η απελευθέρωση από την πίεση των αναγκών, συμπεραίνει ότι η ιδεώδης και ιδανική κατάσταση του ανθρώπινου πολιτισμού είναι ο κατά φύσιν βίος. Τα δημιουργήματα του πολιτισμού είναι, σύμφωνα με την γνώμη του, παρεκβάσεις δυναμικές και καταστροφικές από την φυσική τάξη των πραγμάτων. Ο Αντισθένης, αλλά και όλοι οι Κυνικοί, θεωρούν ότι η ιδανική κατάσταση για κάθε άνθρωπο είναι η επιστροφή στην φύση και την πρωτόγονη κατάσταση (του ανθρώπου). Αυτή την ζωή εξυψώνουν όχι μόνο με την θεωρία τους, αλλά κυρίως το δηλώνουν εμπράκτως με τον τρόπο ζωής τους. Συνηγορούν, κατ' επέκταση, υπέρ της καταργήσεως του χρήματος, υπέρ της κοινοκτημοσύνης και υπέρ της ιδρύσεως ενός παγκοσμίου κοσμοπολιτικού κράτους. Γι' αυτό, λοιπόν, δίκαια, η Κυνική Φιλοσοφία χαρακτηρίστηκε από τους νεωτέρους «*ως φιλοσοφία του προλεταριάτου της αρχαίας Ελλάδος*».

Ο Αντισθένης, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα, υποτιμούσε τον ρόλο και τη σημασία της παιδείας. Καθόσον, μάλιστα, θεωρούσε ότι η αρετή είναι διδακτή, υποστήριζε ότι, για να αποκτηθεί, χρειάζεται καρτερία, ανάλογη εκείνης που διακατείχε τον Σωκράτη. Αυτή ήταν η ηθική δύναμη του Σωκράτη. Ο άνθρωπος θα αποκτήσει την αρετή με την πραγματική άσκηση. Δεν έχει ανάγκη από λόγους και μαθήματα. Με τον τρόπο αυτό, κατακρίνοντας τους «*πλείστους λόγους*», στρέφεται εναντίον της πλατωνικής διαλεκτικής. Χρησιμοποιώντας τον όρο «*μαθήματα*», στρέφεται κατά των επιστημών που διδάσκονταν στην Ακαδημία (γεωμετρία, αστρονομία κ.λ.π.).

Είναι ο εισηγητής μίας λογικής θεωρίας σύμφωνα με την οποία, μία συγκεκριμένη λέξη ή φράση αντιστοιχεί, και πρέπει να αντιστοιχεί, σε αυτό ακριβώς που θέλουμε να εκφράσουμε. Δεν υπάρχει, επομένως, κανένα περιθώριο για την όποια αντίφαση, ψευδή δήλωση ή διαφωνία. Θεωρεί ότι η βασική αρχή της κατανόησης είναι η σπουδή των ονομάτων. Για το λόγο αυτό, συνέχισε τις φιλοσοφικές αναζητήσεις του προσπαθώντας επίμονα και επιμελώς να αποσαφηνίσει τη σχέση της γλώσσας και του αντικειμένου. Υποστήριξε ότι είναι αδύνατον να υπάρχει αντίφαση μεταξύ τους, καθώς οι λέξεις πρέπει να αποδίδουν ακριβώς το νόημα των πραγμάτων. Μια συγκεκριμένη

λέξη ή φράση αντιστοιχεί αποκλειστικά και μόνο σε εκείνο που θέλουμε να εκφράσουμε. Διατύπωσε έναν ορισμό για τον ορισμό λέγοντας ότι είναι «αυτό που υποδηλώνει τι ήταν ή τι είναι κάποιο πράγμα»¹⁸³. Άρα «ουκ έστιν αντιλέγειν». Η πλευρά αυτή της πνευματικής δημιουργίας του Αντισθένη δεν αφορά εν γένει την κυνική φιλοσοφία¹⁸⁴.

Ο Αντισθένης, όπως και ο Πλάτων, χρησιμοποιούσαν κατά πολλούς τρόπους τους μύθους για να διατυπώσουν τις ηθικές θεωρίες τους¹⁸⁵. Όμως, την αρχή, κατά τον Αντισθένη, κάθε γνωσιολογικής έρευνας, πρέπει να αποτελεί η προσεκτική εξέταση των σημασιών των λέξεων. Δεν λαμβάνει υπόψη ως αφετηρία την πρόταση και την κρίση, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, αλλά λαμβάνει υπόψη μόνο το όνομα. Ακριβώς επειδή αρνείται την ύπαρξη των αφηρημένων εννοιών, θεωρείται ο ιδρυτής και ο θεμελιωτής του νομιναλισμού (ονοματισμού). Υποστήριζε, αντιτιθέμενος στην πλατωνική ιδεολογία, ότι υπάρχουν μόνο συγκεκριμένα πράγματα. Οι γενικές έννοιες και οι γενικές ιδέες είναι πλάσματα, τα οποία στερούνται υποστάσεως. Αυτό είναι και το νόημα της αντιρρήσεως, την οποία διατύπωσε έναντι των πλατωνικών ιδεών¹⁸⁶.

Εξίσου αξιόλογη είναι και η θεωρία του, κατά την οποία οποιαδήποτε αντιλογία είναι αδύνατη και ανύπαρκτη. Προς επιβεβαίωση αυτών, έγραψε και ένα αντίστοιχο σύγγραμμα, με το οποίο στρέφεται κατά του Πλάτωνα και έχει τίτλο: «Σάθων ή περί του αντιλέγειν». Το αδύνατο της υπάρξεως αντιλογίας αποδεικνύεται με τον ακόλουθο τρόπο: Ας υποθέσουμε ότι δύο συνομιλητές χρησιμοποιούν την ίδια λέξη. Αν τη λέξη αυτή την χρησιμοποιούν με την ίδια έννοια, τότε μιλούν για το ίδιο πράγμα και δεν περιέρχονται σε αντιλογία. Αν όμως χρησιμοποιούν την ίδια λέξη με διαφορετική σημασία, τότε απλώς ομιλούν για διαφορετικά πράγματα. Στην περίπτωση αυτή, δεν μπορεί να γίνει λόγος για μεταξύ τους αντιλογία. Οδηγήθηκε στα συμπεράσματα αυτά, επειδή ακριβώς αρνιόταν την έκφραση της ουσίας των όντων δια της λογικής κρίσεως. Το υποκείμενο παραμένει υποκείμενο για τον Αντισθένη, μη επιδεχόμενο άλλους κατηγορηματικούς προσδιορισμούς.

¹⁸³ Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή VI 3. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 134.

¹⁸⁴ *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 132-136. Αριστοτέλης, Τα μετά τα φυσικά Δ. 29.1024b 26-34. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), σελ. 134-136.

¹⁸⁵ Ιουλιανός, *Λόγοι*, VII 4 p. 209a. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.), σελ. 54-55.

¹⁸⁶ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 155-159.

Και επειδή ακριβώς ήταν ένας αυστηρός ηθικολόγος, υποστήριζε δυναμικά και ακράδαντα ότι ένα πράγμα είναι ένα και το αυτό πράγμα, χωρίς να είναι κάτι άλλο. Κατά συνέπεια, δύνανται να υπάρξουν και να επικρατήσουν μόνο ταυτολογικές και, σε καμία περίπτωση, ετερολογικές κρίσεις. Και, μέσα σε όλα αυτά, ποιο είναι το καθήκον του σοφού; Το καθήκον του σοφού είναι να αποδεσμευθεί και να απελευθερωθεί από τις ψευδείς δοξασίες και ιδέες, οι οποίες διδάσκονται από τις αποκαλούμενες επιστήμες. Έπειτα, θα πρέπει να επικοινωνήσει, μέσω του ενάρτετου βίου, με κάτι, το οποίο ίσταται πέρα και πάνω από τον κόσμο και από τον άνθρωπο. Αυτό το κάτι για τους Κυνικούς φιλοσόφους είναι ο Θεός, ο οποίος ίσταται αόρατος υπεράνω του κόσμου και είναι απαλλαγμένος κάθε στέρησης και κάθε ανάγκης. Στο σημείο αυτό, εκφράζεται και η γενικότερη άποψη των Κυνικών φιλοσόφων για το Θεό, καθώς ήταν οι πρώτοι κήρυκες του συστηματικού και αποκλειστικώς νοουμένου θεϊσμού. Στον Αντισθένη αποδίδεται και το ακόλουθο σημαντικό απόφθεγμα: *«Κατά νόμον είναι πολλούς θεούς, κατά δε φύσιν ένα»*. Δηλαδή: *«Πολλούς θεούς αναγνωρίζει η υποκειμενική αντίληψη, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει ένας μόνο Θεός»*¹⁸⁷.

5.2.2 Το Φυσικό Δίκαιο στον Αντισθένη

Ο Αντισθένης θεωρούσε ότι η φύση και οι νόμοι είναι δύο πράγματα εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους. Η διαφορά μεταξύ τους έγκειται στο εξής βασικό σημείο: η φύση βασίζεται στον ένα ενώ οι νόμοι στηρίζονται στους πολλούς. Η θεωρία αυτή βρίσκει την τέλεια εφαρμογή της στην θεωρία του περί μονοθεϊσμού, καθώς υποστήριζε ότι *«σύμφωνα με τους νόμους υπάρχουν πολλοί θεοί, ενώ σύμφωνα με τη φύση ένας»*¹⁸⁸. *«Ο νόμος της φύσεως προϋποθέτει ίσως ενιαία, έλλογο βούλησιν, αν κρίνωμεν από τον μονοθεϊσμόν που δεχόταν στον «Φυσικό» του ο Αντισθένης»*¹⁸⁹.

Ο Κυνικός αυτός Φιλόσοφος έκανε λόγο για ένα Θεό που κυβερνά τους πάντες και τα πάντα, είναι άγνωστος και αόρατος, και δεν μοιάζει με κανέναν¹⁹⁰. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί το εξής: Ενώ οι Σοφιστές υποστήριζαν ότι δεν γνώριζαν αν

¹⁸⁷ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 159.

¹⁸⁸ Mullach, F.W.A, σελ. 277, απ. 24.

¹⁸⁹ Μπαγιόνας, Α.(1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 28.

¹⁹⁰ Mullach, F.W.A, σελ. 277, απ. 24.

υπάρχει θεός, τώρα οι Κυνικοί διακηρύττουν με βεβαιότητα ότι υπάρχει. Ο Θεός αυτός δεν είναι ορατός στον άνθρωπο μέσω των αισθήσεων, αλλά γίνεται αντιληπτός από την λογική. Η ισχυροποίηση της λογικής μοιάζει πολύ με τον ορθολογισμό του Σωκράτη¹⁹¹.

Μεταξύ των νόμων και της φύσης, ο Αντισθένης προτιμούσε τη φύση. Υποστήριζε πως ο σοφός άνθρωπος πρέπει να ζει πάντα σύμφωνα με το νόμο της αρετής και όχι σύμφωνα με τους θεσπισμένους νόμους¹⁹². Η φύση, που δεν εμπεριέχει το καλό και το κακό, ταυτιζόταν με την αρετή. «*Η αντίληψη του Αντισθένου περί του νόμου της φύσεως είναι εν πολλοίς ταυτόσημος προς τον νόμον της αρετής, ο οποίος αντίκειται στους κείμενους νόμους*»¹⁹³.

Απέδιδε μεγάλη σημασία όχι μόνο στην δύναμη της λογικής αλλά θεωρούσε επίσης ως ύψιστη αρετή, φανερά επηρεασμένος από τον Πρόδικο και τον Σωκράτη, την αυτάρκεια. Η αυτάρκεια ήταν κατεξοχήν κυνική έννοια. Ο άνθρωπος οφείλει πάνω από όλα να είναι αυτάρκης¹⁹⁴.

Είναι λοιπόν δεδομένος και αναντίρρητος ο ορθολογικός χαρακτήρας του «δικαίου της φύσεως». Ο Αντισθένης απέδιδε ιδιαίτερη αξία στην λογική, που στηριζόταν στην βεβαιότητα ότι κάτι μπορεί να γίνει αντιληπτό από τον άνθρωπο. Η αρετή, επομένως, είναι διδακτική και αποτελεί κάτι που ο άνθρωπος μπορεί να μάθει¹⁹⁵. Η αρετή ανήκει μόνο στον σοφό και σπουδαίο άνθρωπο και μόνο μέσω αυτού μπορεί να μεταδοθεί στους άλλους ανθρώπους. «*Ο έλλογος χαρακτήρας του νόμου της φύσεως είναι προσιτός μόνο εις τον σπουδαίον κατ' αντιδιαστολήν με τον νόμο, ο οποίος εκφράζει τας «δόξας» των πολλών*»¹⁹⁶ και έχει αξία μόνο μεταξύ ίσων στη δύναμη και στην καταγωγή. Για τους αδύνατους ο νόμος αυτός δεν έχει ισχύ¹⁹⁷.

Το «*Δίκαιο της Φύσεως*» ή «*Ο Νόμος της Φύσεως*» έχει και πρακτική λειτουργία. Αυτό σημαίνει ότι γίνεται αντιληπτό και κατανοητό από τον άνθρωπο με τις πράξεις και όχι με τα λόγια, τα μαθήματα και τις θεωρίες¹⁹⁸. Για το λόγο αυτό, ο Αντισθένης δεν έδινε βαρύτητα στην πολιτική αγωγή αλλά στην ηθική. Δεν θεωρούσε ότι μετέδιδε ή

¹⁹¹ Μίχα, Μ. (1985), σελ. 41-42.

¹⁹² Mullach, F.W.A, σελ. 284, απ. 58.

¹⁹³ Μπαγιόνας, Α. (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 27.

¹⁹⁴ Mullach, F.W.A, σελ. 284, απ. 56.

¹⁹⁵ Mullach, F.W.A, σελ. 284, απ. 52.

¹⁹⁶ Μπαγιόνας, Α. (1970). *Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών*, σελ. 29.

¹⁹⁷ Mullach, F.W.A, σελ. 287, απ. 66.

¹⁹⁸ Mullach, F.W.A, σελ. 284, απ. 58.

μάθαινε κάτι καινούριο στους ανθρώπους. Αντιθέτως, υποστήριζε ότι έκανε τους ανθρώπους να ξεχνούν ό, τι στραβό είχαν μάθει μέχρι τότε¹⁹⁹.

5.3 Ο Διογένης ο Σινωπεύς

Αν ο Διογένης μεταφερόταν ξαφνικά στην εποχή μας, αναμφίβολα θα ένιωθε εντελώς στο στοιχείο του. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι θα ήταν κάτι σαν κακομαθημένο σκυλάκι του καναπέ, μάλλον με άγριο μολοσσό θα έμοιαζε. «Με τον επικίνδυνα βλάσφημο λόγο του», όπως τον αποκάλεσε ο Γιάκομπ Μπούρκχαρτ, με μαύρο χιούμορ και ανυπόκριτη χλεύη, θα περνούσε τον πολιτισμό μας από αυστηρή κριτική. Με έκδηλη αγαλλίαση θα αποκάλυπτε όλους τους κίβδηλους «-ισμούς» του κόσμου μας, θα υπομόνευε και θα εξευτέλιζε τα δόγματα, τα αξιώματα, τις ορθοδοξίες και τους μύθους. Θα ξετίναζε κυριολεκτικά την ουσία των κοινωνικών συμβάσεων, των ανούσιων τελετουργιών και των αβασάνιστα υιοθετημένων δογμάτων. Και δεν ήταν μόνο η ικανοποίηση που θα ένιωθε από το ευρύ πεδίο δράσεως, που θα είχε. Θα ένιωθε δικαιωμένος, διότι πολλές από τις εναλλακτικές προτάσεις του έχουν υιοθετηθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό και ποικιλοτρόπως: χίπις, πράσινοι, οικολόγοι, αντικαταναλωτικοί, περιθωριακοί, αντικρατιστές και αντικληρικαλιστές, απόστολοι της φυσιολατρίας και αυτόνομοι. Ο Διογένης φαντάζει ο προπάτοράς τους, όταν κάνουμε λόγο για συνειδητή έξοδο από τον πολιτισμό, τη ριζοσπαστική πρόταξη της προσωπικής εμπειρίας σε σχέση με την κοινή ηθική, την άρνηση υποταγής στις προσταγές του κράτους και της κοινωνίας, την απόρριψη της κατεστημένης κουλτούρας, της ατομικής ιδιοκτησίας, της αστικής ευημερίας με την ταυτόχρονη υπογράμμιση της ολιγάρκειας, της αυτάρκειας και της αυτονομίας. Ιδιαίτέρως, τα παιδιά των Λουλουδιών θα είχαν ταυτισθεί απόλυτα με τον Διογένη²⁰⁰.

¹⁹⁹ Mullach, F.W.A, σελ. 291, απ. 108.

²⁰⁰ Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων : Διογένης ο Κυνικός*, σελ. 5-6.

Ο Διογένης από τη Σινώπη, ο λεγόμενος «κύων», ως ιδιόρρυθμος φιλόσοφος και αυτός, επικαλούνταν πολύ συχνά τον Σωκράτη κατά τη διδασκαλία του. Γεννήθηκε το 400/399 στη Σινώπη και πέθανε το 328/323 π.Χ. στην Κόρινθο, σύμφωνα με το Διογένη Λαέρτιο την ημέρα που ο Αλέξανδρος ο Μέγας πέθανε στη Βαβυλώνα). Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Σωκράτης πέθανε την ημέρα της γέννησης του Διογένη. Η παράδοση αναφέρει, επίσης, ότι την ίδια ημέρα πέθανε ο Αλέξανδρος στη Βαβυλώνα και ο Διογένης στην Κόρινθο. Η Σινώπη ήταν μία πλούσια εμπορική πόλη στις νότιες ακτές της Μαύρης Θάλασσας. Ανέδειξε σπουδαίους ανθρώπους: από τους φιλοσόφους, τον κυνικό Διογένη και τον Τιμόθεο τον Πατρίωνα, από τους ποιητές τον κωμικό Δίφιλο κ.λ.π.²⁰¹.

Ο Διογένης ο Κυνικός ήταν υιός τραπεζίτη και, εξορισμένος από την πατρίδα του, πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στην Αθήνα, αργότερα και στην Κόρινθο, όπου έδειχναν τον τάφο του προς την Ισθμική Πύλη. Ήταν ακόμη παιδί όταν κατέρρευσε η πολιτική, οικονομική και ηθική εξουσία της Αθήνας, μετά την ήττα της στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Στην περιφέρεια του ελληνόφωνου κόσμου, οι παρενέργειες αυτού του πολιτικού σεισμού έγιναν ελάχιστα αισθητές. Για την παιδική του ηλικία, τα νεανικά και μετεφηβικά του χρόνια, δεν γνωρίζουμε τίποτα. Το μόνο που μαθαίνουμε είναι ότι ο πατέρας του ήταν ανώτερος υπάλληλος στο νομισματοκοπείο της Σινώπης, από όπου εκδιώχθηκε για παραχάραξη νομισμάτων. Ήταν, δηλαδή, ο Διογένης υιός ενός ανέντιμου οικονομικού υπαλλήλου; Μπορεί. Κάποια άλλη πηγή αναφέρει ότι, στην παράνομη αυτή πράξη συμμετείχε και ο Διογένης, για αυτό και έφυγε μαζί με τον πατέρα του. Για να αποκατασταθεί, όμως, η τιμή και η υπόληψη του φιλοσόφου, πρέπει να επισημανθεί ότι η έκφραση, που χρησιμοποιούσε ο Διογένης, **«παραχαράττειν το νόμισμα»** μπορεί με απόλυτη εγκυρότητα να ερμηνευθεί μεταφορικά ως **«ριζική αλλαγή των νενομισμένων»**. Σχετικά με την παραχάραξη πραγματικών νομισμάτων, αυτό αποτελεί μια κακεντρέχεια που προέκυψε από την παρανόηση της μεταφορικής σημασίας της φράσης. Στη φράση **«παραχαράττειν το νόμισμα»** βρίσκει η αντίρροπη και εναλλακτική σκέψη του ανθρώπου από τη Σινώπη τη λακωνική αλλά εύληπτη έκφραση

---

²⁰¹ Στράβων, *Γεωγραφικά* XII, 2, 11. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 180.

της. Η φιλοσοφία του διατυμπανίζει ότι οι αποστεωμένοι και κοινώς αποδεκτοί κανόνες και οι κοινωνικές συμβάσεις έχουν ξεπερασθεί. Αντί αυτών, προτείνει τους αρχέγονους και ανόθευτους νόμους της ζωής. Ο Σωκράτης, αντλώντας την έμπνευσή του από το επάγγελμα της μητέρας του, ισχυριζόταν ότι ασκεί την «μυαιευτική τέχνη». Ο Διογένης, ξεκινώντας από το επάγγελμα του πατέρα του, έλεγε ότι δική του δουλειά του ήταν να «παραχαράττει το νόμισμα». Και οι δυο πίστευαν ότι εκτελούσαν μία θεία αποστολή²⁰².

5.3.1 Οι Φιλοσοφικές Αρχές του Διογένη

Αναγκάστηκε, λοιπόν, ο Διογένης, όπως προαναφέρθηκε, να εγκαταλείψει την πατρίδα του, εξαιτίας της κατηγορίας για παραχάραξη νομίσματος. Εξορίστηκε από τη Σινώπη και πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του στην Κόρινθο και στην Αθήνα, ασκώντας την αρετή και ασκούμενος στην αρετή, σύμφωνα με την διδασκαλία του Σωκράτη και τα προστάγματα του Αντισθένη. Για το λόγο αυτό, τον αποκαλούσαν και «μαινόμενο Σωκράτη». Σάρκαζε την αλαζονεία και ομιλούσε με θάρρος και παρρησία, έναντι ακόμη και του Αλεξάνδρου της Κορίνθου²⁰³.

Όταν κάποιος είπε στον Κυνικό Διογένη ότι «Οι Σινωπείς σε καταδίκασαν σε εξορία από τον Πόντο», απάντησε: «Κι εγώ καταδίκασα εκείνους να μείνουν στον Πόντο, στην άκρη του γκρεμού, σε ένα άγριο πέρασμα»²⁰⁴. Κι όταν πάλι κάποιος του είπε ότι «οι πολίτες της Σινώπης σε καταδίκασαν να πας εξορία», ο Διογένης του απάντησε ότι κι ο ίδιος τους καταδίκασε «να μείνουν εκεί»²⁰⁵. Σε εκείνον, ο οποίος χλεύασε τον Διογένη

²⁰² Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων : Διογένης ο Κυνικός*, σελ. 8-10.

²⁰³ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 160.

²⁰⁴ Πλούταρχος, *Περί φυγής* 7 p. 602a. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 190-191.

²⁰⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 49. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 191.

για το ότι ήταν εξόριστος, αυτός είπε: «*Μα κακομοίρη, αυτό στάθηκε αιτία να γίνω φιλόσοφος*»²⁰⁶.

Θεωρείται ο κατεξοχήν εκπρόσωπος της Κυνικής Φιλοσοφίας. Είναι πολύ πιθανό ότι στην Αθήνα σχετίστηκε προσωπικά με τον Αντισθένη και επηρεάστηκε από τις αρχές της ηθικής του, τις οποίες ανέπτυξε και προσπάθησε έμπρακτα να εφαρμόσει στη ζωή του²⁰⁷. Όταν, μάλιστα, έφθασε στην Αθήνα λέγεται ότι επιθυμούσε διακαώς να μαθητεύσει κοντά στον Αντισθένη. Καθώς αυτός αρνιόταν πεισματικά να τον δεχθεί, επειδή δεν ανεχόταν κανέναν δίπλα του, ο Διογένης έμεινε κοντά του δια της βίας. Κάποια φορά που ο Αντισθένης σήκωσε την μαγκούρα του να τον χτυπήσει, ο Διογένης έσκυψε το κεφάλι και του είπε: «*Χτύπα, αλλά δεν θα βρεις ζύλο αρκετά σκληρό ώστε να μπορέσεις να με εμποδίσεις, για όσο διάστημα φαίνεται πως λες κάτι σημαντικό*». Από τότε έγινε μαθητής του, και ως εξόριστος που ήταν, έζησε πολύ φτωχικά. Ο Διογένης επηρεάστηκε βαθιά από τον Αντισθένη, του οποίου τις θεωρίες απλοποίησε και ριζοσπαστικοποίησε²⁰⁸.

Οι περισσότερες σωζόμενες πληροφορίες για το Διογένη έχουν ανεκδοτολογικό χαρακτήρα (π.χ. Το ανέκδοτο με το πιθάρι και τον Διογένη)²⁰⁹. Μέσα στο πιθάρι του ζητά από τον Μέγα Αλέξανδρο μόνο ένα πράγμα: *να μην του κρύβει τον ήλιο*²¹⁰. Χρησιμοποιούσε τον αστεϊσμό και το λογοπαίγνιο ως μέσο για τα διδάγματά του. Πρέσβευε ότι ο άνθρωπος δεν έχει καμιά ανάγκη. Έλεγαν μάλιστα ότι από τον φτωχικό του πίθο κήρυξε μία συγκεκριμένη πρακτική διδασκαλία, την οποία και διέδιδαν²¹¹. Πίστευε πως η ευτυχία του ανθρώπου βρίσκεται στη φυσική ζωή και πως μόνο με την αυτάρκεια, τη λιτότητα, την αυτογνωσία και την άσκηση μπορεί κανείς να την

²⁰⁶ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή* VI 49. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 192.

²⁰⁷ Σούδα στο λήμμα “Διογένης” n.1143). Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφρ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 182.

²⁰⁸ Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων: Διογένης ο Κυνικός*, σελ. 24.

²⁰⁹ Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφρ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 179-180.

²¹⁰ Snell Br. (1984). *Η ανακάλυψη του πνεύματος: Ελληνικές Ρίζες της Ευρωπαϊκής Σκέψης*, σελ. 409.

²¹¹ Snell Br. (1984). *Η ανακάλυψη του πνεύματος: Ελληνικές Ρίζες της Ευρωπαϊκής Σκέψης*, σελ. 420.

εξασφαλίζει²¹². Δεν ήθελε να είναι ο ιατρός της άρρωστης ανθρώπινης κοινωνίας αλλά «ένας δαγκανιάρης σκύλος». Το κύριο σύγγραμμά του είχε τον τίτλο «Πάνθηρ».

Το δισάκι, η κάπα, ένα κομμάτι μουσκεμένο ψωμί, η μαγκούρα ακουμπισμένη μπροστά στα πόδια του, κι ένα πήλινο ποτήρι ήταν για το σοφό Σκύλο αρκετά για τις ανάγκες της ζωής. Ακόμα και σε αυτά, όμως, υπήρχε κάτι περιττό. Όταν κάποτε διασχίζοντας ένα ποτάμι είδε κάποιον να πίνει νερό με τα χέρια του, πέταξε το κύπελλο στο ποτάμι λέγοντας ότι δεν το χρειαζόταν πια, αφού τη δουλειά αυτή την κάνουν τα χέρια²¹³. Σύμφωνα με ορισμένους, είναι ο πρώτος που έβαλε το πανωφόρι του διπλό, επειδή χρειαζόταν και να κοιμάται με αυτό. Χρησιμοποιούσε οποιονδήποτε τρόπο για οτιδήποτε: για να τρώει, για να κοιμάται, για να συζητά. Δείχνοντας, μάλιστα, τη στοά του Δία και το Πομπείο²¹⁴, συνήθιζε να λέει ότι οι Αθηναίοι τα είχαν χτίσει μόνο και μόνο για να μένει αυτός. Όταν κάποτε αρρώστησε, στηριζόταν σε ένα ραβδί. Έπειτα όμως το κρατούσε πάντοτε - όχι βέβαια μέσα στην πόλη, αλλά στις οδοιπορίες του, το ίδιο και το δισάκι, καθώς αναφέρει ο Ολυμπιόδωρος, που διετέλεσε πρώτος άρχοντας στην Αθήνα και ο ρήτορας ο Πολύευκτος και ο Λυσανίας, ο γιος του Αισχρίωνα. Τα καλοκαίρια κυλιόταν πάνω στην άμμο, και τους χειμώνες αγκάλιαζε τα χιονισμένα αγάλματα, σκληραγωγώντας έτσι τον εαυτό του με κάθε τρόπο²¹⁵.

Εκδήλωνε μία έντονη περιφρόνηση απέναντι στους άλλους: τη σχολή του Ευκλείδη την αποκαλούσε «χολή» και του Πλάτωνος τη διδαχή «χρονοτριβή», δηλαδή χάσιμο χρόνου. Τους Διονυσιακούς Αγώνες «μεγάλο πανηγύρι των ανοήτων» και τους δημαγωγούς «κπηρέτες του όχλου»²¹⁶. Έλεγε ακόμα, πως όταν τύχει να συναντήσει στη ζωή του καπετάνιους, ιατρούς, φιλοσόφους, έχει την εντύπωση ότι ο άνθρωπος είναι το πιο γνωστικό από όλα τα πλάσματα. Όταν, όμως, συναντά ονειροκρίτες και μάντεις, και ανθρώπους που δίνουν σημασία σε αυτούς ή επίσης αυτούς, που φουσκώνουν για το

²¹² Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 38. Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 71. Πλούταρχος, *Περί της Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής*, I 10 p. 332c. Στο Σκουτερόπουλος Ν.Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 184-186.

²¹³ ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ, *Υπόμνημα εις Επίκτητον* 32. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 309.

²¹⁴ Το κτίριο, στον Κεραμεικό, στο οποίο φυλάσσονταν τα απαραίτητα για τις θρησκευτικές τελετές της πόλης. Χτίστηκε τον 4^ο αιώνα π.Χ. και είχε μεγάλη εσωτερική αυλή, που την περιέβαλλε μια στοά κιόνων.

²¹⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 22-23. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 318-320.

²¹⁶ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 24. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 473.

καλό όνομα ή για τον πλούτο τους, πιστεύει πως τίποτε δεν είναι πιο κούφιο από τον άνθρωπο. Δεν σταματούσε να λέει ότι στη ζωή πρέπει να είσαι εφοδιασμένος με μυαλό ή με μια θηλιά (για να κρεμαστείς)²¹⁷.

Είχε κάποια αξιοθαύμαστη ικανότητα να πείθει, ώστε εύκολα κατακτούσε με τα επιχειρήματά του τον οποιοδήποτε. Τα λόγια του ασκούσαν μεγάλη γοητεία. Λένε ότι κάποιος Ονησίκριτος από την Αίγινα έστειλε στην Αθήνα τον ένα από τους δύο υιους του, - Ανδροσθένη τον έλεγαν- ο οποίος, όταν άκουσε τον Διογένη, έμεινε εκεί. Ύστερα από αυτόν, ο Ονησίκριτος έστειλε και τον άλλο υιο του, τον Φίλισκο, που, κατά τον ίδιο τρόπο, παρέμεινε και αυτός εκεί. Τρίτος πια στη σειρά έφθασε και ο ίδιος, κι αφιερώθηκε και αυτός, μαζί με τους υιούς του, στη φιλοσοφία²¹⁸.

Χαρακτηριστικά, ο Διογένης έλεγε για τον εαυτό του πως ήταν ένα σκυλί από εκείνα που τα παινεύουν αλλά που κανένας δεν τολμά να τα πάρει μαζί του στο κυνήγι²¹⁹. Έλεγε, μάλιστα, ότι ενώ οι άλλοι σκύλοι δαγκώνουν τους εχθρούς, εκείνος θέλει να τους σώσει²²⁰. Υποστήριζε ότι το «σκυλί» είναι ο ελεγκτικός τρόπος ζωής²²¹. Σε κάποια παιδιά, που είχαν σταθεί γύρω του λέγοντάς του «Κοίτα μη μας δαγκώσεις», ο Διογένης είπε: «Μη φοβάστε παιδιά μου, ο σκύλος δεν τρώει λαχανικά»²²². Κάποτε, που έτρωγε το μεσημεριανό φαγητό του στην αγορά, όσοι βρίσκονταν εκεί του φώναζαν συνεχώς: «Σκύλε!». Εκείνος τότε τους είπε: «Σκυλιά είστε εσείς, που στεκόσαστε γύρω μου, ενώ εγώ τρώω»²²³.

Στον Διογένη αποδίδονται τα εξής βιβλία:

²¹⁷ Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων : Διογένης ο Κυνικός*, σελ. 25. Και Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίον και δογμάτων συναγωγή*, VI 24. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 391.

²¹⁸ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίον και δογμάτων συναγωγή*, VI 75-76. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 292-293.

²¹⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίον και δογμάτων συναγωγή*, VI 33. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 296-297.

²²⁰ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* III 13, 44. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 302. Και GNOMOLOGIUM VATICANUM 743 n 194. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 302.

²²¹ ΟΛΥΜΠΙΟΔΩΡΟΣ, *Υπόμνημα εις Πλάτωνος Γοργίαν* 521a 44, 6. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 303.

²²² Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίον και δογμάτων συναγωγή*, VI 45. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 297.

²²³ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίον και δογμάτων συναγωγή*, VI 61. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 298. Και GNOMOLOGIUM VATICANUM 743 n 175. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 298.

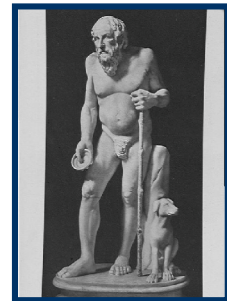
Διάλογοι: «Κεφαλίων», «Ιχθύας», «Κολοίος», «Ο λαός της Αθήνας», «Πολιτεία», «Η τέχνη της ηθικής», «Περί πλούτου», «Ερωτικός», «Θεόδωρος», «Υψίας», «Αρίσταρχος», «Περί θανάτου».

Επιστολές.

Επτά Τραγωδίες: «Ελένη», «Θυέστης», «Ηρακλής», «Αχιλλέας», «Μήδεια», «Χρύσιππος», «Οιδίποδας»²²⁴.

5.3.2 Το Φυσικό Δίκαιο στον Διογένη

Ο Διογένης υποστηρίζει ότι η παιδεία διακρίνεται σε δύο βασικές κατηγορίες: είναι η θεόσταλη και είναι και η ανθρώπινη. Η θεϊκή είναι σπουδαία, δυνατή και εύκολη. Η δε ανθρώπινη είναι ασήμαντη και αδύναμη, διότι περικλείει πολλούς κινδύνους και αρκετή απάτη. Υποχρεωτικά, η ανθρώπινη παιδεία προστίθεται στη θεϊκή. Για το λόγο αυτό, ο κόσμος την ονομάζει παιδεία. Γι' αυτό και θεωρείται ότι, όποιος γνωρίζει πολλά γράμματα και διαβάζει πολλά βιβλία, είναι σοφός και μορφωμένος. Όταν, όμως, κάποιος συναντήσει αυτά σε κακούς, φιλάργυρους και μοχθηρούς ανθρώπους, τότε και οι γνώσεις αυτές αλλά και ο άνθρωπος έχουν πολύ μικρή αξία²²⁵.

Η παιδεία, είπε ο Διογένης, είναι για τους νέους σωφρονισμός, για τους ηλικιωμένους παρηγοριά, για τους φτωχούς πλούτος, για τους πλούσιους στολίδι²²⁶. Η παιδεία είναι σαν το χρυσό στεφάνι: κάτι τιμητικό και συνάμα πολύτιμο²²⁷. Υποστήριξε ότι η αγωγή των παιδιών ομοιάζει με τα σκεύη που κατασκευάζουν οι κεραμοπλάστες. Διότι, όπως εκείνοι κανονίζουν τον πηλό, όσο είναι μαλακός, και του δίνουν όποιο

²²⁴ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 80. ΕΥΔΟΚΙΑ, *Ιωνία* 332 p. 245, 10-14. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 276-279.

²²⁵ ΚΩΔΙΚΑΣ ΒΑΤΙΚΑΝΟΥ DCCXI fol. 82 b. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 222-224.

²²⁶ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 68. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 429-430.

²²⁷ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Εκλογαί* II 31, 92. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 430.

σχήμα θέλουν, ενώ όταν ψηθεί δεν μπορούν πια να τον πλάσουν, έτσι και αυτοί που δεν διαπαιδαγωγήθηκαν στα νιάτα τους με επίπονες ασκήσεις, όταν ολοκληρωθεί η ανάπτυξή τους, είναι αδύνατον να τους αλλάξει κανείς²²⁸.

Έλεγε ότι η άσκηση διαθέτει δύο όψεις: αφενός την ψυχική και αφετέρου τη σωματική. Με την διαρκή και αδιάκοπη εκτέλεση αυτής της διττής άσκησης διαμορφώνονται οι σκέψεις, οι οποίες, με τη σειρά τους, διευκολύνουν την πραγματοποίηση των έργων της αρετής. Υποστήριζε ότι ένα είδος άσκησης είναι ελλιπές χωρίς το άλλο, αφού τόσο η καλή κατάσταση όσο και η δύναμη συγκαταλέγονται στους αναγκαίους και απαραίτητους όρους και για την ψυχή αλλά και για το σώμα. Παρείχε δε και τις αποδείξεις πώς με την άσκηση κατακτά κανείς την αρετή. Και στις απλές τέχνες, αλλά και στις άλλες, τις ανώτερες, βλέπει κανείς ότι με την εξάσκηση οι τεχνίτες αποκτούν μία ασυνήθιστη ευχέρεια, κι επίσης βλέπει πόσο οι αυλητές και οι αθλητές ξεχωρίζουν μεταξύ τους, ανάλογα με τη συνεχή προσπάθεια που καταβάλλει ο καθένας τους, και πώς αν μετέφεραν την άσκηση αυτή και στην ψυχή, οι προσπάθειές τους δεν θα ήταν ανώφελες και άκαρπες. Τίποτε δεν κατορθώνεται στη ζωή, έλεγε ο Διογένης, χωρίς άσκηση, η οποία μπορεί να υπερνικήσει τα πάντα. Εφόσον, μάλιστα, η άσκηση αποτελεί απαραίτητο όρο για μία ευτυχισμένη ζωή, το να μη διαλέγει κανείς άχρηστες ασκήσεις αλλά εκείνες τις προσπάθειες που εναρμονίζονται με τη φύση, η οποιαδήποτε άθλια κατάστασή μας οφείλεται σε αμυαλοσύνη. Γιατί ακόμα και η περιφρόνηση της ηδονής, αν έχει φθάσει κανείς σε αυτήν ύστερα από την άσκηση, προσφέρει την πιο μεγάλη απόλαυση, κι όπως όσοι έχουν συνηθίσει να ζουν στην ηδονή, με δυσaráεσκεια πηγαίνουν στον αντίθετο τρόπο ζωής, έτσι και όσοι έχουν ασκηθεί στο αντίθετο, αισθάνονται ακόμη μεγαλύτερη απόλαυση, όταν περιφρονούν τις ηδονές. Ο Διογένης ο Λαέρτιος, ολοκληρώνοντας την βιογραφία του Διογένη, υπερασπίζεται κατηγορηματικά τη μεταφορική έννοια: *«Αυτά δίδασκε ο Διογένης και προφανώς αυτά έπραττε, κόβοντας εκ νέου το νόμισμα, χωρίς διόλου να δίνει σημασία στα θεσπίσματα του νόμου αλλά σε αυτό που η φύση ορίζει. Όπως έλεγε, ήθελε να ακολουθήσει τον ίδιο τρόπο ζωής με τον Ηρακλή, που θεωρούσε πως το σημαντικότερο πράγμα στον κόσμο ήταν η ελευθερία»*²²⁹.

²²⁸ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Εκλογαί* II 31, 87. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 430.

²²⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 70-71. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 381-383.

Υποστήριζε ότι κανένας κόπος δεν είναι καλός, αν ως τελικό στόχο του δεν θα είχε την γενναιότητα και την τόνωση της ψυχής – και όχι του σώματος²³⁰. Θεωρούσε ότι η αληθινή ευτυχία είναι να περνά κανείς τη ζωή του έχοντας το μυαλό και την ψυχή του σε κατάσταση γαλήνης και ευδιαθεσίας²³¹. Αν δεν υπάρχει αυτό, δεν ωφελούν ούτε του Μίδα ούτε του Κροίσου τα χρήματα. Κι αν κάποιος θλίβεται για κάτι σπουδαίο ή για κάτι ασήμαντο, τότε δεν είναι ευτυχισμένος, αλλά δυστυχής²³².

Όλα, έλεγε ο Διογένης, ανήκουν στους σοφούς. Χρησιμοποιούσε τον εξής συλλογισμό: τα πάντα ανήκουν στους θεούς, φίλοι όμως των θεών είναι οι σοφοί, κι οι φίλοι τα έχουν όλα κοινά. Επομένως, τα πάντα ανήκουν στους σοφούς²³³. Σχετικά με το νόμο, υποστήριζε ότι χωρίς αυτόν δεν είναι δυνατόν να ζει κανείς ως ελεύθερος πολίτης, γιατί, συνέχιζε, χωρίς συγκροτημένη πολιτεία δεν προάγεται ο πολιτισμένος βίος. Όμως, ο πολιτισμένος βίος ταυτίζεται με τη συγκροτημένη πολιτεία. Ωστόσο, χωρίς νόμο, η πολιτεία αυτή είναι ένα τίποτα. Επομένως, η πολιτισμένη πολιτεία έγκειται στο νόμο. Θεωρούσε ότι η μοναδική σωστή πολιτειακή συγκρότηση είναι αυτή του σύμπαντος. Περιγελούσε την ευγενική καταγωγή και την υπόληψη και τα παρόμοια χαρακτηρίζοντάς τα διακοσμητικά περιτυλίγματα της κακίας. Έλεγε ότι οι γυναίκες πρέπει να αποτελούν κοινό κτήμα. Δεν παραδεχόταν τον γάμο, αλλά πίστευε ότι το σωστό είναι να ανταμώνει ο οποιοσδήποτε με οποιαδήποτε γυναίκα, εφόσον θα υπάρχει συναίνεση και των δύο. Για αυτό και τα παιδιά πρέπει να ανήκουν σε όλους²³⁴.

---

²³⁰ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* III 7, 17. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 383-384.

²³¹ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 39, 21. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 389.

²³² ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 39, 21. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 389. Και GNOMOLOGIUM VATICANUM 743 n 181. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 390.

²³³ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 37. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 416. Και Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 72-73. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 416-417.

²³⁴ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 72-73. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 416-419.

5.4 Ο Κράτης ο Θηβαίος

Ο Κράτης από τη Θήβα (365-285 π.Χ.), μαθητής του Κυνικού Διογένη από τη Σινώπη, στράφηκε και ο ίδιος στον Κυνισμό, αφού μοίρασε την περιουσία του στους συμπολίτες του. Ήταν γιος του Αντιγένης, του δήμου των Θριασίων. Έζησε με μεγάλη λιτότητα και πλήρη αδιαφορία προς τις κοινωνικές συμβάσεις²³⁵. Συγκεκριμένα, αφού δώρισε 300 τάλαντα στην πατρίδα του, έλαβε την βακτηρία και την «πήρα» του (σακούλι), για να ζήσει ως επαίτης, κρούοντας οποιαδήποτε θύρα. Για το λόγο αυτό, τον αποκαλούσαν και «θυρεπανοίκτη», δηλαδή ο άνθρωπος που κατορθώνει να του ανοίγουν τις θύρες, λόγω της εκτιμήσεως προς την αρετή του, την οποία ασκούσε εμπράκτως. Ήταν, δηλαδή, συνειδητός τρόπος ζωής. Σύντροφός του είχε την αδελφή του μαθητή του Μητροκλή, την Ιππαρχία, κόρη πλούσιας οικογένειας από την Θρακική Μαρώνεια²³⁶. Όμως, σε αντίθεση με τον Διογένη τον Κυνικό, ήταν πιο ήπιος και μειλίχιος στις απόψεις του. Ο Κράτης υπήρξε μαθητής αλλά και φίλος του Πολέμωνα. Τον διαδέχθηκε ως σχολάρχης της Ακαδημίας, ίσως γύρω στο 270 π.Χ.. Η στενή φιλία Κράτητος και Πολέμωνος ήταν διάσημη στην αρχαιότητα. Ο Διογένης Λαέρτιος έχει διασώσει ένα επίγραμμα του ποιητή Ανταγόρα κατά το οποίο οι δυο φίλοι θάφτηκαν σε κοινό τάφο²³⁷. Η ακμή του Κράτη τοποθετείται στην εκατοστή δέκατη τρίτη Ολυμπιάδα [=328-325 π.Χ.]. Πέθανε σε γεροντική ηλικία και τον έθαψαν στη Βοιωτία²³⁸.

Ο Κράτης είναι μέγας για τους Έλληνες²³⁹. Περιφρόνησε τα χρήματα και άφησε έρημη την περιουσία του να βόσκουν σε αυτήν πρόβατα. Και αυτό διότι θεωρούσε ότι η

²³⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 87 -88. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 493-496. Ωριγένης, *Κατά Κέλσου*, II 41. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 503.

²³⁶ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 160. Και Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 493.

²³⁷ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 493-494.

²³⁸ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 87 και 98. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 494.

²³⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, *Λόγοι* IV. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 500.

περιουσία υπηρετεί την κακία και το σώμα. Και αφού ανέβηκε πιο ψηλά από τον βωμό, έκανε καταμεσής στην Ολυμπία τη μεγάλη διακήρυξη βροντοφωνάζοντας εκείνο το περίφημο: «*Ο Κράτης από τη Θήβα ελευθερώνει τον Κράτη*», γνωρίζοντας πάρα πολύ καλά ότι είναι δουλεία να έχει κανείς κυριευθεί από τα υλικά αγαθά²⁴⁰. Ξεχώρισε για την ελευθερία του και το παράδειγμα της λιτής ζωής του. Ήθελε να δείξει στους Έλληνες ότι ήταν ευτυχισμένος και ότι, καθώς πίστευε, δεν χρειαζόταν τίποτα²⁴¹. Ξεφορτώνεται την περιουσία του Κράτη για να μην κυριαρχήσουν τα πράγματα του Κράτη επάνω στον Κράτη²⁴². Με το δισάκι του κι ένα τριμμένο ρούχο, πέρασε τη ζωή του σαν μία ημέρα εορτής²⁴³. Είπε, μάλιστα, ότι τη μεγάλη φήμη του δεν την απέκτησε από τον πλούτο αλλά από τη φτώχεια του²⁴⁴. Θεωρεί δε ότι η τήρηση του μέτρου, η οποία συγκρατεί τις απολαύσεις σε ορισμένα πλαίσια, σώζει και σπίτια και πολιτείες²⁴⁵.

Ο Κράτης τέλεσε με την Κυνική Φιλόσοφο Ιππαρχία, από τη Μαρώνεια, τον γάμο των σκύλων²⁴⁶. Χαρακτήρισε δε τον γάμο του κυνογαμία. Ο Ερατοσθένης αναφέρει ότι από την Ιππαρχία είχε αποκτήσει ένα γιο, που τον ονόμαζαν Πασικλή. Όταν αυτός έγινε έφηβος, ο Κράτης τον πήγε στο σπίτι μίας νεαρής πόρνης λέγοντας ότι αυτή είναι η γνώμη του πατέρα του για τον γάμο. Είπε, επίσης, ότι οι γάμοι των μοιχών έχουν τραγική έκβαση, αφού το έπαθλό τους είναι φευγάλες και σκοτωμοί, ενώ οι γάμοι όσων πηγαίνουν με εταίρες έχουν έκβαση κωμική²⁴⁷.

²⁴⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, *Ποιήματα* I 2, 10 π. 228-243. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 500-501.

²⁴¹ ΩΡΙΓΕΝΗΣ, *Ελληνικά Σχόλια στον Ματθαίο* XV 15 [Κατά Ματθαίον ΙΘ' 21]. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 502.

²⁴² ΑΠΟΣΤΟΛΙΟΣ, *Συναγωγή Παροιμιών* X 5. Και: ΑΝΩΝΥΜΟ ΣΧΟΛΙΟ στον Λουκιανό, *Νιγρίνος* 26. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 504.

²⁴³ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, *Περί ευθυμίας* 4 p. 466e. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 533.

²⁴⁴ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 33, 27. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 536.

²⁴⁵ ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ, από την επιστολή *Προς Αρετήν περί σωφροσύνης*, στον ΣΤΟΒΑΙΟ, *Ανθολόγιον* III 5, 47. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 534.

²⁴⁶ ΚΛΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, *Στρωματείς* IV, XIX 121, 6. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 512. ΣΟΥΔΑ, στο λήμμα “Κράτης”. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 508.

²⁴⁷ ΣΟΥΔΑ, στο λήμμα “Κράτης”. Και Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 88 -89. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 508-509.

Υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να δέχεται κανείς από όλους ό, τι του δίνουν: δεν είναι σωστό την αρετή να την τρέφει η κακία²⁴⁸. Είπε, επίσης, ότι είναι προτιμότερο να γλιστρήσει κάποιος με το πόδι παρά με τη γλώσσα²⁴⁹.

Θεωρεί ότι η ποιητική έμπνευση είναι αυθαίρετη και ότι ξεφεύγει από τον αυστηρό λογικό έλεγχο²⁵⁰. Παρόλα αυτά, έγραψε πολλά ποιήματα, στα οποία απέδωσε κυνικό περιεχόμενο. Σε κάποια αστεία ποιήματά του εξυμνεί το σύμβολο της επαιτείας, την «πήραν». Το πιο γνωστό ονομάζεται «Πύρα».

Συνήθιζε να γράφει στίχους όπως:

«Υπάρχει μία πόλις Πήρα εις το μέσον του μαυροσκοτεινιασμένου πελάγους της οίησεως, ωραία και γόνιμος, περιβαλλομένη γύρω-γύρω από ύδατα, ήτις (πόλις) δεν έχει τίποτε και εις αυτήν δεν εισπλέει κανείς μωρός άνθρωπος παράσιτος».

Στην πόλη αυτή, συνεχίζει ο Κράτης, βασιλεύει απόλυτος ειρήνη, διότι οι άνθρωποι εκεί ασκούν την φυτοφαγία, και αυτό τους κάνει ειρηνικούς:

«Αλλ' η πόλις αυτή παράγει βολβούς και σκόρδα και σύκα και άρτους, τα οποία δεν γίνονται αφορμή, δια να περιέρχονται οι άνθρωποι εις πόλεμον μεταξύ τους δια την απόκτησιν των, ούτε φροντίζουν να αποκτούν όπλα, δια να προσπορίζουν εις τον εαυτόν των χρήματα και δόξαν»²⁵¹. Το απόσπασμα αυτό είναι αξιοσημείωτο, καθώς εκφράζει την διαχρονική άποψη και αντίληψη ότι η βασική αιτία του πολέμου είναι η επιθυμία απόκτησης πλούτου και δόξας.

Αν πρέπει να κρίνουμε την ευτυχισμένη ζωή από το αν υπερτερούν σε αυτήν οι απολαύσεις, κανένας, υποστηρίζει ο Κράτης, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί πως έζησε ευτυχισμένα. Αν θελήσει κανείς να εξετάσει όλες τις ηλικίες σε όλη τη διάρκεια του βίου, θα διαπιστώσει ότι ο πόνος πλεονάζει κατά πολύ. Διότι, πρώτον, ο μισός χρόνος, αυτός κατά τον οποίο κοιμάμαι, είναι κάτι αδιάφορο. Έπειτα, η πρώτη ηλικία, αυτή κατά την οποία ανατρέφεται το παιδί, είναι γεμάτη ταλαιπωρίες. Ταλαιπωρείται από την παραμάνα που το φροντίζει, από τον επιτηρητή που το φυλάει, από τον δάσκαλο που του μαθαίνει γράμματα. Το παιδί προχωρά στην ηλικία. Τώρα όλο και περισσότεροι

²⁴⁸ ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ Ι, XXIX 39. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 537.

²⁴⁹ GNOMOLOGIIUM VATICANUM 743 n. 382. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 538.

²⁵⁰ GNOMOLOGIIUM VATICANUM 743 n. 383. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 538.

²⁵¹ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 160-161.

δάσκαλοι του μαθαίνουν περισσότερα και διαφορετικά πράγματα. Όλοι αυτοί τον χτυπούν με το μαστίγιο, του κάνουν παρατηρήσεις, το καταπιέζουν. Όταν πλέον περνάει την εφηβεία και ευρίσκεται στην ηλικία των είκοσι χρόνων, εξακολουθεί να φοβάται και να φυλάγεται από τον διευθυντή της παλαίστρας και τον στρατιωτικό διευθυντή. Έχοντας γίνει άνδρας, στην ακμή της ηλικίας του, πηγαίνει στον πόλεμο και εκπροσωπεί την πόλη του, αναμειγνύεται στα πολιτικά, γίνεται στρατηγός, επιστατεί στους αγώνες, ασχολείται με πολλές και πιο υπεύθυνες ή και δύσκολες δραστηριότητες. Ζηλεύει, ωστόσο, εκείνη τη ζωή που έζησε ως παιδί. Καταπέφτει και φθάνει στα γηρατειά: υφίσταται ξανά την ίδια αντιμετώπιση, όπως όταν ήταν παιδί, και νοσταλγεί τα νιάτα. «Εγώ τα νιάτα αγαπώ, τα γηρατειά βαριότερ' απ' την Αίτνα». –«Δεν βλέπω, επομένως, πώς μπορεί κανείς να έχει ζήσει ευτυχισμένα, εφόσον την ευτυχία πρέπει να την μετρήσουμε έχοντας ως μέτρο το αν υπερτερούν οι απολαύσεις²⁵²».

Ο Κράτης θεωρούσε ότι οι εξεγέρσεις και τα τυραννικά καθεστώτα εμφυτεύονται στις πολιτείες πρωτίστως από την τρυφηλότητα και την χλιδή. Έκανε, χάριν αστεϊσμού, την παρακάτω παραίνεση: «Μη γεμίζεις το τσουκάλι με φαί πιο πλούσιο από τη φακή, για να μην τσακωνόμαστε». Κι ο καθένας ας παροτρύνει πάντοτε τον εαυτό του «να μη γεμίζει το τσουκάλι του με φαί πιο πλούσιο από τη φακή», γιατί έτσι θα φέρει ταραχή στο σώμα από την πολυφαγία²⁵³. Οι Μούσες του δίδαξαν κάτι πολύ σημαντικό: ότι τα πολλά της τύχης είναι μάταια²⁵⁴.

Τα γραπτά έργα του Κράτητος έχουν χαθεί. Ο Διογένης ο Λαέρτιος αναφέρει ότι έγραψε για φιλοσοφικά θέματα, κωμωδίες και ρητορικούς λόγους, αλλά οι τελευταίοι γράφτηκαν μάλλον από τον ομώνυμο ρήτορα από τις Τράλλεις. Τα κείμενα αυτά εκφράζουν τη βιοθεωρία και την κοσμοθεωρία του αρχαίου Κυνισμού, χωρίς ωστόσο να συμβάλλουν κατά οποιοδήποτε τρόπο στην πληρέστερη κατανόησή του. Οι σημαντικότεροι από τους μαθητές του, εκτός από τον Μητροκλή και την Ιππαρχία, ήταν οι Στωικοί Ζήνων και Καρνεάδης, ο Μόνιμος, ίσως ο Κλεομένης, ο Θεόμβροτος και ο

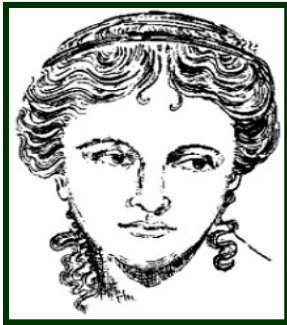
²⁵² ΤΕΛΗΣ p. 49, 3 – 51, 4 Hense² [= ΣΤΟΒΑΙΟΣ, Ανθολόγιον IV 34, 72]. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 530-532.

²⁵³ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, *Υγεινά παραγγέλματα* 7 p. 125f. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 545.

²⁵⁴ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 86. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 546.

Μένιππος. Στον Κράτη αποδίδεται κι ένα βιβλίο «*Επιστολών*», στο οποίο περιέχονται έξοχες φιλοσοφικές σκέψεις. Ως προς το ύφος πλησιάζει κάπως τον Πλάτωνα²⁵⁵.

5.5 Η Ιπαρχία

Η Ιπαρχία γεννήθηκε το 346 π.Χ. περίπου στη Θράκη. Ήταν κόρη Αθηναίων αριστοκρατών, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί προσωρινά στην παραλιακή πόλη της Μαρώνειας. Ο Διογένης ο Λαέρτιος, ο οποίος έγραψε την βιογραφία της, δεν δίνει πληροφορίες ούτε για τους γονείς της αλλά ούτε και για την παιδική της ηλικία. Είμαστε όμως σε θέση να υποστηρίξουμε ότι η Ιπαρχία απέρριψε τις καθημερινές οικιακές εργασίες που συνήθως αναθέτονταν στα κορίτσια. Είχε μία έντονη επιθυμία για μάθηση αλλά και ενδιαφέρον να γνωρίσει φιλοσοφικά θέματα απαγορευμένα για τις γυναίκες της εποχής, εισερχόμενη στους ανδρικούς κύκλους διανόησης. Κάτι τέτοιο, όμως, έβρισκε αντίθετους τους παραδοσιακούς γονείς της.

Η Ιπαρχία μυήθηκε στον κόσμο και το πνεύμα της φιλοσοφίας από τον νεώτερο αδελφό της, τον Μητροκλή και μέσω αυτού γνώρισε τον Κράτη, τον οποίο και ερωτεύθηκε. Οι διαφορές μεταξύ τους ήταν εμφανείς τόσο στην καταγωγή όσο και στην εμφάνιση. Εκείνη είχε αριστοκρατικές καταβολές, εκείνος ήταν ένας σοφός πληβείος. Εκείνη ήταν μία πανέμορφη εικοσάχρονη κοπέλα. Εκείνος είχε τα διπλάσια χρόνια από αυτήν. Ήταν λεπτός και άχαρος, με τραχιά χαρακτηριστικά, άγαρμπες κινήσεις, περιτυλιγμένος άκομψα με έναν φτωχό μανδύα και καμπούρης. Παρόλα αυτά, η Ιπαρχία εντυπωσιάστηκε από την σοφία και τον ανθρωπισμό του Κράτη, καθώς διέκρινε έναν αξιόλογο διανοητή, που αναζητούσε την αλήθεια και αγωνιζόταν για την επικράτηση της δικαιοσύνης και της ισότητας όλων των ανθρώπων.

Μολονότι, από τις αρχές της εφηβείας της, η Ιπαρχία είχε πολλές προτάσεις γάμου από νέους, ευγενείς και πλούσιους Αθηναίους, εκείνη τους απέρριπτε και

²⁵⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 98. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 554-555.

επιθυμούσε διακαώς να παντρευτεί τον Κράτη. Και αυτό γιατί πίστευε ότι ήταν καλύτερο να μείνει ανύπαντρη παρά να παντρευτεί κάποιον που δεν αγαπούσε. Και η Ιππαρχία αγαπούσε βαθιά τον Κράτη. Η αντίδραση των γονέων της απέναντι σε αυτή την απόφασή της ήταν αρνητική, καθώς θεωρούσαν ότι δεν είχε πια «σώας τα φρένας». Σκέφθηκε ακόμα και την αυτοκτονία. Μπροστά στην επιμονή της, και μετά από παράκληση των γονέων της, ο Κράτης προσπάθησε να μεταπείσει την Ιππαρχία ώστε να μην τον παντρευτεί. Τελικά, τον παντρεύτηκε το 326 π.Χ.²⁵⁶. Σε κάθε περίπτωση, είναι πλέον σίγουρο ότι η Ιππαρχία επέλεξε να παντρευτεί τον Κράτη και να συμμεριστεί τις φιλοσοφικές του επιδιώξεις. Η απόφασή της να αποποιηθεί τα πλούτη της και την πλουσιοπάροχη ζωή της και να γίνει *Κυνικός* αποτελεί μεγάλη έκπληξη, δεδομένης τόσο της αντίθεσης των *Κυνικών* προς τους συμβατικούς θεσμούς όσο και της ακραίας κακουχίας, που συνεπαγόταν ο *Κυνικός* τρόπος ζωής.

Ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει το συλλογισμό, που η Ιππαρχία χρησιμοποιούσε για να αποστομώσει το Θεόδωρο τον Άθεο, έναν Κυρηναϊκό Φιλόσοφο, κατά τη διάρκεια του ίδιου Συμποσίου: «*Οποιαδήποτε πράξη που δεν θα κρινόταν ως λάθος, εάν την έκανε ο Θεόδωρος, δεν θα κρινόταν ως λάθος, εάν την έκανε η Ιππαρχία.*» Ο Διογένης Λαέρτιος γράφει ότι, επειδή ο Θεόδωρος δεν εύρισκε το κατάλληλο επιχείρημα για να απαντήσει στην Ιππαρχία, προσπάθησε να της αφαιρέσει τον *Κυνικό* μανδύα. Όμως, εκείνη δεν έδειξε φόβο ή ταραχή που είναι φυσιολογικά σε μια γυναίκα, όντας πιστή στην *Κυνική* αρχή της αναίδειας²⁵⁷.

Οι περισσότερες πληροφορίες, που έχουμε για την Ιππαρχία, προέρχονται από ανέκδοτα και ρητά, που επαναλαμβάνονταν από μεταγενέστερους συγγραφείς. Ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει ότι η Ιππαρχία έγραψε μερικές επιστολές, αστεία και φιλοσοφικές αμφισβητήσεις, που όμως έχουν χαθεί. Συμπληρώνει ότι πάρα πολλές ιστορίες γράφθηκαν για αυτή τη φιλόσοφο. Ακολουθώντας το παράδειγμα των *Κυνικών* Φιλοσόφων, η Ιππαρχία προσπαθούσε να ζήσει σύμφωνα με τη φύση. Απέρριψε τις

---

²⁵⁶ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 96-98. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 557-559. Και ΣΟΥΔΑ στο λήμμα “Ιππαρχία”. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 559-560. Και ΣΟΥΔΑ στο λήμμα “Ηρα”. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 560.

²⁵⁷ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 96-98. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 557-560.

τεχνητές κοινωνικές συμβατικότητες και αρνήθηκε κάθε πολυτέλεια, αρκούμενη στα απολύτως απαραίτητα για την επιβίωσή της.

Οι Κυνικοί Φιλόσοφοι απορρίπτουν τον θεσμό του γάμου, θεωρώντας ότι ο φιλόσοφος δεν πρέπει ποτέ να παντρεύεται. Μερικούς αιώνες αργότερα ο Επίκτητος, ενώ επιχειρηματολογεί ότι ο γάμος δεν ταιριάζει στον *Κυνικό* ή στο *Στωικό* φιλόσοφο, αφήνει περιθώριο για ειδικές περιπτώσεις, όπως ο φιλοσοφικός γάμος του Κράτη και της Ιπαρχίας. Η πρώτη γυναίκα *Κυνικός* εφάρμοσε στην πράξη το ρητό «*παραχαράττειν το νόμισμα*», που, από την εποχή του Διογένη ήδη, οι *Κυνικοί* χρησιμοποιούσαν με τη μεταφορική έννοια, απορρίπτοντας τόσο την κοινωνική της θέση όσο και την *Κυνική* παράδοση. Στις *Κυνικές Επιστολές*, μια συλλογή ψευδεπίγραφων επιστολών, που αποδίδονται σε διάφορες *Κυνικές* προσωπικότητες, και πιθανώς γράφτηκαν από αρκετούς διαφορετικούς συγγραφείς λίγους αιώνες μετά την εποχή που έζησε η Ιπαρχία, αναφέρεται πως γέννησε και ανέθρεψε τα παιδιά της σύμφωνα με τις *Κυνικές* της αξίες.

Η Ιπαρχία θεωρείται η πρώτη απελευθερωμένη γυναίκα της ιστορίας. Μάλιστα, τόλμησε να αμφισβητήσει τα κοινωνικά ήθη της εποχής της, διεκδικώντας την ισότητα των δύο φύλων. Έζησε μακροχρόνια ζωή και μετά το θάνατό της τιμήθηκε εξαιρετικά από την ίδια την Αθηναϊκή κοινωνία, η οποία την είχε παρεξηγήσει εν ζωή και την είχε απορρίψει. Μάλιστα, στους σύγχρονους καιρούς, το αναζωογονητικό και απελευθερωτικό μήνυμα του Κράτη και της Ιπαρχίας έχει γίνει κατανοητό και ευρέως αποδεκτό σε όλο τον κόσμο. Τα υψηλά ιδανικά της κοινωνικής ισότητας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αγάπης για την ανθρωπότητα, τα οποία με τόσο πάθος ο Κράτης και η Ιπαρχία υπερασπίστηκαν, έχουν υιοθετηθεί από όλα τα δημοκρατικά πολιτεύματα²⁵⁸.

---

²⁵⁸ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 49-53.

5.6 Ο Μητροκλής

Ο Μητροκλής καταγόταν από τη Μαρώνεια της Θράκης. Ήταν νεώτερος αδελφός της Ιππαρχίας. Ξεκίνησε ως *Περιπατητικός* φιλόσοφος, αλλά αργότερα μαθήτευσε κοντά στον Κράτη. Μετά τον Διογένη, ο ρόλος του Μητροκλή στη γενιά των Κυνικών υπήρξε σπουδαίος και αξιόλογος. Με τα κείμενά του, τα οποία περιείχαν χρήσιμα λόγια για την καθημερινή ζωή, είχε ως στόχο την ενίσχυση της φιλοσοφικής αντιμετώπισης της ζωής. Επέδρασε αποφασιστικά στη δημιουργία του τύπου του *Κυνικού* φιλοσόφου όπως και στη διατήρηση της παράδοσης του Διογένη. Υπήρξε ο πρώτος που συνέλεξε ηθικολογικά ανέκδοτα και ρητά.

Η άσβεστη επιθυμία του Μητροκλή για μάθηση, τον οδήγησε ήδη από την εφηβική ηλικία του να ξεκινήσει μαθήματα με τον Θεόφραστο, ο οποίος υπήρξε ένας από τους πιο σημαντικούς μαθητές του Αριστοτέλη. Όμως, οι φιλοσοφικές γνώσεις, που προσέφερε ο Θεόφραστος, δεν ικανοποιούσαν τον Μητροκλή. Ήταν φύσει συντηρητικός στις αρχές που τον διακατείχαν, σοβαρός και σεμνός. Οι φιλοσοφικές απόψεις του Μητροκλή ήταν ταυτόσημες με εκείνες του Κράτη και τις ερμήνευσε με τη διδασκαλία και το παράδειγμά του με μεγάλη επιτυχία²⁵⁹.

Οι αρχαίοι κυνικοί φιλόσοφοι είχαν εξαγγείλει διάφορες θεωρίες, κάποιες από τις οποίες οικειοποιείται ο σοσιαλισμός. Ο Μητροκλής επινόησε ένα καινούριο γραμματειακό είδος, τις αποκαλούμενες «*Χρείες*». Πρόκειται για αφηγήσεις αστείων γεγονότων με περιεχόμενο μία φράση ή ένα ενέργημα κάποιου σημαντικού προσώπου, κυρίως του Διογένη από τη Σινώπη²⁶⁰. Χαρακτηριστικό δε είναι το γεγονός ότι, από όταν ο Μητροκλής μαθήτευσε κοντά στον Κράτη, έγινε άνθρωπος που μετρούσε στη φιλοσοφία. Έκαψε τα συγγράμματά του, όπως αναφέρει ο Εκάτων στο πρώτο βιβλίο των *Χρειών* λέγοντας: «*Αυτά είναι φαντασιοκοπήματα από ταπεινά όνειρα*», δηλαδή σκέτη

²⁵⁹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 94-95. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 563-565.

²⁶⁰ Γεωργουλής Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 161. Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 563.

φλυαρία. Άλλοι πάλι λένε ότι έκαψε τις παραδόσεις του Θεόφραστου λέγοντας: «*Εμπρός Ηφαιστε, η Θέτις τώρα σε χρειάζεται*». Δίδασκε ότι κάποια πράγματα μπορεί να τα αποκτήσει κάποιος αγοράζοντάς τα, όπως π.χ. ένα σπίτι, άλλα πάλι να τα αποκτήσει αφιερώνοντας χρόνο και προσπάθεια, όπως την παιδεία. Θεωρούσε ότι ο πλούτος είναι βλαβερός, αν δεν τον χρησιμοποιεί κανείς με τρόπο άξιο. Πέθανε γέροντας προκαλώντας ασφυξία στον εαυτό του²⁶¹. Χαρακτήριζε τα γεράματα χειμώνα της ζωής²⁶².

Μαθητές του Μητροκλή ήταν ο Θεόμβροτος και ο Κλεομένης, του Θεόμβροτου ο Δημήτριος από την Αλεξάνδρεια, του Κλεομένη κάποιος Τίμαρχος από την Αλεξάνδρεια και ο Εχεκλής από την Έφεσο. Τον Θεόμβροτο, όμως, τον άκουσε και ο Εχεκλής καθώς και ο Μενέδημος. Ανάμεσά τους ξεχώρισε και ο Μένιππος από τη Σινώπη²⁶³.

5.7 Ο Μένιππος

Ο Μένιππος ήταν διακεκριμένος Έλληνας *Κυνικός*. Υπήρξε μαθητής του Μητροκλή, που άκμασε κατά τον 3ο π.Χ. αιώνα. Καταγόταν από τα Γάδαρα, το σημερινό Ουμ Καΐς της Ιορδανίας, που ήταν «*πόλις Ελληνίς*». Υπήρξε δούλος από καταγωγή. Αργότερα ο Μένιππος κατάφερε να πλουτίσει. Οι απόψεις, όμως, δίστανται. Άλλοι υποστηρίζουν ότι πλούτισε με την επαιτεία και άλλοι υποστηρίζουν ότι πλούτισε με την τοκογλυφία. Παρόλα αυτά, κατόρθωσε να εξαγοράσει τα δικαιώματα του ελεύθερου πολίτη στη Θήβα.

Τα γραπτά του έργα, τα οποία συμπεριλαμβάνονται σε δεκατρείς τόμους, έχουν χαθεί. Εγκαινίασε την «*Μενίππεια Σάτιρα*», ένα δικό του λογοτεχνικό είδος, κάτι μεταξύ σοβαρού και κωμικού. Με στόχο να φέρει τη φιλοσοφία πιο κοντά στο ευρύ κοινό, εγκατέλειψε τον διάλογο μεταδίδοντας τα φιλοσοφικά του μηνύματα σε μία ανάμεικτη μορφή πεζού λόγου και στίχου. Έφθασε, μάλιστα, στο σημείο να σατιρίζει τις ανοησίες,

²⁶¹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 94-95. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 563-565.

²⁶² ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 50, 84. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 567.

²⁶³ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή*, VI 95. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 567.

όχι μόνο των ανθρώπων αλλά και των φιλοσόφων, με σαρκαστικό τόνο. Τα σημαντικότερα έργα του Μένιππου είναι τα εξής: «*Η Πώληση του Διογένη*», «*Νεκρομανεία*», «*Μένιππος, ή Χρησμός του Νεκρού*», ένα έργο για τη «*Γενιά του Επίκουρου*» και κάποια δοκίμια. Έγραψε έναν τόμο *Επιστολών*, στις οποίες παρουσιάζονται οι θεοί, και διατριβές, που απευθύνονται σε *Φιλοσόφους της Φύσης*, σε *Μαθηματικούς* και σε *Γραμματικούς*.

Ο Μένιππος μάλλον δεν δίδαξε καθόλου. Κατηγορήθηκε δε ότι διακωμωδούσε κατεστημένες αρχές και αξίες σε μηδενιστικό σημείο. Για το λόγο αυτό, κάποιοι τον χαρακτήρισαν «*εμπαίκτη της ανθρώπινης ζωής*». Δεν μπορούμε, όμως, να κρίνουμε αν αυτός ο χαρακτηρισμός είναι δίκαιος ή άδικος, ακριβώς επειδή δεν διασώζονται τα έργα του.

Μαζί με άλλους, λιγότερο γνωστούς *Κυνικούς*, θεωρούνται υπεύθυνοι της δυσφήμισης του *Κυνισμού* στην Ελλάδα, διότι ενίσχυσαν και μεγιστοποίησαν τα αντικοινωνικά στοιχεία της *Κυνικής* φιλοσοφίας, μιμούμενοι στο έπακρον τις εκκεντρικότητές της. Γεγονός, όμως, είναι ότι ο *Κυνισμός* ανθούσε αλλού, όπως στη Συρία και στη Γαλιλαία. Βεβαίως, καμία εκκεντρικότητα συμπεριφοράς ή διδασκαλίας κάποιων *Κυνικών* δε μπορεί να αμφισβητήσει τα υγιή φιλοσοφικά στοιχεία του *Κυνισμού* και ειδικότερα το ηθικό στοιχείο, που αργότερα απορροφήθηκαν από την περισσότερο κοινωνικά αποδεκτή *Στωική Σχολή*, και μετέπειτα από το Χριστιανισμό²⁶⁴.

5.8 Ο Ονησίκριτος

Ο *Κυνικός* φιλόσοφος Ονησίκριτος γεννήθηκε περίπου το 375 π.Χ. και πέθανε το 300 π.Χ.. Μερικοί συγγραφείς τον αποκαλούν Αιγινίτη, ενώ ο Δημήτριος από τη Μαγνησία βεβαιώνει ότι είχε γεννηθεί στην Αστυπάλαια. Η εκδοχή ότι καταγόταν από την Αίγινα οφείλεται στο γνωστό ανέκδοτο για την πειθώ του Διογένη, το οποίο παραδίδει ο Διογένης Λαέρτιος²⁶⁵. Σε κάθε περίπτωση, λόγω της νησιώτικης καταγωγής

²⁶⁴ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 55-56.

²⁶⁵ Διογένης Λαέρτιος [=Διογένης 177]. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 573.

του, όφειλε ίσως τις γνώσεις του σε ναυτικά θέματα, πράγμα που αργότερα αποδείχτηκε χρήσιμο για αυτόν. Υπήρξε ένας από τους πιο επιφανείς μαθητές του Διογένη, στη φιλοσοφία του οποίου ελκύστηκε μάλλον σε προχωρημένη ηλικία, αφού αναφέρεται ότι είχε ήδη δύο ενήλικες υιους.

Ο Ονησίκριτος κέρδισε τέτοια φήμη σαν σπουδαστής της φιλοσοφίας, ώστε κίνησε την προσοχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Συνόδευσε τον Αλέξανδρο στην εκστρατεία του στην Ασία με την ιδιότητα του πηδαλιούχου στο πλοίο του βασιλιά. Διατήρησε τη συγκεκριμένη θέση καθόλη τη διάρκεια του δύσκολου αυτού ταξιδιού και ανταποκρίθηκε στα καθήκοντά του επιτυχώς. Όταν, λοιπόν, έφθασαν στα Σούσα (324 π.Χ.), ο Μέγας Αλέξανδρος τον βράβευσε με ένα χρυσό στεφάνι.

Κατά την διάρκεια της εκστρατείας τους στην Ινδία, ο Μέγας Αλέξανδρος τον έστειλε να διδάξει τους *Γυμνοσοφιστές*, επειδή ενδιαφερόταν να μάθει περισσότερα για την φιλοσοφία τους, τον τρόπο ζωής τους και τις θεολογικές τους πεποιθήσεις. Οι Ινδοί φιλόσοφοι επιδίδονταν σε έναν σκληρό ασκητισμό. Μοιραία, ο Ονησίκριτος συνέκρινε τον ανατολίτικο ασκητισμό με τον τύπο του ασκητισμού, που είχε γνωρίσει στην Ελλάδα, στον *Κυνισμό* του Διογένη. Η σύγκριση έδειχνε ότι οι Γυμνοσοφιστές της Ινδίας ήταν ασκητές πολύ περισσότερο ριζοσπαστικοί από τους *Κυνικούς*²⁶⁶.

Ο Ονησίκριτος έγραψε την ιστορία των εκστρατειών του Μ. Αλεξάνδρου στην Ασία. Το έργο του περιλαμβάνει ιστορικές λεπτομέρειες και περιγραφές των χωρών, από τις οποίες πέρασαν, και κυρίως της Ινδίας. Μετά το θάνατο του Αλεξάνδρου δεν γνωρίζουμε πολλά για την τύχη του Ονησίκριτου, αλλά από ένα ανέκδοτο του Πλουτάρχου φαίνεται ότι προσκολλήθηκε στον Λυσίμαχο, βασιλιά της Θράκης, και ίσως στην αυλή εκείνου συνέθεσε το ιστορικό του έργο. Λίγα στοιχεία του έργου του διασώζονται, για το οποίο μάλιστα κάποιοι σχολιαστές της αρχαιότητας έκριναν ότι περιείχε υπερβολές²⁶⁷.

---

²⁶⁶ Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 572.

²⁶⁷ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 56-57.

5.9 Ο Μενέδημος

Ο Κυνικός Φιλόσοφος Μενέδημος καταγόταν από τη Μικρά Ασία, συγκεκριμένα από την Ερέτρια. Η χρονική περίοδος της δράσης του τοποθετείται στο δεύτερο ήμισυ του 3ου π.Χ. αιώνα (350 π.Χ.-275 π.Χ.). Ίδρυσε την Ερετριανή Σχολή (περίπου 399 π.Χ.-265 π.Χ.). Διέπρεψε ως συγγραφέας χρησιμοποιώντας και εφαρμόζοντας ένα αυστηρά ηθικοπλαστικό και πολεμικό στυλ. Οι πληροφορίες σχετικά με τη ζωή του είναι ελλιπείς.

Κατά τη διάρκεια μίας στρατιωτικής αποστολής στα Μέγαρα άρχισε να παρακολουθεί τις παραδόσεις του Στίλπωνος, εκπροσώπου της Μεγαρικής Σχολής. Αργότερα, συνδέθηκε με την Ηλειακή Σχολή, της οποίας ιδρυτής ήταν ο Φαίδων. Όταν αργότερα ηγήθηκε της σχολής αυτής, μετέφερε την έδρα αυτής στην Ερέτρια²⁶⁸.

Ο Κυνικός, και μάλλον φανατικός φιλόσοφος Μενέδημος, μαθήτευσε στον Κολώτη από τη Λάμψακο, ο οποίος με τη σειρά του υπήρξε μαθητής του Επικούρου. Όπως γράφει ο ιστορικός της φιλοσοφίας Ιππόβοτος, ο Μενέδημος συνήθιζε να περιφέρεται μεταμφιεσμένος ως Ερινύς, διακηρύσσοντας πως ήταν ένας κατάσκοπος απεσταλμένος από τον Άδη, για να εντοπίσει και να διαπιστώσει τις αμαρτίες και τα σφάλματα των ανθρώπων. Κατά τα λεγόμενά του, κατόπιν, θα επέστρεφε στους θεούς του Άδη αναφέροντας αυτά, που είχε δει. Φορούσε ένα μαύρο χιτώνα που έφτανε έως τα δάκτυλα των ποδιών του, μία πορφυρά ζώνη γύρω από τη μέση του, ένα αρκαδικό καπέλο κεντημένο με τα δώδεκα ζωδιακά σύμβολα, μπότες τραγικού, είχε παράλογα μακριά γένια, και μια μαγκούρα από φλαμουριά στο χέρι²⁶⁹.

²⁶⁸ Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία, 2013. ΕΡΕΤΡΙΑΣ/ ΜΕΝΕΔΗΜΟΣ

²⁶⁹ Σεφέρου Μ. (2007) «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 58. Ο Διογένης ο Λαέρτιος στους βίους των φιλοσόφων μας παραθέτει: (8102) Μενέδημος Κωλώτου τοῦ Λαμψακηνοῦ μαθητής. Οὗτος, καθά φησιν Ἴπποβοτος, εἰς τοσοῦτον τερατείας ἤλασεν ὥστε Ἐρινύος ἀναλαβὼν σχῆμα περιήει, λέγων ἐπίσκοπος ἀφῆχθαι ἐξ ἄδου τῶν ἀμαρτανομένων, ὅπως πάλιν κατιῶν ταῦτα ἀπαγγέλλοι τοῖς ἐκεῖ δαίμοσιν. Ἦν δὲ αὐτῷ ἡ ἐσθῆς αὐτῆ· χιτῶν φαίδος ποδήρης, περὶ αὐτῷ ζώνη φοινικῆ, πῖλος Ἀρκαδικὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων ἐνυφασμένα τὰ δώδεκα στοιχεῖα, ἐμβάται τραγικοί, πάγων ὑπερμεγέθης, ῥάβδος ἐν τῇ χειρὶ μειλίνη. Που σημαίνει: Ο Μενέδημος ήταν μαθητής του Κωλώτη του Λαμψακηνού (102). Αυτός, (ο Μενέδημος) σύμφωνα μ' αυτά που λέει ο Ιππόβοτος έφθασε σε τέτοιο σημείο τερατολογίας ώστε αφού

Γνωστά είναι και τα συμπόσια, τα οποία οργάνωνε στο σπίτι του, και στα οποία καλούσε ποιητές και μουσικούς, με σκοπό να συζητήσουν διάφορα φιλοσοφικά θέματα. Ο Μενέδημος είχε δύο μεγάλα προσόντα, με τα οποία επιβαλλόταν στους ομότεχνούς του: ήταν λογικός και είχε μεγάλη διαλεκτική ικανότητα. Παροιμιώδης ήταν και η ελευθεροστομία του, πράγμα το οποίο δείχνει άνθρωπο αυταρχικό και πολύ τολμηρό για τα δεδομένα εκείνης της εποχής. Ο φιλόσοφος Μενέδημος *«περιφρονούσε τους διδασκάλους της σχολής του Πλάτωνα και του Ξενοκράτη»*.

Δεν άφησε συγγράμματα. Επομένως, οι φιλοσοφικές θέσεις του και ο ρόλος του στο εριστικό κίνημα δεν μπορούν να ταυτισθούν και να εκτιμηθούν με βεβαιότητα, δεδομένου ότι και οι αρχαίοι δοξογράφοι παρέχουν συγκεχυμένες και αντιφατικές πληροφορίες. Οπωσδήποτε, η επίδραση δύο διαφορετικών κατευθύνσεων της αρχαίας ελληνικής σκέψης- της μεγαρικής και της ηλιακικής-, που ξεπήδησαν από τη σωκρατική διδασκαλία, στηρίζουν την υπόθεση ότι το κέντρο βάρους της φιλοσοφίας του έπεφτε σε θέματα κανονιστικής ηθικής.

Τα αποφθέγματα που αποδίδονται στον Μενέδημο είναι τα εξής:

«Είναι πολύ σπουδαίο να επιθυμείς όσα πρέπει».

«Μπορεί να νικηθεί από τους αδύναμους ο γρήγορος και από τη χελώνα ο αετός, πολύ εύκολα».

«Είναι πολύ σπουδαιότερο να επιθυμείς όσα πρέπει».

«Οι πόλεις και τα σπίτια ευτυχούν χάρη στη σύνεση των ανδρών, όχι με ψαλμούς και τερετίσματα».

«Σκοπός είναι η ενάρετη ζωή».

έλαβε τη μορφή Ερινύας περιερχόταν, λέγοντας ότι έχει έλθει από τον Άδη ως επιτηρητής αυτών που αμαρτάνουν, για να τους καταγγέλλει όταν κατέρχεται πάλι στον Άδη στους εκεί δαίμονες. Το δε ένδυμά του ήταν το εξής : Χιτώνας σταχτός μακρύς μέχρι κάτω, γύρω από αυτόν ζώνη κόκκινη, καπέλο Αρκαδικό στο κεφάλι που είχε πάνω του υφασμένα τα δώδεκα στοιχεία , παπούτσια που φορούσαν οι ηθοποιοί των τραγωδιών [=κόθορνοι .Εδώ εμβάται είναι τα ξύλινα τακούνια που πρόσθεταν για να φαίνονται ψηλότεροι.], μούσι πολύ μακρύ, ράβδος στο χέρι από μειλίνη [είδος φυτού]. Ιππόβοτος (Φιλόσοφος που έζησε τον 3^ο με 2^ο αιώνα π.τ.χ.μ. Έγραψε όπως μας αναφέρει ο Διογένης ο Λαέρτιος δύο : α) περί αιρέσεων και β)των φιλοσόφων αναγραφή δηλ. το μητρώο των φιλοσόφων. Στο δε έργο του περί αιρέσεων, μας αναφέρει ο Διογένης ο Λαέρτιος αρνήθηκε να βάλει τους Κυνικούς και τους Ελεάτες.) Και Διογένης Λαέρτιος, Φιλοσόφων Βίων και Δογμάτων Συναγωγή VI 102 και VI 95: Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 580-581.(Υπάρχουν εκτός από αυτόν και άλλοι δύο φιλόσοφοι με το όνομα Μενέδημος. Ο ένας ο Μενέδημος ο Ερετριεύς και ο άλλος ο Μενέδημος ο Πυρραίος ο οποίος ήταν μαθητής του Πλάτωνα.)

«Η αρετή, αν αποκτηθεί, δεν χάνεται».

«Ο σοφός είναι αζιαγάπητος, δεν κάνει σφάλματα, είναι φίλος των ομοίων του και δεν αφήνει τίποτε στην τύχη»²⁷⁰.

5.10 Ο Μόνιμος

Ο Μόνιμος από τις Συρακούσες αναφέρεται ως κυνικός. Υπήρξε προσωπικός μαθητής του Διογένη. Υπάρχουν ελλιπείς πληροφορίες για την ημερομηνία της γέννησης και του θανάτου του. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του ιστορικού Σωσικράτη, ο Μόνιμος ήταν σκλάβος κάποιου Κορίνθιου τραπεζίτη. Παρακολουθώντας τις θεωρίες του Διογένη, ένιωσε την σφοδρή επιθυμία να φιλοσοφήσει και αυτός και να γίνει μαθητής του. Προσποιήθηκε λοιπόν ότι καταλήφθηκε από μανία και άρχισε να διασκορπίζει όλα τα επί της τραπέζης χρήματα, έως ότου ο κύριός του αναγκάστηκε να τον ελευθερώσει. Τότε ο Μόνιμος πήγε στο Διογένη κι έγινε μαθητής του²⁷¹.

Ακολούθησε τον Κράτη, και αφιέρωσε τον εαυτό του στις ίδιες σπουδές, όπως κι εκείνος. Ο Μόνιμος υπήρξε επιφανής άνδρας. Περιφρόνησε τη δόξα. Αγάπησε την αλήθεια και την αναζητούσε με πάθος. Έγραψε ποιήματα σε χιουμοριστικό στυλ, τα οποία διαπερνούσε μία κρυφή σοβαρότητα. Παράλληλα, προέβαλε με αυτά κάποια φιλοσοφικά αξιώματα. Πρώτος αυτός καθιέρωσε το «σπουδαίο γελοϊόν», ως το χαρακτηριστικό τύπο των *Κυνικών* κειμένων. Έγραψε δύο δοκίμια για τις «Ορμές» και έναν «Προτρεπτικό Λόγο». Ο Αθηναίος πολιτικός Φωκίων και ο ρήτορας Αναξιμένης είχαν επηρεαστεί από τις απόψεις των Κυνικών Φιλοσόφων²⁷².

Ο Ξενιάδης από την Κόρινθο πιστεύει και υποστηρίζει πώς τίποτε δεν είναι αληθινό. Ίσως, επίσης, και ο Μόνιμος ο Κυνικός, όταν είπε ότι «τα πάντα είναι φρέσκος

²⁷⁰ Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία, 2013.

²⁷¹ Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων Βίων και δογμάτων Συναγωγή* VI 82-83, Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 575-576.

²⁷² Γεωργουλή Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 161, Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: *Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 58-59. Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων Βίων και δογμάτων Συναγωγή* VI 82-83, Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 576-577.

αέρας», δηλαδή μία λανθασμένη γνώμη πώς δήθεν τα ανυπόστατα έχουν υπόσταση²⁷³. Απέρριπτε το κριτήριο της αλήθειας, επειδή παρομοίαζε τα υπαρκτά πράγματα με έναν σκηνικό διάκοσμο και συμπέραινε ότι μοιάζουν με τις παραστάσεις, που μας έρχονται στον ύπνο ή στην κατάσταση παραφροσύνης²⁷⁴. Θεωρούσε ότι ο πλούτος είναι εμετός της Τύχης²⁷⁵. Στον Μόνιμο αποδίδεται, επίσης, και το ακόλουθο απόφθεγμα: «Καλύτερα τυφλός παρά αμόρφωτος: εκείνος πέφτει στο χαντάκι, τούτος εδώ στον γκρεμό»²⁷⁶.

5.11 Ο Αναξιμένης ο Λαμψακηνός

Ο ιστορικός και ρήτορας Αναξιμένης έζησε τον 4^ο αιώνα π.Χ. (περίπου 380 π.Χ.-320 π.Χ.). Ήταν γιος του Αριστοκλή και μαθητής του Κυνικού φιλοσόφου Διογένη καθώς και του ρήτορα Ζωίλου του Αμφιπολίτη. Υπήρξε σύγχρονος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, στον οποίο λέγεται πως είχε παραδώσει μαθήματα φιλοσοφίας και τον οποίο συνόδευσε στην εκστρατεία της Ασίας.

Υπάρχει ένα χαριτωμένο ανέκδοτο για τον τρόπο, με τον οποίο ο Αναξιμένης έσωσε τη γενέτειρά του Λάμψακο από την οργή του Αλεξάνδρου. Το 334 π.Χ, οι Λαμψακηνοί είχαν συνεργαστεί με τους Πέρσες. Επειδή όμως φοβήθηκαν την τιμωρία από τον Αλέξανδρο, έστειλαν τον Αναξιμένη ως πρέσβη για να τον μεταπεισει. Ο Αλέξανδρος, ο οποίος γνώριζε εκ των προτέρων την αποστολή του Αναξιμένη, ορκίστηκε να πράξει ακριβώς το αντίθετο από κείνο, που θα του ζητούσε. Ωστόσο, και ο Αναξιμένης γνώριζε τον όρκο του Αλεξάνδρου και γι' αυτό, όταν τον συνάντησε, τον παρότρυνε να καταστρέψει τη Λάμψακο. Ο Αλέξανδρος βρέθηκε σε μεγάλη αμηχανία και, όπως έγραψε ο Παισανίας, αφού δεν μπόρεσε να μηχανευτεί άλλο σόφισμα, έδωσε

²⁷³ ΣΕΞΤΟΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ, *Προς μαθηματικούς* VIII 5. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 577-578.

²⁷⁴ ΣΕΞΤΟΣ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ, *Προς μαθηματικούς* VII 87-88. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 578.

²⁷⁵ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Ανθολόγιον* IV 31, 89. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 578-579.

²⁷⁶ ΣΤΟΒΑΙΟΣ, *Εκλογαί* II 31, 88. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 579.

συγνώμη στους Λαμψακηνοίς, παρά τη θέληση του. Για την ύψιστη αυτή υπηρεσία του Αναξιμένη, οι Λαμψακηνοί του έστησαν ανδριάντα στην Ολυμπία.

Έγραψε τρία ιστορικά έργα, από τα οποία μόνο αποσπάσματα διασώζονται. Αυτά είναι:

1. **«Τα Ελληνικά»**, σε δώδεκα βιβλία, που αρχίζουν από τη Θεογονία και καταλήγουν στη μάχη της Μαντινείας (362 π.Χ.) εξιστορώντας όλα τα γεγονότα Βαρβάρων και Ελλήνων.

2. **«Τα Φιλιππικά»**, σε οκτώ βιβλία, που αποτελούν ένα είδος ιστορίας του Φιλίππου του Μακεδόνα.

3. **«Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου»**.

Επίσης, του αποδίδεται ένα βιβλίο με τον τίτλο **«Τρικόρανος»** ή **«Τριπολιτικός»** και περιέχει ύβρεις εναντίον τριών πόλεων (των Αθηνών, των Θηβών, και της Σπάρτης). Από τον Αναξιμένη, που ήταν και δεινός ρήτορας, προέρχεται και το πρώτο γνωστό ρητορικό έργο με τον τίτλο **Ρητορική προς Αλέξανδρον**. Η **Ρητορική** περιέχει πλήθος γενικών οδηγιών προς τους ρήτορες²⁷⁷.

5.12 Ο Φίλισκος ο Αιγινίτης

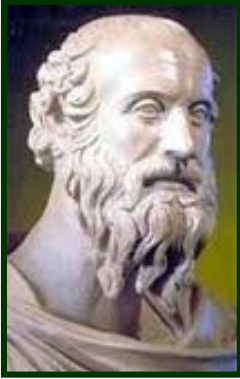
Οι πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Φίλισκου είναι ελάχιστες. Υπήρξε μαθητής αλλά και φίλος του Διογένη. Συνέγραψε διαλόγους και τραγωδίες, στις οποίες κυριαρχούσαν τα *Κυνικά* παράδοξα. Αναφέρεται ότι ο Φίλισκος δίδαξε τον Μέγα Αλέξανδρο Γραμματική.

Κάποιοι αρχαίοι συγγραφείς αποδίδουν στον Φίλισκο μερικές από τις τραγωδίες του Διογένη. Συγκεκριμένα, ο Σάτυρος αναφέρει ότι κάποια από τα έργα που αποδίδονταν στο Διογένη (**«Αρίσταρχος»**, **«Σίσυφος»**, **«Γανυμέδα»**, ένας τόμος των **«Αποφθεγμάτων»** και μια από τις επιστολές) είναι πιθανώς έργα του Φιλίσκου, ο οποίος κατέγραψε μερικά από τα ρητά του Διογένη²⁷⁸.

²⁷⁷ Σεφέρου Μ. (2007). *«Άνθρωπον Ζητώ»* : Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 59-60. Στο Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμ. & μτφ.). *Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες*, σελ. 577-578

²⁷⁸ Σεφέρου Μ. (2007). *«Άνθρωπον Ζητώ»* : Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 60.

5.13 Ο Βίων ο Βορυσθενίτης

Ο Βίων ήταν Κυνικός φιλόσοφος και ρήτορας, που έζησε περίπου μεταξύ του 325 και 246 π.Χ., χωρίς όμως οι ημερομηνίες αυτές να είναι ακριβείς. Καταγόταν από την Ολβία, που ήταν η αρχαιότερη και σημαντικότερη αποικία των Μιλησίων στις βορειοδυτικές ακτές του Ευξείνου Πόντου. Η πόλη αυτή ήταν γνωστή και ως **Βορυσθενίς**, διότι βρισκόταν κοντά στις εκβολές του ποταμού Βορυσθένη, που σήμερα ονομάζεται Δνείπερος. Ο Βίων ο Βορυσθενίτης καταγόταν από φτώχη και ταπεινή οικογένεια. Η μητέρα του ήταν πόρνη και ο πατέρας του ήταν έμπορος παστών ψαριών. Ο πατέρας του Βίωνα μαζί με την οικογένειά του πωλήθηκε ως δούλος λόγω παράβασης τελωνειακών διατάξεων. Ο αγοραστής ήταν ένας ρήτορας, που συμπάθησε τόσο πολύ το Βίωνα, ώστε τον έκανε κληρονόμο του. Μετά το θάνατο του κυρίου του, ο Βίων πούλησε την κληρονομιά και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.

Αρχικά, ο Βίων σπούδασε στην Πλατωνική Ακαδημία και έπειτα μαθήτευσε στον Κυνικό Κράτη. Ο Βίων ασπάσθηκε τον *Κυνισμό* λαμβάνοντας τα εμβλήματα του Κυνικού *φιλοσόφου*, τον *τρίβωνα* και την *πήρα*. Αργότερα, όμως, εγκατέλειψε τον Κράτη και έγινε ακροατής του Θεοδώρου του Άθεου, της Κυρηναϊκής Σχολής. Τον εγκατέλειψε, όμως, κι αυτόν και έγινε μαθητής του αριστοτελικού φιλοσόφου Θεοφράστου και του πλατωνικού Ξενοκράτη. Κατά την συνήθεια των Σοφιστών εκείνης της εποχής, ο Βίων ταξίδεψε στην Ελλάδα και τη Μακεδονία δίνοντας διαλέξεις. Έγινε δεκτός στο φιλολογικό κύκλο της αυλής του Μακεδόνα βασιλιά-φιλόσοφου Αντιγόνου Γονατά. Για κάποιο διάστημα δίδαξε φιλοσοφία στη Ρόδο και πέθανε στη Χαλκίδα της Εύβοιας. Η βιογραφία του γράφθηκε από το Διογένη Λαέρτιο.

Ο Βίων ήταν ένας πνευματώδης και δημοφιλής συγγραφέας. Στις «*Διατριβές*» του σατίριζε τις ανοησίες των ανθρώπων με τρόπο, ώστε να εγείρει την συμπάθεια ενός ακροατηρίου χαμηλής τάξης. Παρόλο που ευλογούσε τη φτώχεια και τη φιλοσοφία, συνήθιζε να επιτίθεται στους θεούς, στους μουσικούς, στους μαθηματικούς, τους αστρολόγους και τους πλούσιους. Η επιρροή του είναι αισθητή σε μεταγενέστερους

συγγραφείς, όπως, π.χ. στις σάτιρες του Μενίππου. Δείγματα των αποφθεγμάτων του βρίσκονται στο έργο του Διογένη Λαέρτιου και στο «Ανθολόγιο» του Στοβαίου, ενώ υπάρχουν ίχνη της επιρροής του στο Σενέκα. Ο Βίων δίδασκε ένα δόγμα ηθικής συμπεριφοράς, βάσει του οποίου ο άνθρωπος πρέπει να απολαμβάνει κάθε είδους ευχαρίστηση, όταν του το επιτρέπουν οι συνθήκες, αλλά και να αντιμετωπίζει τις ανάγκες της ζωής με λιτότητα και με καρτερία. Η φιλοσοφία του ήταν ένα κράμα Κυνικής και Κυρηναϊκής φιλοσοφίας. Το ύφος του ήταν ανθηρό και πολυποίκιλο, και ο Ερατοσθένης είπε για αυτόν πως ήταν ο πρώτος που έντυσε τη φιλοσοφία με λουλουδάτο φόρεμα. Ο Βίων εγκαινίασε ένα νέο φιλολογικό είδος, τη *Διατριβή*, σύνθεση ρητορικού λόγου και διαλόγου, που δίδασκε μέσα από την τέρψη. Ελάχιστα από τα κείμενά του σώζονται²⁷⁹.

5.14 Ο Τέλης

Ο Τέλης καταγόταν από τα Μέγαρα και υπήρξε μεγάλης επιρροής Κυνικός δάσκαλος, ηθικολόγος και διατριβιστής, κατά τον τρόπο του Βίωνα. Έζησε τον 3ο π.Χ. αιώνα.

Ένας σημαντικός αριθμός αποσπασμάτων της φιλοσοφίας του διασώθηκαν στο «Ανθολόγιο» του Στοβαίου. Συνέγραψε τα εξής έργα: «Περί του μη είναι τέλος την ηδονήν», «Περί αυτάρκειας», «Περί φυγής», «Περί πλούτου και αρετής», «Περί περιστάσεων» κ.ά. Τα αποσπάσματα των έργων του, που σώθηκαν, εκδόθηκαν το 1889 από τον Γερμανό ελληνιστή Otto Hense. Στα έργα του ο Τέλης αναφέρεται συχνά στους Κυνικούς φιλοσόφους, Διογένη, Κράτη και Μητροκλή. Όμως, το μοντέλο του ήταν ο Βίων.

Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από τα κείμενα του Τέλη είναι το ακόλουθο: «*Η Τύχη είναι σαν το σεναριογράφο, ο οποίος σχεδιάζει διάφορους τύπους ανθρώπων για το έργο του: το ναυαγό, το φτωχό, τον εξόριστο, το βασιλιά, το ζητιάνο. Εκείνο που οφείλει*

---

²⁷⁹ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 60-62.

να πράττει ο καλός άνθρωπος είναι να παίζει καλά το ρόλο, που του έχει απονείμει η Τύχη. Είσαι ναυαγός; Πολύ καλά· απόδωσε σωστά το μέρος του ναυαγού. Ήσουν πλούσιος κι έχεις γίνει φτωχός; Παίξε το ρόλο του φτωχού ανθρώπου, όπως πρέπει να παιχτεί»²⁸⁰.

5.15 Ο Κερκίδας ο Μεγαλοπολίτης

Ο Κερκίδας καταγόταν από τη Μεγαλόπολη της Αρκαδίας και έζησε κατά τον 3ο π.Χ. αιώνα (290 π.Χ.-220 π.Χ.). Δεν εντάσσεται πλήρως στο πρότυπο του *Κυνικού*, αφού υπηρέτησε την πόλη του ως στρατιωτικός, πολιτικός και νομοθέτης. Συμμετείχε ενεργά στην ανασύνταξη του πολιτεύματος της Μεγαλόπολης (235 π.Χ.), όταν ανατράπηκε ο τύραννος Λυδιάδας. Παρόλα αυτά, τη φήμη του την απέκτησε ως λυρικός ποιητής και *Κυνικός* Φιλόσοφος.

Ήταν ο πρώτος που έγραψε «μελιάμβους» (*λυρικοί ίαμβοί*). Πρόκειται για ποιήματα με σκωπτικό περιεχόμενο, στα οποία χρησιμοποίησε μείξη των *ιαμβικών* και *μελικών* μέτρων. Η ποίησή του είχε ηθικολογικό κοινωνικό περιεχόμενο με έντονες *Κυνικές* αποχρώσεις. Ο Κερκίδας θεωρείται, μαζί με τον Μένιππο, πρόδρομος της λατινικής σάτιρας. Είχε έντονες επιρροές, τόσο από το Διογένη όσο και από τον Βίωνα, το ύφος της διατριβής του οποίου ανέπτυξε και ίδιος²⁸¹.

Φαίνεται ότι μια πτυχή της δραστηριότητάς του αφορούσε την πολιτική, καθώς αναφέρεται από τον Στέφανο το Βυζάντιο (στο λήμμα *Μεγάλη πόλις*) ως επιφανής νομοθέτης, επειδή πήρε κατά πάσα πιθανότητα μέρος στην αναδιοργάνωση του πολιτεύματος της Μεγαλόπολης μετά την ανατροπή του τυράννου Λυδιάδα το 235 π.Χ.. Φαίνεται ότι, κατά το διάστημα της τυραννίδας διέμενε εκτός Μεγαλόπολης, πιθανώς στην Κρήτη, αφού ο Διογένης Λαέρτιος (6. 76) τον αποκαλεί Μεγαλοπολίτη ή Κρήτα. Υπήρξε φίλος του Άρατου του Σικυώνιου, ο οποίος τον έστειλε το 226 π.Χ. στον Αντίγονο Δώσωνα, να ζητήσει την επέμβασή του υπέρ της Αχαϊκής Συμπολιτείας και

²⁸⁰ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 62.

²⁸¹ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 62-63.

εναντίον του βασιλιά της Σπάρτης Κλεομένη (Πολύβ. 2. 48). Το 222 π.Χ. υπήρξε αρχηγός 1000 Μεγαλοπολιτών στη μάχη της Σελλασίας (Πολύβ. 2. 65).

Στους «Μελιάμβους» του ο Κερκίδας παρουσιάζεται ως ένας αυστηρός ηθικολόγος, που επιτίθεται ενάντια στην αδικία των θεών, στην ακολασία, την απληστία, προειδοποιεί για τη διπλή, θετική και φθοροποιό, δύναμη του έρωτα κ.ά. Η γλώσσα του είναι η λογοτεχνική δωρική διάλεκτος με πολλές καινούργιες λέξεις, προπάντων σύνθετα επίθετα. Ο Κερκίδας, όπως και άλλοι ομότεχοί του Κυνικοί, θεωρείται ότι άσκησε επίδραση στη ρωμαϊκή σάτιρα, όσον αφορά τη μορφή και το ήθος.

5.16 Ο Μελέαγρος

Ο Μελέαγρος καταγόταν από τα Γάδαρα της Συρίας κι έζησε περίπου μεταξύ 135 και 65 π.Χ.. Υπήρξε σατιριστής, ποιητής και Κυνικός Φιλόσοφος, ακολουθώντας το ύφος του Μενίππου. Εγκαταστάθηκε στην Κω το 80 π.Χ.. Εκεί, συγκέντρωσε ποιήματα διαφόρων ποιητών καταρτίζοντας ένα είδος ανθολογίας, που το ονόμασε «Στέφανον». Στο έργο αυτό συνέκρινε κάθε ποιητή με ένα ορισμένο λουλούδι. Τα ποιήματα περιλαμβάνονται κατά το μεγαλύτερο μέρος στην *Παλατινή Ανθολογία*. Στα πρώτα του έργα («Περί Δοξών», «Συμπόσιον», «Χάριτες»), ο Μελέαγρος ανέπτυξε με ύφος παιγνιώδες τις φιλοσοφικές αρχές του Κυνικού Μενίππου²⁸².

Τα αποφθέγματα που αποδίδονται στον Μελέαγρο είναι τα εξής:

«Ο σπουδαίος άνθρωπος δεν κάνει τίποτε άπρεπο, όχι εξαιτίας της τιμωρίας και της κακής φήμης, που θα αποκτήσει, αλλά επειδή είναι σοφός».

«Τίποτε δεν είναι από τη φύση δίκαιο, καλό ή κακό, αλλά από τον νόμο και τη συνήθεια».

«Τόσο στη φιλοσοφία όσο και αλλού υπάρχει πρόοδος».

«Ο καθένας αντιλαμβάνεται διαφορετικά το δυσάρεστο, οι αισθήσεις δεν αποδίδουν πάντα την αλήθεια»²⁸³.

²⁸² Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 63.

²⁸³ Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία, 2013.

5.17 Ο Δίων ο Χρυσόστομος

Ο Δίων ο Χρυσόστομος δεν υπήρξε Κυνικός φιλόσοφος αλλά κάποιος που κινήθηκε στις παρυφές τόσο του Κυνισμού όσο και του Στωικισμού. Ο Δίων, παρόλα αυτά, θεωρείται εκπρόσωπος του Κυνικού κινήματος για τρεις λόγους. Πρώτον, για τη συμβολή του στην Κυνική φιλοσοφία με μια σειρά από λόγους του με Κυνικό περιεχόμενο. Δεύτερον, διότι πέρασε τόσο από Κυνική όσο και από Στωική φάση. Τρίτον, διότι αποτελεί μια προσωπικότητα γέφυρα ανάμεσα στο κίνημα των Κυνικών και τη σχολή των Στωικών²⁸⁴.

Το Χριστιανικό κήρυγμα παρακινεί όλους τους ανθρώπους να ζήσουν μian ενάρετη ζωή. Επιδιώκει περισσότερο την πρόληψη του κακού παρά την «κατόπιν εορτής» θεραπεία ή και αποφυγή αυτού. Το ίδιο έκαναν και οι Κυνικοί. Συγκεκριμένα, ο Δίων ο Χρυσόστομος θέτει τα όρια μεταξύ της άχρηστης και ανούσιας ακαδημαϊκής φιλοσοφίας συγκριτικά με το Κυνικό ενδιαφέρον για πρακτική εφαρμογή. Μάλιστα, όταν αναφέρεται στον θαρραλέο και ανθρωπιστή ηγέτη, που έχει πρωταρχικό μέλημα το καλό των υπηκόων του, γράφει ότι όχι μόνο θα επιδιώξει να μεταβάλλει τη νοοτροπία των κακών, αλλά συγχρόνως θα βοηθήσει τους αδυνάτους. Επιδιώκει και τα δύο, αλλά δεν παραβλέπει το σεβασμό του για τα υψηλά ηθικά πρότυπα και την αποφασιστικότητά του να μην έρχεται δεύτερος από κανένα καλό άνθρωπο απ' αυτή την άποψη. Είναι σαφώς προτιμότερο ο καλός ηγέτης να προλαμβάνει την αχρειότητα των υπηκόων του από το να την αντιμετωπίζει με δραστικά μέτρα. Ο πυρετός της ψυχής πρέπει να μειώνεται με την πειθώ και τη λογική, γράφει ο Δίων²⁸⁵.

²⁸⁴ Γεωργουλή Κ.Δ. (2004), *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, σελ. 161.

²⁸⁵ Olympiada woldpress, 2013 «*Κυνική Φιλοσοφία και Χριστιανισμός*»

Κεφάλαιο 6^ο . Διαπιστώσεις – Συμπεράσματα και Γενικές σκέψεις

6.1 Διαπιστώσεις

Συνοψίζοντας όλα όσα προαναφέρθηκαν για το φιλοσοφικό κίνημα του Κυνισμού, χρήσιμο είναι να προβούμε στην εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων: Οι αρχαίοι Κυνικοί πήραν το όνομά τους από τον *Κύνα*. Το στοιχείο αυτό συνάδει με το ύφος τους, καθώς παρουσιάζονται στο προσκήνιο της φιλοσοφίας περισσότερο ως πρακτικοί και λιγότερο θεωρητικοί φιλόσοφοι. Οι Κυνικοί έπρεπε να είναι και να φαίνονται Κυνικοί. Να διδάσκουν και να ζουν σύμφωνα με την διδασκαλία τους. Ο Κυνικός τρόπος υπερέβη ακόμα και την ίδια την Κυνική Φιλοσοφία, ακριβώς επειδή συνεπάγεται καθολική κριτική που εκφραζόταν με αναίδεια και παρρησία, με θεατρικό και σατιρικό τρόπο. Στον κυνικό της Αναγέννησης, του Διαφωτισμού, του 20^{ου} αιώνα, επιβίωσε και αναδείχθηκε πρωτίστως ο Κυνικός τρόπος και έπειτα μόνο πτυχές της Κυνικής φιλοσοφίας. Επομένως, ο σύγχρονος Κυνικός σχετίζεται με τον αρχαίο Κυνικό. Οι αρχαίοι Κυνικοί εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στο πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ.. Διόλου τυχαία, είτε θεωρηθεί ως «πατέρας» του Κυνισμού ο Αντισθένης είτε θεωρηθεί ο Διογένης, το κίνημα του Κυνισμού εμφανίζεται την περίοδο του λυκόφωτος της πόλης-κράτους και της αυγής των ηγεμονιών και των αυτοκρατοριών.

Οι *Κυνικοί* είναι μια από τις μικρότερες Σωκρατικές σχολές. Η *Κυνική Σχολή* ιδρύθηκε από τον *Αντισθένη*, που ήταν οπαδός του *Σωκράτη*. Ο *Κυνισμός* υπήρξε περισσότερο ένας τρόπος ζωής παρά ένα φιλοσοφικό σύστημα. Οι εκπρόσωποι του κινήματος πίστευαν και διακήρυτταν πως ζώντας μια ενάρετη και φυσική ζωή ήταν ο μόνος τρόπος για να είναι κανείς ευτυχισμένος. Αυτό ήταν το κεντρικό ηθικό τους δόγμα, που το εμπνεύσθηκαν από το *Σωκράτη*. Κατά τους *Κυνικούς*, η αρετή είναι ικανή αλλά και αναγκαία συνθήκη για να πραγματώσει κανείς την ευτυχία και η περιφρόνηση της απόλαυσης είναι η ύψιστη απόλαυση. Η πεμπτουσία της αρχικής *Κυνικής* ιδεολογίας του *Ηρακλή* (*Κυνική Παιδαγωγία*) ήταν η αναγκαιότητα της διπλής εκπαίδευσης: του

σώματος και της ψυχής. Και οι δυο μορφές εκπαίδευσης ήταν εξ ίσου απαραίτητες για εκείνον που ήθελε να μάθει να ζει και να ενεργεί σωστά.

Ο William Desmond αναφέρει πέντε διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις σχετικά με τα αίτια της εμφάνισης και επικράτησης του Κυνισμού. Σύμφωνα με την πρώτη, την οποία απορρίπτει, θεωρεί τον Κυνισμό ως αιτιατό της παρακμής της πόλης-κράτους. Ο Κυνισμός εμφανίστηκε πριν την ελληνιστική εποχή, εποχή βασιλείων και αυτοκρατοριών, όμως προλείανε το έδαφος γι' αυτήν και αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι της. Σύμφωνα με τη δεύτερη προσέγγιση, οι Κυνικοί εμφανίσθηκαν σε τόπους, όπου κυριάρχησε το εμπορικό και χρηματιστικό ήθος έναντι του παραδοσιακού ήθους. Ο Desmond απορρίπτει και αυτή την προσέγγιση. Σύμφωνα με την τρίτη θέση, η οποία, επίσης, απορρίπτεται, οι Κυνικοί θεωρούνταν ως το αποτέλεσμα της ιδιαίτερης ψυχολογίας ή της κακοτυχίας συγκεκριμένων προσώπων. Σύμφωνα με την τέταρτη άποψη, και αυτή απορριπτέα, ωστόσο, οι Κυνικοί μιμήθηκαν μη ελληνικούς τρόπους, που προέρχονταν από την Ανατολή - π.χ. των Ινδών Γυμνοσοφιστών και ασκητών²⁸⁶. Σύμφωνα με την πέμπτη και τελευταία εκδοχή, που και αυτή απορρίπτεται, οι Κυνικοί ήταν μέτοχοι ενός τρόπου διαχρονικού, ικανοποιώντας έτσι μια μόνιμη, διαρκή και πάγια ανάγκη του ανθρωπίνου πνεύματος.

Βάσει των παραπάνω, ο Desmond δίνει τη δική του εξήγηση: Ο Κυνισμός ήταν ένα κλασικό φαινόμενο με βαθιές ρίζες στην αρχαιοελληνική εμπειρία. Σύμφωνα με την θεωρία του, βασικά στοιχεία της Κυνικής Φιλοσοφίας είναι η αποκήρυξη του πλούτου, η εξύμνηση της φτώχειας και η διαρκής και επίπονη άσκηση. Στην αρχαία Ελλάδα, η αποκήρυξη του πλούτου και ο κοινωνικός, στρατιωτικός και διανοητικός ασκητισμός δεν ήταν πρωτόγνωρα στοιχεία²⁸⁷. Υπάρχει κάποια συμφωνία με τις απόψεις του Desmond. Εξάλλου, το σημείο της φιλοσοφικής αφετηρίας του Κυνισμού ήταν ο Σωκράτης.

Ο Κυνισμός, όμως, παρουσιάζει δύο βασικά χαρακτηριστικά: αποτελεί όχι μόνο κλασικό φαινόμενο, αλλά ήταν και αιτιατό της παρακμής της πόλης-κράτους, αποτελώντας, με τον τρόπο αυτό, τμήμα μιας γενικότερης παράδοσης καθολικής

---

²⁸⁶ Ανατολικές επιρροές όχι στην άσκηση του Διογένη αλλά στη μετέπειτα παράδοση περί της άσκησης του Διογένη διαπιστώνει ο Hoistad. Hoistad Ragnar (1948). *Cynic Hero and Cynic King: Studies in the Cynic Conception of Man*, σελ. 137 και 138.

²⁸⁷ Desmond William D. (2006). *The Greek Praise of Poverty: Origins of Ancient Cynicism*, σελ.1 - 25.

αμφισβήτησης αυτού που ισχύει. Οι αρχαίοι Κυνικοί δεν αποτέλεσαν σχολή και δεν συγκρότησαν σχολή. Αποτέλεσαν κίνημα ριζοσπαστικών αρχών και αξιών, που δεν αποδεικνύονταν με λόγια και απλούς συλλογισμούς, αλλά στην πράξη. Διατύπωσαν ευκρινώς κάποια πρόταση τρόπου του βίου, του μόνου αληθινού και ρεαλιστικού κατ' αυτούς Κυνικού τρόπου του βίου. Οι σημαντικότεροι Κυνικοί ήταν ο Αντισθένης, ο Διογένης και ο Κράτης. Όλοι αυτοί ήταν «ριζοσπάστες» και εμφανίστηκαν κατά την πρώτη φάση του κινήματος, του πρώιμου ή αρχαίου Κυνισμού. Στα πρώτα 1000 χρόνια ζωής του, οι Κυνικοί ήταν πολλοί. Κάποιοι εξ αυτών όπως οι Ονησίκριτος και Κερκίδας υπήρξαν «μετριοπαθείς». Κάποιοι, όπως ο Δημήτριος και ο Περεγρίνος ήταν «ριζοσπάστες». Άλλοι, όπως για παράδειγμα ο Μένιππος, εμφανίζονται καινοτόμοι σχετικά με λογοτεχνικούς δρόμους, που ακολούθησαν. Κανένας όμως δεν κατόρθωσε να συμπεριληφθεί, ή έστω να προσεγγίσει, την Κυνική ομάδα του Αντισθένη, του Διογένη και του Κράτη. Οι αρχαίοι Κυνικοί αδιαφόρησαν παντελώς για τη φυσική και τη λογική. Αντιθέτως, ενδιαφέρθηκαν μόνο για την ηθική. Προέκριναν την ευδαιμονία ως τέλος του βίου. Η Κυνική ευδαιμονία συνίσταται στην αρετή και στο βίο σύμφωνο με τη φύση. Αντιλήφθηκαν τη φύση ως σημείο αναφοράς του ορθού τρόπου του βίου και ως πρότυπο ηθικής. Ο Κυνικά ορθός τρόπος του βίου συνίσταται σε συνεχή και επίπονη πνευματική και σωματική άσκηση, σε ελαχιστοποίηση των αναγκών και αυτάρκεια, σε μη απόδοση αξίας στην ηδονή, τον πλούτο, τη δόξα και την ισχύ, σε απάθεια, σε απόρριψη του νόμου και προτίμηση της φύσεως, σε παραχάραξη των κατά νόμον με αναίδεια και παρρησία, σε φιλανθρωπία και μετάδοση του μηνύματος στους άλλους ανθρώπους, οι οποίοι ευρίσκονται σε πλάνη. Αναφορικά με τον Θεό και την θρησκεία, ο Αντισθένης υπήρξε μονοθεϊστής. Οι υπόλοιποι Κυνικοί παραχάραζαν την παραδοσιακή θρησκεία και τους παραδοσιακούς θεούς, κατά τον τρόπο που παραχάραζαν κάθε τι άλλο κατά νόμον.

6.2 Συμπεράσματα

Ο Κυνικός, ο Ελεύθερος, ο Σοφός, ο Αληθινός Δάσκαλος δεν δίσταζε να υποδείξει την ανοησία, τη μικρότητα, τη γελοιότητα και το αδιέξοδο της «πολιτισμένης ζωής». Αυτό που πολεμούσε δεν ήταν η κοινωνία ή η οργανωμένη κοινωνική ζωή, αλλά

οι μη φυσικοί θεσμοί, οι συνήθειες και οι τρόποι συμπεριφοράς, που με κάποιον τρόπο είχαν επιβληθεί στους ανθρώπους έχοντας συγχρόνως διαστρεβλώσει το νόημα και την ουσία της ζωής τους (π.χ. η ιδιοκτησία, ο πλούτος, οι οικονομικές συναλλαγές, η πολιτική εξουσία, η υποτιθέμενη ευγένεια οι δήθεν καλοί τρόποι). Ήθελε μία κοινωνία αληθινών και ενάρετων ανθρώπων και όχι ανθρώπων, που θα στέκονται στην επιφάνεια των πραγμάτων και της ζωής. Ο μόνος δρόμος για την επίτευξη αυτής της κοινωνίας είναι η καθημερινή άσκηση του ανθρώπου στην αρετή.

Επειδή ο Κυνικός τρόπος ζωής είναι εξολοκλήρου εσωτερικός και προσωπικός, ο καθένας πρέπει, κυρίως για τον Εαυτό του, να αναγνωρίσει τον Αληθινό Εαυτό του, την αληθινή Φύση του, το Αληθινό Είναι του, να έχει Αυτογνωσία. Πρέπει μόνος του να κατακτήσει την Αλήθεια και να φθάσει στην αρετή, που είναι ο τελικός και ύψιστος σκοπός του κάθε ανθρώπου.

Μεταδίδουν οι Κυνικοί φλόγες Ζωής και Ουσίας και όχι απλές και στεγνές θεωρίες περί του Είναι ή γενικές θεωρίες περί ηθικής. Ο λόγος τους αποκτά νόημα και ενδιαφέρον καθώς μετουσιώνεται σε πράξη. Η Κυνική Διδασκαλία είχε τεράστια Μεταφυσική Διάσταση διότι έφθανε στο «*Αληθινό Είναι*», το οποίο και αποτελεί την βάση και την αρχή των πάντων. Πρόκειται για μία τελείως αναρχική Μεταφυσική, αφού ήταν αρνητική στη διατύπωση κωδικοποιημένων θεωριών περί του «*Είναι*». Λειτουργούσε αυθόρμητα και αυτοσχέδια.

Κατέλυαν οι Κυνικοί τα πάντα, όχι από πρόθεση να τα καταστρέψουν, αλλά αντίθετα με στόχο να ελευθερώσουν την ανθρώπινη ύπαρξη από τα στεγανά, τις προσωπικές δεσμεύσεις και όλα τα στερεότυπα σε υλικό, ψυχολογικό και διανοητικό επίπεδο με πράξεις, με στάση ζωής συνεπή με τους λόγους τους. Αν και είχαν επί της ουσίας το ρόλο του Αληθινού Δασκάλου, εντούτοις αρνούνται ακόμα και το ρόλο τους, του τυπικού δασκάλου. Η επιλογή του μοναχικού βίου ήταν πραγματική επιλογή και στάση ζωής, δεν ήταν αδυναμία.

Ο *Κυνισμός*, ουσιαστικά ξεκίνησε από το ηθικό δόγμα του Σωκράτη, που αναφερόταν στην αναγκαιότητα του μέτρου και της αυταπάρνησης. Με αυτό το ηθικό στοιχείο συνδύασε τις διαλεκτικές και τις ρητορικές μεθόδους των Ελεατικών και των Σοφιστών. Όμως, διέστρεψε και τις δύο επιρροές από την αρχική τους χρήση: η Σωκρατική ηθική παρερμηνεύθηκε από τους *Κυνικούς* σε μια χωρίς διάκριση απαξίωση

της γνώσης, της ευγένειας και της κοινής ευπρέπειας, ενώ οι μέθοδοι των Ελεατικών και των Σοφιστών έγιναν στα χέρια των Κυνικών συχνά όργανο φιλονικίας (*Εριστική Μέθοδος*) παρά ένα μέσον για την αναζήτηση της αλήθειας.

Με βάση τις υπάρχουσες γνώσεις μας, οι *Κυνικοί* δεν ανέπτυξαν μεταφυσικές θεωρίες, επιστημολογία ή φιλοσοφία της γλώσσας. Μάλιστα, έχει αναφερθεί πως ο *Διογένης* είχε ειρωνευθεί τον *Πλάτωνα* για την έρευνά του σε αυτούς τους τομείς. Αλλά ακόμη και σχετικά με την ηθικολογία, οι *Κυνικοί* δεν ήταν συστηματικοί φιλόσοφοι. Δηλαδή, δεν στήριζαν τις θέσεις τους περί ηθικής σε συγκεκριμένα επιχειρήματα. Για να κερδίσουν οπαδούς, χρησιμοποιούσαν έξυπνους έως σαρκαστικούς υπαινιγμούς, πικρόχολες ή και υβριστικές αποστροφές, έως και σάτιρα, παρά επιχειρήματα. Οι *Κυνικοί* πίστευαν στην ιδέα της απόλυτης ελευθερίας για κάθε ανθρώπινο ον και δεν ένιωθαν υποχρέωση να συμμορφώνονται με τους κανόνες, που θέσπιζε η εξουσία. Μια από τις αιτίες της αποξένωσής τους από την κοινωνία ήταν ότι θεωρούσαν τους εαυτούς των πολίτες του κόσμου, μέλη μιας παγκόσμιας κοινότητας κι όχι ενός έθνους ή μιας πόλης.

Παρά τις όποιες συμπτωματικές ακρότητες του δόγματος, ο *Κυνισμός* αποτελεί μία πολύτιμη πνευματική ανάπτυξη κι ένα σημαντικό κεφάλαιο στο σύνολο της ηθικής θεώρησης. Είχε όμως κάποια αδύναμα σημεία: προέβαλε την ελαττωματική ψυχολογία του, τη στείρα λογική του και την ανώριμη τεχνική του. Ωστόσο, έδωσε έμφαση σε δύο μεγάλες και αναγκαίες αλήθειες: πρώτον, στην απόλυτη υπευθυνότητα του ατόμου σαν ηθικής μονάδας, και, δεύτερον, στην κυριαρχία της θέλησης. Αυτές οι δύο αρχές είναι επαρκές έδαφος για την ευγνωμοσύνη μας σε αυτούς τους «*αθλητές της δικαιοσύνης*», όπως τους αποκαλεί ο *Επίκτητος*. Επιπλέον, έχουν εξαιρετική σπουδαιότητα σαν πρόδρομοι του *Στωικισμού*. Η στενότητα του συνδέσμου απεικονίζεται από το Ρωμαίο ποιητή και σατιριστή του πρώτου μ. Χ. αιώνα, *Juvenal.*, με το στίχο του ότι ο *Κυνικός* διέφερε από το *Στωικό* μόνο στο πανωφόρι του.

Στο πλαίσιο αυτό, όμως, πρέπει, να παραδεχθούμε δύο μειονεκτήματα της *Κυνικής* φιλοσοφίας. Καταρχήν, το περιεχόμενο της λέξης «*γνώση*» δεν αναλύθηκε ποτέ συστηματικά. Ισχυρίζονταν ότι «*Η αρετή είναι γνώση*», αλλά γνώση τίνος πράγματος; Και πώς σχετίζεται αυτή η γνώση με τη θέληση; Αυτές οι ερωτήσεις ποτέ δεν απαντήθηκαν με σαφήνεια από τους *Κυνικούς*. Δεύτερον, περιέπεσαν στο φυσικό λάθος

να υπερτονίσουν την καθαρά ζωική πλευρά της «φύσης», που ήταν και το φυσικό τους κριτήριο. Με το να αποφεύγουν τους τεχνητούς περιορισμούς του πολιτισμού, ήταν επιρρεπείς να οπισθοδρομήσουν σε απλό και καθαρό *ανιμαλισμό*. Αφέθηκε στους *Στωικούς* να διαχωρίσουν το σιτάρι από το άχυρο και να προσδώσουν στις λέξεις «γνώση» και «φύση» μια πιο σώφρονα και πιο περιεκτική σημασία. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση, ο *Κυνισμός* δεν πρέπει να θεωρηθεί σαν ολοκληρωτική αντίθεση προς τον πολιτισμό, αλλά μάλλον σαν διόρθωσή του²⁸⁸.

Υπάρχει και μία άλλη παράμετρος που οφείλουμε να αναφέρουμε: ο εσωτερισμός τους παρουσιάζεται με ένα πικρό μορφασμό: συνδυάζεται με ένα έντονο, εθελούσιο και αυστηρό ασκητικό πνεύμα, που δεν σχετίζεται με γενναιότητα αλλά κυρίως με πανικό, με τάση για φυγή. Η αρετή, την οποία τόσο έντονα υποστηρίζουν, δεν έχει θετικό περιεχόμενο, είναι άρνηση, είναι απάθεια. Κηρύττουν την εγκράτεια που, όμως, έχει τη μορφή της στέρησης, όχι για να φθάσουν σε έναν πραγματικό ψυχικό πλούτο, αλλά σε μία αυτάρκεια, όπως εκείνη που επιθυμεί όποιος φειδωλεύεται την ενέργειά του για να περισώσει το λίγο που του μένει, επειδή ακριβώς τον φοβίζεται η εσωτερική πενία²⁸⁹.

6.3 Γενικές Σκέψεις

Κλείνοντας, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε σε ένα πολύ βασικό ερώτημα: Ποιος είναι ο σύγχρονος Κυνικός; Υπάρχουν σήμερα κυνικοί που να κρατούν αναμμένο το φανό του Διογένη και να αναζητούν εναγωνίως άνθρωπο;

Αναζητώντας την ερμηνεία της λέξης «κυνικός» σε διάφορα λεξικά, θα διαπιστώσουμε ότι το περιεχόμενο του όρου σήμερα έχει διαφοροποιηθεί εντελώς, ή, για να είμαστε πιο συγκεκριμένοι, έχει εκφυλιστεί. Για παράδειγμα, στο Λεξικό Τεγόπουλου_Φυτράκη, ο «κυνικός» σημαίνει «*αδιάντροπα ειλικρινής*», «*ωμός*». Στο Λεξικό του Γ. Μπαμπινιώτη, «κυνικός» είναι «*αυτός που τον χαρακτηρίζει η ωμή ειλικρίνεια και η απόρριψη των κοινώς παραδεδεγμένων*». Η σύγχρονη ερμηνεία της

²⁸⁸ Σεφέρου Μ. (2007). «*Άνθρωπον Ζητώ*»: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας, σελ. 16-18.

²⁸⁹ Παπανούτσος Ευάγγελος.(1995). *Ηθική*, Τόμος 1, σελ. 69-70.

λέξης «Κυνικός» δεν περιλαμβάνει τίποτε από το πνεύμα της Κυνικής Φιλοσοφίας που εξετάσαμε. Κατά κάποιο τρόπο, πρέπει η αλήθεια να αποκατασταθεί.

«Κυνικός», σύμφωνα με την έννοια και το περιεχόμενο, που απέδιδαν οι αρχαίοι Κυνικοί Φιλόσοφοι, είναι ο απογοητευμένος ιδεαλιστής, το ελεύθερο και ακέραιο πνεύμα, που οραματίζεται την ανατροπή της αδικίας και της παράλογης κοινωνικής συμβατικότητας, ο εχθρός του ψεύδους, της υποκρισίας, της αναλγησίας, της αδικίας, της μωρίας. Είναι ο εραστής της αλήθειας, ο σκεπτικιστής, ο ευφυής, ο ισχυρογνώμων, ο συναισθηματικός άνθρωπος, που επιθυμεί διακαώς στην ζωή του την απλότητα, την ηρεμία, την ευτυχία. Δεν έχει απολύτως καμία σημασία, αν κάποιος γεννήθηκε με τα αυθεντικά Κυνικά χαρακτηριστικά ή αν ο Κυνισμός δημιουργήθηκε σαν αντίδραση στο νοσηρό κοινωνικό κατεστημένο. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, το αποτέλεσμα είναι εκείνο που μετράει.

Όπως και στην αρχαιότητα, έτσι και σήμερα, ένας κυνικός στοχαστής θεωρείται κοινωνικά περιθωριοποιημένος, ακόμη και μισάνθρωπος. Ανεξάρτητα από τις ικανότητές του, ένας τέτοιος ενεργός πολίτης δύσκολα θα επιδοκιμαστεί και θα γίνει αποδεκτός από τον κοινωνικό περίγυρο. Συνήθως παραμένει παρεξηγημένος και απομονωμένος. Εμείς οι ίδιοι, πολλές φορές, δεν θέλουμε να έχουμε γύρω μας ανθρώπους, που να μιλούν την αλήθεια, να στηλιτεύουν το παράλογο και την υποκρισία. Άλλωστε, η αλήθεια πονά και δημιουργεί προβλήματα. Προτιμούμε να παραμένουμε στην άγνοιά μας, η οποία δημιουργεί μία επίπλαστη και πρόσκαιρη ευτυχία.

Η σύγχρονη κοινωνία, όσο και αν μας φαίνεται παράξενο, χρειάζεται τέτοιους ανθρώπους. Ανθρώπους που δεν στέκονται μόνο στα λόγια αλλά κάνουν τα λόγια πράξη. Αλήθεια, πόσο έχουν λείψει από την εποχή μας άνθρωποι, που να χαρακτηρίζονται από συνέπεια λόγων και πράξεων. Η κοινωνία μας χρειάζεται σήμερα τους Κυνικούς της περισσότερο από ποτέ. Και ευτυχώς, υπάρχουν κάποιοι Κυνικοί και στην εποχή μας. Κι όπως οι Κυνικοί φιλόσοφοι της αρχαιότητας πίστευαν πως ήταν σε μυστική αποστολή από το Δία για να κατασκοπεύουν τα κακώς κείμενα και να τα στηλιτεύουν, έτσι και οι σύγχρονοι διάδοχοί τους πιστεύουν ότι έχουν παρόμοια αποστολή, άνωθεν ή έσωθεν. Αυτό τους κάνει να αντέχουν τον παραγκωνισμό, την περιφρόνηση, ακόμη και την κατασυκοφάντηση των συμπολιτών τους. Φυσικά και γνωρίζουν ότι, με το να υπερασπίζονται την αλήθεια, δεν γίνονται αρεστοί αλλά, αντιθέτως, αποκτούν εχθρούς.

Επειδή όμως είναι ανιδιοτελείς, κάτι τέτοιο δεν τους πτοεί. Αν είχαν κάποιο ιδιον όφελος, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά.

Μεταξύ των σύγχρονων *Κυνικών*, που χρησιμοποίησαν τα ίδια εργαλεία με τους Αρχαίους *Κυνικούς* φιλοσόφους, υπήρξαν οι Juvenal, Rabelais, Swift, Voltaire and Mark Twain. Και αυτοί προσπάθησαν να αποκαλύψουν τις ανοησίες της εποχής τους αλλά και τις διαχρονικές αποτυχίες της ανθρωπότητας, χρησιμοποιώντας πικρή ειρωνεία, αιχμηρό σαρκασμό και εύθυμη γελοιοποίηση²⁹⁰.

Στην πραγματικότητα, δεν έχουμε συνειδητοποιήσει, ή καλύτερα, δεν μας έχουν επιτρέψει να συνειδητοποιήσουμε, ότι χρειαζόμαστε τους κυνικούς στη ζωή μας και στην κοινωνία μας. Η πολιτική κατάσταση, οι δυσχερείς οικονομικές συνθήκες, η εξουσία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, το θρησκευτικό κατεστημένο επιβάλλουν την παραμονή των σύγχρονων *Κυνικών* στην αφάνεια και την ανωνυμία. Δεν χρειάζονται ανθρώπους, σαν τους *Κυνικούς*, για να αφυπνίζουν τις μάζες που αυτοί λυμαινονται με κάθε τρόπο, με όλους τους τρόπους.

Η αρχαία και σύγχρονη κυνική φιλοσοφία μετουσιώνει την θεωρία σε πράξη. Η ηθική θεωρία που διατύπωσαν, στο πλαίσιο του Φυσικού Δικαίου, κατέχει μία σημαντική θέση στο πεδίο της Ηθικής Φιλοσοφίας. Πρέπει αναλόγως να τοποθετηθεί σε μία υψηλή και αξιοσέβαστη θέση μέσα στην κοινωνία.

---

²⁹⁰ The Cynic's Sanctuary - Rick Bayan

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνική Βιβλιογραφία

- 1) Βουδούρης, Κ. (1984). “Φιλοσοφίας της Παιδείας”, Αθήνα.
- 2) Βουδούρης, Κ. (1992). “Εισαγωγή στη Φιλοσοφία”, Αθήνα.
- 3) Γεωργουλής Κ.Δ. (2004). “Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας”, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
- 4) Γεωργούλης Κωνσταντίνος (1975). “Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας”, τομ. 1^{ος}. Αθήνα: Εκδόσεις Δ. Ν. Παπαδήμα.
- 5) Διογένη Λαέρτιου. (2012). “Βίοι Φιλοσόφων :Διογένης ο Κυνικός”, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση.
- 6) Δορμπαράκης Παν. Χ (1993). “Ετυμολογικό Ερμηνευτικό Λεξικό της Νεοελληνικής”, Αθήνα: Εκδόσεις Σπουδή.
- 7) Δραγώνα-Μονάχου Μ. (1983). “Ο νόμος της φύσης στη στοά: μία έννοια θεμελιακή για τ’ ανθρώπινα δικαιώματα». *Μνήμη Ευάγγελου Παπανούτσου*”, Αθήνα, τόμοι 2.
- 8) Κορδάτος Γ. (1972). “Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας”. Αθήνα, Εκδόσεις Μπουκουμάνη.
- 9) Κωσταράς, Γ. (1994). “Φιλοσοφική Προπαιδεία”. Αθήνα.
- 10) Μίχα, Μ. (1985). “Το «φυσικό δίκαιο» στους Σοφιστές και στους Κυνικούς”, Αθήνα-Γιάννινα, Εκδόσεις Δωδώνη.
- 11) Μπαγιόνας, Α.(1970). “Η Πολιτική Φιλοσοφία των Κυνικών”. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- 12) Παπανούτσος, Ε.(1995). “Ηθική”, Τόμος 1, 5^η έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Δωδώνη.
- 13) Πελεγρίνης, Θ. (1997). “Ηθική Φιλοσοφία”, 2^η έκδοση. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- 14) Σεφέρου Μ. (2007). “Ανθρωπον Ζητώ: Αρχές της Κυνικής Φιλοσοφίας”
- 15) Σκουτερόπουλος Ν. Μ., (1998) “Οι Αρχαίοι Κυνικοί: Αποσπάσματα και Μαρτυρίες”,(επιμ. & μτφ.), Αθήνα, Εκδόσεις «Γνώση».

16) Τσέλλερ – Νεστλέ (2000). “*Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*”, μτφ. από την 13^η εκδ. Χ. Θεοδορίδης. Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».

Ξενογλώσση Βιβλιογραφία

- 1) Annas, Julia. (1993). “*The Morality of Happiness*”, New York and Oxford: Oxford University Press.
- 2) Branham R. Bracht and Goulet – Caze Marie – Odile (eds) (1996). *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- 3) Brown Truesdell S. (1949). “*Onesicritus: A Study in Hellenistic Historiography*”, Chicago: Ares Publishers INC.
- 4) Cantarella, E. (2005). “*Woman in ancient Greece, Οι Γυναίκες της Αρχαίας Ελλάδας*”, μτφ. Παναγιώτη Δ. Δημάκη, 2^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα.
- 5) Cutler, Ian. (2005). “*Cynicism from Diogenes to Dilbert*”, Jefferson, North Carolina, and London: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- 6) Dudley, D.R. (1967). “*A History of Cynicism: From Diogenes to the 6th Century A. D.*”, Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
- 7) Gigon, O. (1991). “*Βασικά Προβλήματα της Αρχαίας Φιλοσοφίας*”, μτφ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις «Γνώση» [*Grundprobleme der antiken Philosophie*. A. Francke AG., 1959.].
- 8) Guthrie, W. K. C. (1998). “*Οι Σοφιστές*”, μτφρ. Δ. Τσεκουράκης, 3^η έκδοση. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης [*The Sophists*. Cambridge: The Cambridge University Press, 1971].
- 9) Guthrie, W. K. C. (2010). “*Οι Έλληνες Φιλόσοφοι: από τον Θαλή ως τον Αριστοτέλη*”, μτφ. από την 7^η έκδοση Αντ. Η. Σακελλαρίου. Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- 10) Kindstrand Jan Fredrik (1984). “The Cynics and Heraclitus”. *Eranos*, 82 (1984)

- 11) Long, A. A. (1997). “*Η ελληνιστική φιλοσοφία*”, μτφ. Σ. Δημόπουλος και Μ. Δραγώνα – Μονάχου, 3^η έκδ. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης [*Hellenistic Philosophy*. Duckworth, 1986].
- 12) Moles John L. (1995). “The Cynics and politics”. Στο Laks Andre and Schofield Malcolm (eds). *Justice and Generosity: Studies in Hellenistic Social and Political Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, σελς 129 - 158.
- 13) Mullach, F.W.A. (1968). “*Fragmenta Philosophorum Graecorum*”, Scientia.
- 14) Navia, L. E.(1996). “*Classical Cynicism: A Critical Study*”, London: Greenwood Press.
- 15) Navia Luis E. (2005). “*Diogenes the Cynic: The War against the World*”, New York: Humanity Books.
- 16) Sayre, F. (1945). “Greek Cynicism”. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 6, No. 1 (Jan. 1945), 113 – 118.
- 17) Russell, B. (2001). “*Ισχύς: Μια νέα κοινωνική ανάλυση*”. Αθήνα: Εκδόσεις Ευρασία.
- 18) Snell, B. (1984). “*Η ανακάλυψη του πνεύματος: Ελληνικές Ρίζες της Ευρωπαϊκής Σκέψης*”, μτφ. από τη Β΄ έκδοση Δανιήλ Ι. Ιακώβ. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- 19) Vegetti, M. (2000). *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Τραυλός, 16^η έκδοση.

Αρχαίες Πηγές:

- 1) Μτφ. Ε. Παπανούτσος. [1939] χ.χ. *Πλάτων. Φαίδων*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
- 2) Μεταφραστική ομάδα Κάκτου (1994): Διογένης Λαέρτιος. *Άπαντα 3: Βιβλία 6 –7*, Αθήνα, Εκδόσεις Κάκτος.
- 3) Μτφ. Άγγελος Σ. Βλάχος (1999): Θουκυδίδης. *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- 4) J. Burnet, εκδ. 1900–07. *Platonis opera*. I–V. Οξφόρδη: Clarendon Press. Ανατ. 1967–68.
- 5) Μτφ. Ν. Μιχαηλίδης. [2008] *Πλάτων. Σοφιστής*. Αθήνα: Ζήτρος

Πηγές από το Διαδίκτυο

- 1) Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία, 2013. ΕΡΕΤΡΙΑΣ/ ΜΕΝΕΔΗΜΟΣ. [online], [Διαθέσιμο από <http://www.mousa.gr/html/menedimos.html>], [Πρόσβαση 23/9/2013]
- 2) Olympiada woldpress, 2013. «Κυνική Φιλοσοφία και Χριστιανισμός [online], [Διαθέσιμο από <http://olympia.gr/2009/04/26/cynic-christianity>], [Πρόσβαση 23/9/2013]